

TARTU ÜLIKOOL
Õigusteaduskond
Äriõiguse-ja intellektuaalse omandi õppetool

Edgar-Kaj Velbri

***Iura novit curia* põhimõtte kohaldamine ja selle piirid hagimenetluses**

Magistritöö

Juhendaja
Dr. Iur. Villu Kõve

Tartu 2015

Sisukord

1. Sissejuhatus.....	4
2. Ülevaade Eesti õiguskirjandusest ning kohtupraktikast	10
2.1. Sissejuhatus	10
2.2. Regulatsiooni ajalooline kujunemine Eestis	10
2.3. <i>Iura novit curia</i> põhimõte Eesti kohtupraktikas ja õiguskirjanduses	13
2.3.1. Põhiseaduslikud raamid	13
2.3.2. Kvalifitseerimiskohustus ja faktilise ning õigusliku asjaolu piiritlemine.....	15
2.3.3. Õiguse ajaline ja territoriaalne kohaldamisala.....	21
2.3.4. Üllatuslike otsuste vältimine.....	24
2.4. Vahekokkuvõte.....	25
3. Rahvusvaheline kogemus <i>iura novit curia</i> põhimõtte rakendamisel.....	27
3.1. Mandri-Euroopa õigussüsteemid.....	27
3.1.1. Sissejuhatus.....	27
3.1.2. Saksamaa.....	27
3.1.3. Prantsusmaa	35
3.1.4. Rootsi	36
3.1.5. Soome	37
3.1.6. Leedu.....	38
3.2. Angloameerika õigussüsteemid.....	40
3.2.1. Sissejuhatus.....	40
3.2.2. Ameerika Ühendriigid	40
3.2.3. Inglismaa.....	45
3.3. Vahekohtumenetlus	47
3.4. Euroopa Liidu õigus	50
3.5. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsioon kaupade rahvusvahelise ostu- müügi lepingute kohta.....	52

4. Võrdlev analüüs Eesti ja välisriikide õiguslike käsitluste vahel.....	55
5. Eesti õiguskorra arengusuunad <i>iura novit curia</i> rakendamisel.....	62
5.1.Põhiseaduslikud raamid <i>iura novit curia</i> põhimõttele.....	62
5.2.Kvalifitseerimiskohustus ja fakti ning õiguse eristamine.....	65
5.3.Õiguse ajaline ja territoriaalne kohaldamine.....	77
5.4.Üllatuslike otsuste vältimine.....	79
5.5.Praktilistest kaalutlustest <i>iura novit curia</i> põhimõtte edasisel arengul.....	80
6. Kokkuvõte.....	84
7. Summary.....	89
Kasutatud kirjanduse loetelu.....	95
Kasutatud kohtupraktika loetelu.....	98
Kasutatud normatiivmaterjalide loetelu.....	100
Kasutatud lühendite loetelu.....	102

1. Sissejuhatus

Kohtuniku aktiivne ja abistav roll tsiviilkohtumenetluses on ajalooliselt kõikunud pea täielikult võistleva menetluse põhimõttele tuginevalt kohtulikult passiivsusele täna päeval mandri-Euroopas ulatuslikku tunnustust leidnud aktiivse kohtuniku hindamiseni. See väljendub nii *iura novit curia* põhimõtte kui ka kohtuliku selgitamiskohustuse laias levikus. Sarnased protsessid on toimunud ka taasiseseisvunud Eesti Vabariigis¹.

Seejuures aga ei pärine täna päeval tsiviilõiguse riikides levinud aktiivne, õigust *ex officio* kohaldav kohtunik sugugi mitte Rooma impeeriumi aegadest, vaid asendas järkjärguliselt Roomast päris passiivse kohtuniku alles 19. sajandil². Rooma õiguses oli kohtunike roll menetluses küllaltki tagasihoidlik, samas kui just menetlusosaline pidi demonstreerima, et tema hagi vastab ühele suletud nimekirjana aktsepteeritud hagiliigi tunnustele³. Selline menetluskord kehtis eelkõige legisaktsioonilise protsessi ajastul, mil suurt tähtsust omistati menetluse formaalsetele aspektidele, kusjuures kohtulikult ei saanud kaitsta õiguseid, mida ei õnnestunud paigutada seaduses sätestatud vormeli alla⁴. Kohtunik ei tohtinud seejuures abistada pooli ei faktiliste asjaolude ega õiguslike argumentide esitamisel⁵.

Teiseks sajandiks enne kristust oli legisaktsioonilise protsessi asendanud formulaarprotsess, millega vaidluse objekti formuleerimise õigus läks pooltelt üle preetorile⁶. Samas oli kohus otsuse tegemisel siiski seotud poolte esitatud faktiliste asjaoludega niivõrd rangelt, et ei võinud parandada isegi poole ilmset eksimust⁷. Kui selgus, et hageja on nõudnud enam, kui kostja talle võlgneb, pidi kohus hagi täies ulatuses tagasi lükkama⁸. Ka formulaarprotsessis sai hageja oma õiguseid kaitsta vaid juhul, kui selleks oli olemas vastav hagiliik⁹.

Rooma impeeriumi ajajärgul tõrjus formulaarprotsessi ajapikku välja ekstraordinaarne protsess, mille käigus loobuti kohtumenetluse staadiumitesse jagamisest¹⁰. Seejuures muutus

---

¹ Ots, J. jt. „Riigikohtu tsiviilkolleegiumi praktika seadusandja mõjutajana“, *Juridica VIII/2009*, lk 567-568

² van Rhee, C.H., Verkerk, R., „Civil Procedure“, *Elgar encyclopedia of comparative law*, Cheltenham 2012, lk 143

³ Geeroms, S., „Foreign Law in Civil Litigation“, Oxford 2004, lk 33

⁴ Ilus, E. Rooma eraõiguse alused, Tartu 1960, lk 64

⁵ Geeroms, lk 32

⁶ Ilus, lk 64

⁷ Ilus, lk 65

⁸ Ilus, lk 66

⁹ Ilus, lk 67

¹⁰ Ilus, lk 72

kohtusüsteem mitmeastmeliseks, tekkisid professionaalsed menetlusosalised ning arenes menetluse kirjalikus (kirjalikud tõendid, kohtuprotokoll)¹¹. Ehkki ekstraordinaarset protsessi mõjutas tugevalt haldusmenetlus, oli põhiolemuselt siiski tegemist võistleva menetlusega, kus haginõude esitamine ning selle piirid, samuti aga esitatud tõendid sõltusid vaid menetlusosalistest¹².

Maksiim *iura novit curia* ilmnes esimest korda 12. sajandil *Corpus Juris Civilise* uurimisel glossaatorite poolt kirja pandud tekstides¹³. Kohtuniku aktiivne roll menetluses pärineb aga keskaegsetest inkvisitsioonilistest menetlustest, nagu ka erinevus mandri-Euroopa ning angloameerika kohtuniku rollides¹⁴. Kohtunike roll kohtumenetluses kasvas aja jooksul veelgi, märkimisväärselt seejuures 18. sajandi lõpus Preisimaal kehtestatud regulatsiooni valguses, mis menetluse ökonoomsemaks muutmise eesmärgil andis kohtule laiad võimalused menetlusse aktiivselt sekkumiseks¹⁵. Sellele vastuseks ning kohtuliku aktiivsuse piiramiseks arendasid Saksamaa õigusteadlased välja dispositiivsuse põhimõtte, leides sellele viiteid juba Rooma õigusest¹⁶.

Eelnevaid, suuresti inkvisitsioonilisi arusaami muutis oluliselt Euroopa esimeseks modernseks tsiviilprotsessikoodeksiks peetav Prantsusmaa 1806. aasta tsiviilprotsessikoodeks¹⁷. Ehkki Prantsusmaa 1806. aasta koodeks polnud väga innovatiivne ega modernne, sai see populaarseks läbi koodeksi rakendamise Napoleoni juhitud Prantsusmaa poolt vallutatud riikides – tegemist oli mitmete riikide juristkonna jaoks esimese kodifitseeritud tsiviilprotsessiseadusega, millega neil oli kokkupuude¹⁸. Teisalt oli tegemist süstematiseeritud koodeksiga, mis teatud ulatuses siiski tõi tsiviilprotsessi modernseid, liberaalseid muudatusi, eelkõige vähendades kohtuniku rolli menetluses¹⁹.

Suure kohtuliku aktiivsuse naasmise eestvedajaks sai Austria õigusteadlane Franz Klein, kelle välja töötatud 1895. aasta Austria ZPO (AU) sai populaarseks ka väljaspool Austriat, populariseerides nii aktiivse kohtunikuga menetlust üle kogu Euroopa, omades tugevat mõju

---

¹¹ Ilus, lk 72-74

¹² Ilus, lk 72

¹³ Geeroms, lk 32

¹⁴ Geeroms, lk 32-33

¹⁵ Geeroms, lk 33

¹⁶ Geeroms, lk 33

¹⁷ van Rhee, C.H., *European Traditions in Civil Procedure*, Antwerp 2005, lk 6

¹⁸ van Rhee, lk 6

¹⁹ van Rhee, lk 6; siiski on leitud, et hoolimata seadusandliku aluse puudumisest osalesid kohtunikud menetluses küllaltki aktiivselt, vt van Rhee, lk 7

isegi sellises võistleva menetluse kantsis nagu seda on Inglismaa²⁰. Franz Kleini ideed esindasid tsiviilprotsessi sotsiaalset mudelit, mille kohaselt tsiviilkohtumenetlus ei puuduta mitte ainult menetlusosaliste vaid kogu ühiskonna huve²¹. Sellega tõi Klein kaasa olulise muudatuse võrreldes 1806. aastal vastu võetud Prantsusmaa tsiviilmenetluskoodeksiga, mis nägi ette eraisikute huvidest lähtuva tsiviilprotsessi koos suhteliselt passiivse kohtunikuga²². Nii nähti just Kleinist kannustatud ideede valguses tsiviilprotsessi 20. sajandi algul eelkõige kui avalikku hüve. Menetlusosaliste õigus otsustada menetluse piiride ning nõuete sisu üle hakkas aga taaskord laiemat toetust koguma pärast teist maailmasõda²³.

Eesti tsiviilkohtumenetlusõiguses on *iura novit curia* põhimõte leidnud endale kodu TsMS²⁴ § 436 lg-s 7. Seejuures sisaldus vastav regulatsioon ka eelmises tsiviilkohtumenetluse seadustikus²⁵, mille § 228 esimene lause sätestas järgnevalt: „Otsuse tegemisel hindab kohus tõendeid, otsustab, mis asjaolud on tuvastatud, millist seadust või seaduse alusel antud õigusakti tuleb asjas kohaldada ja kas hagi kuulub rahuldamisele“. Käesoleval ajal võtab TsMS § 436 lg 7 *iura novit curia* põhiolemuse kokku järgnevalt: „Kohus ei ole otsust tehes seotud poolte esitatud õiguslike väidetega“. Seda täiendab TsMS § 5 lg 3, mille teise lause kohaselt selgitab kohus hagi asjas ise asjaolusid ja kogub tõendeid üksnes seaduses ettenähtud juhul. TsMS § 438 lg 1 sätestab aga kohtuliku kvalifitseerimiskohustuse otsuse tegemisel.

Iura novit curia põhimõtet täiendava kohtuliku selgitamiskohustuse osas on aga kehtiv tsiviilkohtumenetluse seadustik mõneti kõrvale kaldunud taasiseseisvunud vabariigi algusaastail kehtinud regulatsioonist²⁶. Juba TsMS (1998) kehtivusajal asuti sõnaselge regulatsiooni puudumisest hoolimata kohtupraktikas tunnustama Saksamaa õiguses levinud kohtuniku selgitamis- ja arutamiskohustust²⁷. Täna on sellest TsMS § 351 näol välja kujunenud ZPO²⁸ §-st 139 sisuliselt sõna-sõnalt üle võetud laiaulatuslik regulatsioon, mis mitte ainult ei anna õigust, vaid ka paneb kohtunikule kohustuse aktiivselt sekkuda menetluse käiku. Seda täiendab oluliselt TsMS § 4 lg-st 4 tulenev kohustus teha endast sõltuv asjas kompromissi saavutamiseks. Nii toimivad kohtulik selgitamiskohustus ning *iura novit curia* tänapäeval

---

²⁰ van Rhee/Verkerk, lk 144

²¹ van Rhee, lk 12

²² van Rhee, lk 6

²³ Geeroms, lk 33

²⁴ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. 20. aprill 2005. RT I 2005, 26, 197; RT I, 19.03.2015, 26.

²⁵ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. 22. aprill 1998. RT I 1998, 43, 666; RT I 2004, 56, 403.

²⁶ Kergandberg, E. jt., Kohtumenetlus. Tallinn 2008, lk 350

²⁷ Kergandberg, lk 364. Vaata ka RKTko 5.06.2002, 3-2-1-62-02, p 7 ja RKTko 18.01.2006, 3-2-1-154-05, p 10

²⁸ Zivilprozessordnung (Saksamaa). Arvutivõrgus. Kättesaadav <http://www.gesetze-im-internet.de/zpo/index.html>, 23. aprillil 2015

tsiviilprotsessis suuresti sümbioosis, kus ilma selgitamiseta ei ole võimalik ka õigust rakendada asuda²⁹.

Olenemata selle lakoonilisusest, omab TsMS § 436 lg 7 tänapäevases menetluspraktikas erakordselt suurt tähendust. Sellest annavad tunnistust nii suur hulk regulatsiooni tõlgendavaid Riigikohtu lahendeid, kui ka õiguskirjanduses väljendatud viide *iura novit curia* põhimõttele, kui üldisele alusele kohtulikule menetluse juhtimisele ja korraldamisele³⁰. Siiski on avamata mitmed antud regulatsiooni raskuspunktid.

Kohtuliku aktiivsuse järkjärgulise kasvu valguses on tähendatud tsiviilkohtumenetluse liikumist võistlevast menetlusest üha enam uurimispõhimõttele tuginevaks³¹. See on aga ka Eestis kergitanud mitmeid küsimusi. Selgitamist vajab kvalifitseerimiskohustuse ulatus, piirid ja õigusliku ning faktilise asjaolu eristamine. Ehkki *iura novit curia* põhimõtte rakendamise peamiseks eesmärgiks ei ole mitte poolte abistamine, vaid kohtule endale avaramate menetluslike võimaluste tagamine³², võib siiski kerkida küsimus menetluse erapooletusest, kuivõrd põhimõtte rakendumine on pea alati ühele poolele teise arvelt kasulik. Samuti kerkib teravalt poolte ärakuulamisõiguse tagamise vajadus, mis on seadusandlikku vastukaja leidnud mitmetes tsiviilkohtumenetluse seadustiku paragrahvides (TsMS § 436 lg 4, § 351 lg 1-3). Ärakuulamisõiguse tagamise üheks eesmärgiks omakorda võib pidada pooltele üllatuslike otsuste vältimist.

Ometi ei saa üllatuslike otsuste vältimise eesmärgi saavutamist tagada ka arenenud õigusteoreetilise käsitluse puudumisel Eestis tekkinud, üksikjuhtumile õiglase lahenduse pakkumise eesmärgist lähtuva kohtupraktika abil. Samade probleemidega seisab silmitsi ka õiguslike ja faktiliste asjaolude eristamise käsitlus, nagu muudki lahendamata küsimused *iura novit curia* põhimõtte rakendamisel Eestis.

Käesoleva magistritöö eesmärk on analüüsida Eesti õigusteooria-ja praktika tänast olukorda *iura novit curia* põhimõtte rakendamisel, leida välisriikide õiguse võrdleva analüüsi teel Eestiski rakendatavad õigusteoreetilised alused ja sõnastada eeltoodu praktilised väljundid Eesti tsiviilkohtumenetluse seadustiku kontekstis. Seega on töö kaugemaks eesmärgiks anda nii õiguskirjanduses kui ka –praktikas kasutavad väljundid *iura novit curia* põhimõtte

---

²⁹ Sellele viitab ilmekalt asjaolu, et suur osa Riigikohtu viiteid TsMS §-le 351 eelnevad või järgnevad vahetult viidetele TsMS § 436 lg-le 7.

³⁰ Kõve, V., „Tsiviilkohtumenetluse kiirendamise võimalused ja nendega seotud ohud“, *Juridica*, IX 2012, lk 668

³¹ Vutt, M., „Hagi ese ja alus ning hagi muutmine kohtupraktikas“, *Juridica*, V/2011, lk 338

³² Kõve (2012), lk 668

edasiseks käsitlemiseks. Nähtuvalt ka käesoleva magistritöö pealkirjast, on uurimisülesanne piiratud tsiviilkohtumenetluse raames toimuva hagimenetlusega. Seega ei leia käesolevas töös käsitlemist *iura novit curia* rakendamise erisused hagita menetluses, nagu ka selle rakendusala halduskohtumenetluses.

Autor on magistritöös selle eesmärkide saavutamiseks püstitanud järgnevad hüpoteesid:

- a) Eesti menetlusõigusteooria on *iura novit curia* põhimõtte osas lõpuni välja arendamata ning katab vaid osaliselt selle tegeliku rakendusala;
- b) Rahvusvaheliselt välja kujunenud teooria *iura novit curia* põhimõtte rakendamisel on vähemalt osaliselt kohaldatav ka Eestis;
- c) Rahvusvahelisele kogemusele tuginedes on võimalik astuda samm edasi Eesti menetlusõiguse arengus, leides lisaks teoreetilistele alustele ka praktilisi lahendusi tänaseks vastamata menetlusõiguslikele küsimustele.

Käesolev magistritöös on jagatud neljaks peatükiks. Töö esimeses peatükis käsitletakse esmalt *iura novit curia* kujunemislugu Eesti Vabariigis. Seejärel analüüsitakse Eesti õiguskirjanduse ning kohtupraktika tänaseid seisukohti *iura novit curia* põhimõtte rakendamisel. Selle käigus esitatakse süstematiseeritud käsitlus Eesti menetlusõigusteooria tänasest seisust.

Teises peatükis annab autor ülevaate rahvusvahelisest kogemusest *iura novit curia* põhimõtte rakendamisel. Esmalt vaadeldakse mandri-Euroopa õigusruumi kuuluvaid riike, sealhulgas Saksamaad, Prantsusmaad, Rootsit, Soomet ja Leedut. Erilist tähelepanu on pööratud Saksamaa õigusele, kuivõrd just sellele tugineb suur osa Eesti tsiviilkohtumenetlus- ning tsiviilõigusest. Järgnevalt pööratakse tähelepanu angloameerika õigusruumi, kus Ameerika Ühendriikide kõrval leiab käsitlemist ka Inglismaa õigussüsteem. Viimaks vaadeldakse *iura novit curia* põhimõtte kohaldumist väljaspool kindlate riikide piire, analüüsides *iura novit curia* tõlgendusi vahekohtumenetluses, Euroopa Liidu õiguse kohaldamisel ning CISGi³³ kohaldamise juhtudel.

Kolmandas peatükis viib autor läbi eelneva käsitluse objektiks olnud õigussüsteemide võrdleva analüüsi. Seega on käesolevas töös õigussüsteemidest ülevaate andmine eraldatud nende võrdlevast analüüsist eesmärgil tagada käsitluse süsteemsus, ülevaatlikkus ning arusaadavus. Analüüsi käigus kõrvutatakse Eesti õigussüsteemi teoreetilised alused ning praktilised

---

³³ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsioon kaupade rahvusvahelise ostu-müügi lepingute kohta. Vastu võetud 10. aprillil 1980. RT II 1993, 21, 52.

järeldused nii teiste mandri-Euroopa riikide praktikaga kui ka võrreldakse neid angloameerikaliku lähenemisega tsiviilprotsessile. Selliselt on töö kolmanda peatüki eesmärgiks anda lugejale teises peatükis esitatud üldpildi kõrvale ka võrdluspilt käsitletud õigussüsteemide pinnalt kerkinud peamistest sarnasustest ja erisustest, sealhulgas eelkõige analoogsete õigusinstituutide erinevast käsitlusest.

Neljandas peatükis analüüsitakse eelnevalt vaadeldud teoreetilise käsitluse valguses Eesti õiguskorra lahendamata küsimusi *iura novit curia* põhimõtte rakendamisel, tehakse ettepanekuid probleemkohtade lahendamiseks ning pakutakse neile võimalikke praktilisi lahendusi. Samuti leiavad käsitlemist mitmed Riigikohtu poolse tõlgenduse saanud küsimused, mille tõlgenduse ümber vaatamist tuleks autori hinnangul antud teoreetilise käsitluse valguses kaaluda. Neljas peatükk järgib esimesega analoogset süstemaatilist liigitust, mille alusel käsitletakse *iura novit curia* põhimõtte rakendusallasse kuuluvaid küsimusi teemade kaupa süstematiseeritult.

Magistritöö koostamisel on kasutatud peamiselt süsteemset ning võrdlevat meetodit. Peamiselt Eesti õiguse käsitlemisel on kasutatust leidnud ka empiiriline meetod.

Magistritöö allikatena on kasutatud arvukalt kohtulahendeid, seaduste kommenteeritud väljaandeid, erialapublikatsioone ja muud õiguskirjandust.

2. Ülevaade Eesti õiguskirjandusest ning kohtupraktikast

2.1. Sissejuhatus

Eesti õigusmaastikul leiab enim tõlgendusi *iura novit curia* põhimõttele Riigikohtu lahenditest. Sellele lisaks on põhimõtte kindlatele tahkudele andnud omapoolse tõlgenduse ka mitmed muus õiguskirjanduses seisukohti avaldanud õigusteadlased. Teisalt on sellised seisukohavõtud üldjuhul jäänud ühele kitsale valdkonnale antud tõlgenduseks, moodustamata seejuures terviklikku pilti valdkonna üldregulatsioonist.

On selge, et *iura novit curia* väljendumine Eesti õiguskorras vajab nii laiapõhjalisemat teoreetilist käsitlust kui ka korrastavat pilku juba tehtule ning mõeldule. Selleks tuleb esmalt aga heita pilk *iura novit curia* ajaloolisele kujunemisele Eesti õigusteaduses, tänaseks välja kujunenud Eesti kohtupraktikale ning õiguskirjanduses avaldatud seisukohtadele ja soovitudele.

2.2. Regulatsiooni ajalooline kujunemine Eestis

Teisele maailmasõjale eelnenud Eesti Vabariigi ajal kehtinud tsiviilkohtupidamise seaduse peamiseks allikaks oli Vene Tsaaririigi 1864. aasta Vene kohtute seadustik, see omakorda oli aga loodud silmas pidades peamiselt Prantsusmaa tsiviilkohtumenetlusõigust³⁴. Seega põhines 20. sajandi esimesel poolel Eesti Vabariigis kehtinud TKS suuresti Franz Kleini eelsele, prantsusepärasele liberaalsele tsiviilprotsessimudelile. Selliselt tugines tsiviilprotsess tugevalt võistlevale menetlusele (nn „võistlusprotsess“), samuti tunnustati aga menetluse dispositiivsuse põhimõtet³⁵. Just dispositiivsuse põhimõttest tulenes seejuures, et pooled olid tõendite esitamisel ja „kaitsevahendite rakendamises“ iseseisvad³⁶. Poolte võrdsuse ehk poolte üheõiguluse põhimõttest tulenes aga menetlusosaliste õigus ärakuulamisele vastaspoolega võrdsetel alustel³⁷.

---

³⁴ Grünthal, T., Tsiviil- ja kaubandusprotsessi autoriseeritud konspekt. Uppsala 1957, lk 4

³⁵ Talvik, E. Tsiviil- ja kaubandusprotsessi autoriseeritud konspekt. Koostatud T. Grünthali loengute järgi, Tartu 1939, lk 7-8

³⁶ Talvik, lk 67

³⁷ Talvik, lk 67

Tuginedes muuhulgas kohtuliku erapooletuse nõudele ning eesmärgile vähendada kohtu töökoormust oli tollaegne tsiviilprotsess pea täielikult võistlev³⁸. Puhtalt võistleva protsessi negatiivsete tagajärgede maandamiseks oli kohtunikule antud õigus selgitada pooltele tõendamiskoormist ning juhtida tähelepanu asjas olulistele asjaoludele³⁹. Samuti võis kohus omal algatusel korraldada paikvaatluseid, otsustada ekspertiisi läbiviimise üle ning paluda poolelt selle esitatud väite selgitamist või tõendamist⁴⁰.

Õiguse rakendamisel kohaldati sarnaselt tänase Eesti tsiviilprotsessiga *iura novit curia* põhimõtet⁴¹. See väljendus ka mujal protsessi käigus, näiteks asjaolus, et õigeksvõtu objektiks ei saanud olla seaduse normid ega nende tõlgendamine⁴². Ka ekspertarvamus sai antud olla vaid faktilise asjaolu kohta⁴³.

Nõukogude ajal tulenes kehtivast menetlusseadusest kohtuniku kohustus olla aktiivne, võttes tarvitusele „kõik seadusega ettenähtud abinõud tõeliste asjaolude ning poolte õiguste ja kohustuste igakülgselt, täielikuks ja objektiivseks väljaselgitamiseks“ (Eesti NSV tsiviilprotsessi koodeks, § 14 lg 1). ENSV tsiviilprotsessi koodeksi § 201 lg 1 kohaselt otsustas kohus, millist seadus tuleb asjas kohaldada ning § 202 kohaselt ei olnud kohus asja lahendamisel seotud haginõude piiridega. Seejuures oli ka tsiviilkohtumenetluse üks oluline eesmärk riikliku nõukogude süsteemi tugevdamine, eesmärgina oli sätestatud muuhulgas „igakülgselt tugevdada sotsialistlikku seaduslikkust ja õiguskorda, kasvatada kodanike kommunistlikult, ära hoida õiguserikkumisi, kaitsta igasuguste rünnete eest NSV Liidu ühiskonnakorda, tema poliitilist ja majandussüsteemi, sotsialistlikku omandit, kodanike, sotsialistlike organisatsioonide ja Nõukogude riigi õigusi ja huve“⁴⁴. Osa tsiviilvaidluseid, nn majandusvaidlused, olid aga sootuks allutatud riiklikule arbitraažile, mis oli samaaegselt nii õigustloov kui ka õigustrakendav riigiorgan⁴⁵. Kõrgemad kohtud (sh ka Eesti NSV ülemkohus) vaatasid läbi kohtupraktikat ning üldistasid seda mh *in abstracto*, andes seda tehes ilma konkreetset kohtuasja lahendamata alamate astmete kohtutele juhiseid seadusandluse kohaldamise küsimustes⁴⁶. Sotsialistliku riigikorralduse kaitseks osales tsiviilkohtumenetluses

---

³⁸ Talvik, lk 68-69

³⁹ Talvik, lk 69

⁴⁰ Talvik, lk 70

⁴¹ Talvik, lk 126

⁴² Talvik, lk 120

⁴³ Talvik, lk 126

⁴⁴ Nigola, K., Kohtukorraldus NSV Liidus, Tartu 1989, lk 25-26

⁴⁵ Eerik, M., „Tsiviilkohtumenetluse areng“, Kohtute sõltumatus ja kohtusüsteemi toimimise efektiivsus Eestis, Tartu 2002, lk 101

⁴⁶ Nigola, lk 104-105

ka prokurör (Eesti NSV tsiviilprotsessi koodeksi § 12). Sel ja muudel põhjustel on ENSV kohtute tegevust iseloomustatud kui „näiliselt demokraatlikku, kuid sisulisel riigikeskset ja totalitaarset“⁴⁷.

Taasiseseisvumisele järgnevalt toimus vastureaktsioonina kõigele nõukogudepärasele ka tsiviilkohtumenetluses kiire liikumine tagasi võistleva menetluse manu⁴⁸. Sellise muudatuse tulemusena võis üsna pea leida kohtusaalidest täielikus vaikuses kohtuistungil kulgu jälgivaid passiivseid kohtunikke⁴⁹.

Vastuseks kohtusaalides domineerima hakanud kohtulikule passiivsusele hakkas Riigikohus juba 1996. aastast järkjärgult tagasi tooma kohtulikku aktiivsuskohustust⁵⁰. Samas aga jätkus seadusandluses vastupidine trend, kui 1. septembril 1998 jõustunud tsiviilkohtupidamise seadustikuga täpsustati oluliselt võistleva menetlus põhimõtet⁵¹. Nii piiras TsMS (1998) kohtulikku selgitamiskohustuse ulatust (§ 10 lg 1), sätestas piirangud kohtu algatusel tõendite kogumisele (§ 91 lg 2) ja asjaolude esitamisele (§ 229 lg 2). *Iura novit curia* põhimõtte polnud siiski kadunud, sisaldudes TsMS (1998) §-s 228. TsMS (1998) § 171 lg 1 alusel säilis ka kohtuniku osaline aktiivsus, mille tõlgendamise kaudu asus Riigikohus kohtuniku rolli menetluses järkjärguliselt taaskord suurendama⁵². Sellest hoolimata puudus aga süsteemne arusaam kohtumenetlusest, kui kohtuniku poolt juhitud protsessist, milles juba eelmenetlusel on oluline osa kõigi asjas oluliste faktiliste ja õiguslike asjaolude selgitamise tagamisel⁵³.

2006. aastal jõustunud uues tsiviilkohtumenetluse seadustikus on kohtu roll menetluses omandanud juba laiema tähenduse. TsMS § 4 lg 4 kohaselt peab kohus kogu menetluse ajal tegema kõik endast sõltuva, et asi või selle osa lahendataks kokkuleppel, kui see on kohtu hinnangul mõistlik. Seejuures võib kohus esitada pooltele komponissilepingu projekti. TsMS § 348 kohaselt juhib kohus istungit ning selgitab välja asjas tähtsust omavad asjaolud, hoolitsedes asja ammendava arutamise eest. TsMS § 351 sätestab aga laiaulatusliku selgitamiskohustuse, mis on suuresti üle võetud ZPO § 139 lg-te 1, 2 ja 5 regulatsioonist.

---

⁴⁷ Eerik, lk 100

⁴⁸ Ots, lk 567

⁴⁹ Ots, lk 567

⁵⁰ Ots, lk 567-568

⁵¹ Ots, lk 568

⁵² Ots, lk 568

⁵³ Näiteks rõhutati veel 2002. aastal eelmenetlusest rääkides üksnes asja kiire lahendamise tähtsust, vt Eerik, lk 116

Viidatud säte paneb kohtule ulatuslikud kohustused menetluse läbiviimisel. Näiteks peab kohus pooltele edasi andma enda tõlgenduse asjas kesksetele õigusnormidele⁵⁴, et võimaldada pooltel kohtu hinnangu osas seisukohti avaldada ning seda mõjutada. Olulist rolli kohtulikule aktiivsusele ja *iura novit curia* põhimõtte kohaldamisele omavad kehtivas TsMS-s veel § 392, § 438 ja loomulikult § 436.

Riigikohtu otsuste ning tsiviilkohtupidamist reguleerivate seaduste arengu käigus on kohtulik selgitamis-ning aktiivsuskohustus järgneva kahekümne aasta jooksul arenenud laiaulatuslikult regulatsiooniks, mis seab kohtunikule arvukalt kohustusi menetluse juhtimisel ja seeläbi õiguse kohaldamiseks sobivate eelduste loomisel. Nii on võistleva menetluse võidukäigust tänaseks jõutud punkti, kus on hakanud kõlama esimesed hääled liigselt aktiivse kohtuniku nõudmisest Riigikohtu praktika poolt⁵⁵.

2.3. *Iura novit curia* põhimõte Eesti kohtupraktikas ja õiguskirjanduses

2.3.1. Põhiseaduslikud raamid

Eesti Vabariigi põhiseaduses⁵⁶ seavad põhiseaduslikud raamid menetluslike õiguste rakendamisele, piiramisele ning tõlgendamisele §-d 15 ja 24. Käesoleva töö raames on neist olulised eelkõige PS § 15 lg 1 poolt tagatud õigus ausale (õiglasele) kohtumenetlusele ning § 24 lg 2 kaitsealas olev ärakuulamisõigus. Samuti tuleb arvestada EIÕK⁵⁷ § 6 lg-ga 1 tagatud menetluslike õigustega.

Põhiseaduse § 15 lg 1 näol on tegemist ausat kohtumenetlust tagava üldsättega, mistõttu tuleb seda tõlgendada laiendavalt, pidades silmas eesmärki tagada lünkadeta õiguskaitse⁵⁸. Ka Riigikohtu praktikas on PS § 15 lg-t 1 tõlgendatud üldise kaitsenormina, mis hõlmab koostoimes §-dega 13 ja 14 ka riigi kohustust „luua põhiõiguste kaitseks kohane

---

⁵⁴ Kõve (2013), lk 23

⁵⁵ Seppik, lk 71

⁵⁶ Eesti Vabariigi põhiseadus. 28. juuni 1992. RT 1992, 26, 349. RT I, 27.04.2011, 2

⁵⁷ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. Vastu võetud 4. novembril 1950. RT II 2000, 11, 57.

⁵⁸ Madise, Ü. jt, Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2012, p 1.3, lk 204

kohtumenetlus, mis on õiglane ja tagab isiku õiguste tõhusa kaitse⁵⁹. Seega on viidatud sättega hõlmatud ka kõik isiku õiguseid tagavad protsessiõiguse aspektid⁶⁰. PS § 15 lg 1 loob subjektiivse õiguse, mille adressaadiks on nii seadusandja kui ka kohtud⁶¹.

Õigus tõhusale õiguskaitsele ning ausale kohtumenetlusele tähendab muuhulgas, et asja peab läbi vaatama erapooletu kohus, kes ei ole sõltuv seadusandlikust ja täitevõimust ega ka menetlusosalistest⁶². Kohus peab erapooletu olema nii objektiivselt kui ka subjektiivselt, st erapooletu ka näima⁶³. Erapooletust hinnatakse neutraalse ja objektiivse isiku positsioonilt, mitte aga kohtuniku tegevuse tõttu halvemasse menetluslikku seisu sattunud isiku subjektiivse arvamuse alusel⁶⁴. Subjektiivse erapooletuse test lähtub seejuures just konkreetse kohtuniku isiklikest arvamustest ja käitumisest, hindamaks kas ta on erapoolik või omab asja suhtes eelarvamusi⁶⁵. Subjektiivse erapooletuse testi läbiviimisel eeldatakse kohtuniku erapooletust, kuni on tõendatud vastupidine⁶⁶. Kuivõrd subjektiivne erapooletus tuleneb kohtuniku käitumisest menetluses, võib just sellest tõusetuda probleem olukorras, kus *iura novit curia* põhimõtte rakendamise huvides on kohtunik asunud liigse agarusega abistama ühte menetlusosalist tõendite esitamisel, asjaolude formuleerimisel või täiendavate nõudealuste soovitamisel.

Õigusest ausale kohtumenetlusele on tuletatud mitmed alampõhimõtted, näiteks õigus protsessuaalsele võrdsusele, võistlevale protsessile ja kohtulahendi põhjendustele⁶⁷. Protsessuaalse võrdsuse põhimõttest omakorda tuleneb menetlusosaliste õigus esitada oma seisukohti ja tõendeid vastaspoolega võrdsel tingimustel⁶⁸. Õigust võistlevale menetlusele on aga EIÕKo praktikas võrdselt rõhutatud nii tsiviil- kui ka kriminaalkohtumenetluse kontekstis⁶⁹. Eelkõige on selle eesmärgiks tagada menetlusosalisele võimalus olla teadlik ja esitada seisukohti kõigi vastaspoole poolt esitatud tõendite ja seisukohtade suhtes⁷⁰. Ka seda tuleb arvesse võtta *iura novit curia* põhimõtte rakendamisel.

---

⁵⁹ RKÜKo, 16.05.2008, 3-1-1-88-07, p 41

⁶⁰ Madise, p 1.3, lk 204

⁶¹ Madise, p 2, lk 205

⁶² Madise, p 2.1.3, lk 209

⁶³ Madise, p 2.1.3, lk 210

⁶⁴ EIÕKo 65411/01, 9.11.2006, Sacilor Lormines v Prantsusmaa, p 63

⁶⁵ EIÕKo 17056/06, 15.10.2009, Micallef v Malta, p 93

⁶⁶ EIÕKo 6867/75 ja 7238/75, 23.06.1981, Le Compte, van Leuven ja de Meyere v Belgia, p 58

⁶⁷ Madise, p 2.1.5, lk 213

⁶⁸ EIKo 27.10.1993, 14448/88, p 33, EIKo 23.10.1996, 17748/91, p 38, vt ka Madise, p 2.1.3, lk 213

⁶⁹ EIÕKo 21835/93, 24.11.1997, Werner v Austria, p 66

⁷⁰ EIÕKo 12952/87, 23.06.1993, Ruiz-Mateos v Hispaania, p 63

Põhiseaduse § 24 lg-st 2 tuleneb igaihe õigus olla oma kohtuasja arutamise juures. Tegemist on üldise ärakuulamisõigusega, mille juured on leitavad juba Rooma ning kanoonilise menetlusõiguse põhimõttes tagada seisukohtade esitamise õigus mõlemale poolele⁷¹. Viidatud regulatsioonist tulenev subjektiivne õigus ei hõlma mitte ainult õigust viibida istungisaalis, vaid ka õigust olla kohtu poolt realselt ära kuulatud viisil, mis tagab isiku seisukohtadega arvestamise kohtuotsuse koostamisel, nendega mittearvestamisel aga selle põhjendamise⁷².

Iura novit curia põhimõtet põhiseaduse tasemel Eestis eraldi sätestatud ei ole. Siiski sätestab PS § 146, et kohus mõistab õigust kooskõlas põhiseaduse ja seadustega. Etteruttavalt võib öelda, et Saksamaal on sarnase regulatsiooni pinnalt tuletatud printsipi *iura novit curia* põhiseaduslik kaitse (vt ptk 3.1.2).

Kokkuvõtvalt võib eeltoodule tuginedes asuda seisukohale, et vähemalt õigusteoreetiliselt on menetlusõiguste põhiseadusliku kaitsmise peamised aspektid leidnud Eesti õiguskirjanduses ning EIÕKo praktikas käsitlemist. Kuivõrd eeltooduga on seatud põhiseaduslikult tagatud piirid kohtuniku tegevusele menetluses, tuleb neid põhimõtteid arvestada ka *iura novit curia* põhimõtte tõlgendamisel ning sisustamisel.

2.3.2. Kvalifitseerimiskohustus ja faktilise ning õigusliku asjaolu piiritlemine

Eesti kohtupraktikas on faktiliste ja õiguslike asjaolude piiritlemine ning kohtulik kvalifitseerimiskohustus leidnud suurt vastukaja. On kujunenud selge seisukoht, et otsust tehes lähtub kohus poolte esitatud faktilistest asjaoludest aga ei ole samas seotud poolte esitatud õigusliku kvalifikatsiooniga (kohtulik kvalifitseerimiskohustus)⁷³. Lisaks kvalifitseerimiskohustuse täitmisele kohtu poolt on faktiliste ja õiguslike asjaolude piiritlemine oluline ka menetlusosaliste endi jaoks. Nii saab sellisel teel vähendada olukordi, kus pool on ekslikult jätnud faktilise asjaolu tõendamata, samas aga ka olukordi, kus kohtule esitatakse liigsuurel hulgal erinevaid tõendeid⁷⁴. Esimesel viidatud juhul aitab see lahendada asja õigesti,

---

⁷¹ Madise, p 5, lk 318

⁷² Madise, p 9, lk 319. Vt ka EIÕKo 13942/88, 19.04.1993, Kraska v Šveits; vrd RKTko 7.10.2009, 3-2-1-83-09, p 12

⁷³ RKTko 30.03.2006, 3-2-1-4-06, p 46

⁷⁴ Kõve (2013), lk 21

teisel juhul aga ökonoomselt, aidates nii kokku hoida ka menetlusega seotud kulusid (TsMS § 2).

TsMS § 436 lg-st 7 tulenevalt on kohtu ülesandeks kvalifitseerida hageja nõue sõltumata poolte õiguslikest väidetest⁷⁵. Seejuures ei pea hagiavaldus TsMS § 363 kohaselt sisaldama hagi õiguslikku alust. Seetõttu ei too esitatud asjaolude pinnalt materiaalõiguse omal äranägemisel kohaldamine kaasa TsMS § 439 rikkumist, mis keelab kohtul väljuda nõude piiridest⁷⁶. Teisalt peab kohus siiski hindama, kas hageja tugineb esitatud asjaolude pinnalt üksnes näiteks võimalikule lepingulisele nõudele või soovib tugineda ka lepinguväliste võlasuhete õigusele⁷⁷. Menetlusosalised võivad ka iseseisvalt tugineda hagis või vastuhagis mitmele alternatiivsele õiguslikule alusele, neid soovi korral ka järjestades (TsMS § 370). See aga ei muuda kohtu kohustusi esitatud asjaoludele õigusliku kvalifikatsiooni määramisel⁷⁸.

Kohtulik kvalifitseerimiskohustus kerkib ka poole esitatud muu õiguse kohaldamise taotluse korral, näiteks kui menetlusosaline on taotlenud aegumise kohaldamist viidates seejuures kindlale (valele) alusnormile⁷⁹. Sellisel juhul peab kohus iseseisvalt kontrollima teisi võimalikke aegumise aluseid. Tegemist ei ole kohtu pädevuse piiride ületamisega, kuna aegumist muudel alustel kontrollides lähtub kohus siiski menetlusosalise poolt esitatud taotlusest asjas aegumist kohaldada. Seega esineb Eesti kohtupraktika kohaselt õigusliku asjaolu korral alati kohtu kohustus poole vastuväide ise kvalifitseerida. Menetlusosalised saavad õiguslike argumentide esitamise teel siiski selle ülesande täitmisele olulisel määral kaasa aidata.

Teisalt on TsMS § 436 lg 7 kohaldamisala piiratud hagi aluseks olevate asjaoludega. Nii ei saa kohus iseseisvalt analüüsida muid võimalike nõude aluseid, kui menetlusosalised ei ole esile toonud selle eelduseks olevaid faktilisi asjaolud⁸⁰. See piirang tuleneb TsMS § 436 lg-st 4, mille kohaselt tuleb pooltega arutada kõiki asjaolusid, millele tuginetakse otsust tehes. Samuti piiravad sellist käsitlust TsMS §-d 4 lg 2 ja 439.

Teatud juhtudel võib *iura novit curia* põhimõtte kohaldamine kvalifitseerimiskohustuse täitmisel kaasa tuua ka asjas menetluse lõpetamise. Nii on õiguskirjanduses leitud, et olukorras,

---

⁷⁵ RKTKo 11.03.2008, 3-2-1-8-08, p 19

⁷⁶ RKTKo 3.10.2007, 3-2-1-79-07, p 16

⁷⁷ RKTKo 18.04.2007, 3-2-1-27-07, p 14

⁷⁸ RKTKo 5.01.2011, 3-2-1-116-10, p 39

⁷⁹ RKTKo 5.02.2007, 3-2-1-146-06, p 10

⁸⁰ RKTKo 20.06.2007, 3-2-1-67-07, p 18

kus hoolimata kohtu korduvatest selgitustaotlustest ei ole hageja suutnud oma positsiooni kohtule mõistetavalt esitada, tuleks alternatiivina hagi rahuldamata jätmisele eelistada selle läbivaatamata jätmist⁸¹. Seda põhjendab asjaolu, et hagi rahuldamata jätmise eeldab siiski selle mingil kujul kvalifitseerimist. „Kvalifitseerimatu“ nõude esitamisel ei ole see aga võimalik, mistõttu on haginõude kvalifitseerimatus käsitletav menetlust välistava asjaoluna.

Kohtulik kvalifitseerimiskohustus ei kerki õiguse kohaldamise taotluse esitamisel. Taotlus Euroopa Kohtult eelotsuse küsimiseks on sisult taotlus õiguse tõlgendamiseks ja kohaldamiseks ega ole käsitletav menetlusliku taotlusena TsMS § 328jj tähenduses⁸². Selline seisukoht on põhjendatav asjaoluga, et eelotsuse küsimuseks on ainuõigustatud kohus, mitte aga menetlusosalised. Seega ei saa menetlusosalised esitada ka vastavasisulist menetluslikku taotlust. Menetlusliku taotlusena ei saa käsitleda ka seadusesätte põhiseadusevastaseks tunnistamise taotlust, vaid tegemist on õiguse kohaldamise küsimusega, mida kohus otsustab *ex officio*⁸³. Seetõttu ei pea sellistele taotlustele kohtuotsuse resolutsioonis ka vastama. Samuti järeldub eelnevast, et kohus võib küsida Euroopa Liidu Kohtult eeltotsust või jätta seaduse põhiseadusevastasena kohaldamata ilma poole vastavasisulise taotluseta.

Ehkki kohtul puudub kohustus lähtuda menetlusosaliste esitatud õiguslikest väidetest, ei tähenda eeltoodu siiski, et kohus peaks julgustama menetlusosalisi oma väidetes piirduma vaid faktiliste asjaolude konstateerimisega⁸⁴. Vastupidi, just menetlusosaliste poolne õigusväidete esitamine võib mängida olulist rolli kohtu töö lihtsustamisel. Eeltoodu on leidnud väljenduse ka kehtivas menetlusõiguses läbi kohtuliku selgitamiskohustuse regulatsiooni. Arutab ju kohus menetlusosalistega vaidlusaluseid asjaolusid nii faktilisest kui ka õiguslikust küljest, sh asjaoludele antavat võimalikku õiguslikku hinnangut (TsMS § 351 lg 1, § 400 lg 5).

Ka kvalifitseerimiskohustuse täitmine nõuab pooltele nende taotluste rahuldamise eelduste selgitamist, mistõttu on vajalik täita ulatusliku selgitamiskohustust⁸⁵. Selgitamiskohustuse täitmiseks peab kohtunik menetlusosalistele vajadusel selgitama, millised on hageja nõude võimalike õiguslike kvalifikatsioonide eeldused, sõltuvalt hageja poolt valitud nõudest peab

---

⁸¹ Kõve (2013), lk 23

⁸² RKTKo 30.03.2006, 3-2-1-4-06, p 46

⁸³ RKTKo 8.05.2008, 3-2-1-37-08, p 29; teistsugusel seisukohal on Riigikohtu halduskolleegium, vt RKHko 13.05.2010, 3-3-1-31-10, RKHko 8.03.2010, p 8, 3-3-1-98-09, p 10

⁸⁴ lk 184, Tsviilkohtumenetluse seadustiku eelnõu nr 208 SE I eelnõu seletuskiri

⁸⁵ Õiguskirjanduses on kõlanud ka seisukohti, et selgitamiskohustusega on juba tänaseks liigutud liiga kaugelt teise äärmusesse, vt Seppik, M., „Riigikohtu lahendid II astme tsviilkohtuniku kriitilise pilgu läbi“, Kohtute Aastaraamat 2010, lk 70

kohus seejärel selgitama kostjale vastutusest vabanemist võimaldavate vastuväidete eelduseid⁸⁶. Samuti tuleb pooltele tuleb selgitada võimalikku tõendamiskoormise jaotust⁸⁷, kuid sellest ei tulene kohtu kohustust haginõude tõendamisprobleemide või vähese õigusliku perspektiivituse korral soovitada samas menetluses alternatiivse hagi esitamist⁸⁸.

Võttes arvesse kohtu laialdasi kohustusi õiguse kohaldamisel, selle sisu selgitamisel ning nõuete kvalifitseerimisel, võib tekkida küsimus, et milliste kriteeriumite alustel peaks kohus otsustama õigusliku ja faktilise asjaolu piiritlemise üle. Eesti õiguspraktikas ega -teoorias faktilise asjaolu ja õiguse eristamise „testi“ ega selgeid kriteeriumeid välja kujunenud ei ole. Kohtupraktika pinnalt võib järeldada, et õiguse kohaldamiseks on ja seega kohtu omaalgatuslikku hinnangut nõuavad näiteks seadusest tulenevate vorminõuete täitmine ja tehingu heade kommete vastasus⁸⁹, tüüptingimuste tühisus⁹⁰, samuti aga ka kindlustuse objekti ala- või ülekindlustatus⁹¹ ja tehingu tühisus⁹². Lepingu hind ning täitmine on käsitletav faktilise asjaoluna, samas kui lepingujärgsed regulatsioonid (näiteks nõude esitamise tähtajad, vastutuse piirangud või tüüptingimused) tuleb lugeda õiguse kohaldamise küsimuseks TsMS § 436 lg 7 tähenduses⁹³. Samuti on õiguslikuks loetud küsimus sellest, et millise lepingutüübiga on poolte vahel sõlmitu näol tegemist⁹⁴. Seejuures ei oma rolli lepingule selles märgitud pealkiri vaid lepingu sisu ning sellest pooltele tulenevad kohustused.

Kuivõrd tegemist on faktilise asjaoluga, ei saa kohus asja lahendamisel ilma menetlusosalise vastavasisulise viiteta tugineda lepingus kokku lepitud hinnale isegi kui asjakohane leping on menetluse käigus kohtule esitatud⁹⁵. Alus menetlusseaduse sellisele kohaldamisele tuleneb TsMS § 5 lg-st 3, millest tulenevalt ei selgita kohus üldjuhul ise asjaolusid. See tähendab muuhulgas, et lisaks faktilistele ja õiguslikele asjaoludele, on tarvilik vahet teha ka faktiliste

---

⁸⁶ RKTko 19.05.2009, 3-2-1-46-09, p 12

⁸⁷ Kõve, V., „Tsiivilkohtumenetluse põhiprobleemid riigikohtuniku ja õppejõu vaatevinklist“, Kohtute Aastaraamat 2013, lk 23

⁸⁸ RKTko 16.05.2011, 3-2-1-34-11, p 10

⁸⁹ RKTko 8.05.2006, 3-2-1-32-06, p 14

⁹⁰ RKTko 30.10.2013, 3-2-1-106-13, p 24, vt ka Varul, P. jt, Võlaõigusseadus I. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2006, p 4.2, § 42

⁹¹ RKTko 25.10.2006, 3-2-1-90-06, p 21

⁹² RKTko 25.02.2009, 3-2-1-122-08, p 19

⁹³ RKTko 22.11.2011, 3-2-1-113-11, p 62

⁹⁴ RKTko 15.06.2011, 3-2-1-41-11, p 14, RKTko 28.10.2009, 3-2-1-98-09, p 11

⁹⁵ Seppik, lk 72

asjaolude ja nende tõendamise vahel. Nii ei saa menetlusosaline tõendit esitades jääda lootma, et kohus tuvastab esitatud tõendite pinnalt poole faktiväite ise⁹⁶.

Õiguslik on ka küsimus, kas isiku au teotava väljaütlemise näol on tegemist faktiväite või au teotamisega. Ehkki siingi on tegemist tavakeele tähenduses faktilise küsimusega, ei põhine faktiväite ja au teotamise eristamine faktilistel vaid õiguslikel kriteeriumitel⁹⁷. Seetõttu on kohtul nii õigus kui ka kohustus seda iseseisvalt hinnata⁹⁸. Samas ei tähenda see, et kohus võiks teha otsuse pooltele üllatuslikult.

Taganemise, hinna alandamise või tasaarvestusavalduse esitamise näol eeldatavalt tegemist faktiküsimusega⁹⁹, kuivõrd tegemist on regulatsiooni kohaldumise faktiliste eeldustega, millel puudub tavakeeles erinev õiguslik tähendus. Õiguse kohaldamise küsimuseks on aga kujundusõiguste kehtiv kasutamine (näiteks taganemine, hinna alandamine või tasaarvestus¹⁰⁰), seega küsimus avalduse formaalsest ja materiaalsest kehtivusest. Samuti on õiguslikuks asjaoluks loetud lepingu eseme tegelik ja lepingujärgne väärtus hinna alandamisest tuleneva nõude korral¹⁰¹.

Eeltoodut klassifitseerides võib järeldada, et õigusliku asjaoluna on tõlgendatud termineid (näiteks alakindlustatus), mis igapäevakõnes võivad tähistada faktilisi asjaolusid, kuid õigusterminina on omandanud spetsiifilise õigusliku tähenduse. Õiguslikuks on loetud ka faktiliselt eksisteerivad kokkulepped (lepingud), milles sisaldub kehtivast õigusest teistsuguselt kokku lepitud õiguskaitsevahendite süsteem või muud õiguslikud regulatsioonid. Asjaolud, mille puhul õigustermin (näiteks lepingus kokku lepitud hind) vastavad nende õigusvälises kasutuses levinud tähendusele faktilise asjaoluna, on loetud faktiliseks asjaoluks ka tsiviilkohtumenetluses.

Jättes järgnevalt hetkeks kõrvale Eestis kujunenud kohtupraktika, on võimalik faktiliste ja õiguslike asjaolude piiritlemisel lähtuda ka kasutatud terminite grammatilisest tähendusest. Nii on faktilisi asjaolusid mõistetud kui faktikogumit¹⁰², samuti kui „elulist asjaolu, tegelikkuse

---

⁹⁶ Seppik, lk 71

⁹⁷ RKTko 13.04.2007, 3-2-1-5-07, p 31-32

⁹⁸ RKTko 13.04.2007, 3-2-1-5-07, p 31-32

⁹⁹ RKTko 6.02.2008, 3-2-1-137-07, p 15

¹⁰⁰ RKTko 29.03.2011, 3-2-1-173-10, p 11

¹⁰¹ RKTko 8.02.2012, 3-2-1-156-11, p 36

¹⁰² Vutt, lk 340. Vt ka RKTko 28.11.2005, 3-2-1-122-05, p 15

asjaolu¹⁰³. Fakt on eesti keele seletava sõnaraamatu kohaselt „see, mis on toimunud v. eksisteerinud, mis tõesti toimub v. eksisteerib, tõsiasi, tõik“.

Õigusterminid „fakt“ on aga Eesti õiguskirjanduses sisustatud eelkõige välismaistele autoritele tuginedes, leides, et tegemist on sisemiste ja väliste sündmustega, mis on kolmandate isikute jaoks meeleliselt tajutavad¹⁰⁴. Õigusnormis sisalduvaid koosseisutunnuseid on nimetatud ka juriidilisteks faktideks, mis kujutavad endast õigusnormi koosseisule vastavaid elulisi asjaolusid¹⁰⁵. Õigusnormis sisalduvad juriidilised faktid üldistatud kujul, kuivõrd näiteks kinnisasja omandist loobumise regulatsioon on loodud abstraktselt, mitte aga reguleerima mingi konkreetse kinnisasja omandist loobumist¹⁰⁶. Juriidilisi fakte võib liigitada inimtegevusega seotuse alusel sündmusteks ja tegudeks, õigusliku tagajärje alusel aga ka õigusmoodustavateks, õigustmuutvateks ja õiguslõpetavateks juriidilisteks faktideks¹⁰⁷.

Samas ei anna ka selline üldistusaste piisavat põhjendust, miks lepingus kokku lepitud hind on „kolmandale isikule meeleliselt tajutav“, lepinguliselt sätestatud vastutuse piirangud seda aga ei ole. Veelgi enam, selline tõlgenduskriteerium ei anna juristile piisavalt töövahendeid, et määratleda piisava õiguskindlusega tänaseks kohtupraktikas lahendamata küsimusi. Seega ei saa asuda seisukohale, et ka grammatilise tõlgenduse teel oleks kerkinud probleemile antud tänases Eesti õigusteoorias rahuldav vastus. Eeltoodule tuginedes võib järeldada, et Eesti kohtupraktikas ning õiguskirjanduses on kujunenud killukesed ning tükid süsteemsest lähenemisest kvalifitseerimiskohustusele ja faktilise ning õigusliku asjaolu eristamisele, mis aga ühtset terviklikku käsitlust ei moodusta¹⁰⁸.

Ringkonnakohtu menetluses peab kohus vastama kõigile apellatsiooniastmes esitatud faktilistele ja õiguslikele väidetele (TsMS § 654 lg 5), välja arvatud juhul, kui ta jätab põhjendusi muutmata jõusse alama astme kohtu otsuse (TsMS § 654 lg 6). Samas ei ole TsMS § 436 lg 7 ja TsMS § 652 lg 8 alusel ka ringkonnakohus seotud menetlusaliste poolt esitatud õiguslike väidetega ning kohaldab õigust ise¹⁰⁹, mistõttu ei ole poolte õiguslikele väidetele vastamata jätmist loetud selliseks menetlusõiguse rikkumiseks, mis tooks kaasa otsuse

---

¹⁰³ Pärsimägi, A., Hagimenetlus. Hagi ja taotluste esitamine, Tallinn 2014, lk 72

¹⁰⁴ Soots, I. „Asjaolude ja tõendite esitamine hagimenetluses – kas poolte või kohtu ülesanne“, magistritöö, Tartu 2010, lk 8

¹⁰⁵ Narits, R., Õiguse entsüklopeedia, Tallinn 2004, lk 109-111

¹⁰⁶ Narits, lk 111

¹⁰⁷ Narits, lk 112

¹⁰⁸ Selle eelduseks oleks mh, et kujunenud süsteemi alusel oleks võimalik mõistliku kindlusega ennustada seni käsitlemata küsimustele antavaid hinnanguid

¹⁰⁹ RKTko 10.02.2009, 3-2-1-147-08, p 11

tühistamise¹¹⁰. Samal põhjusel pole oluliseks rikkumiseks loetud vastuhagis esitatud menetluse lõpetamise taotluse lahendamata jätmist¹¹¹.

Menetlusosaliste argumentide õiguslik sidumatus kohtu jaoks toob kaasa ringkonnakohtu õiguse kontrollida hageja nõuete korrektset õiguslikku kvalifitseerimist maakohtu poolt ka siis, kui hageja ise ei ole maakohtu antud kvalifikatsiooni vaidlustanud¹¹². Sellisel juhul tuleb siiski silmas pidada kohustust vältida menetlusosalistele üllatuslike otsuseid, selgitades vajadusel menetlusosalistele muutunud menetluslikku olukorda. Samuti on kohus endiselt seotud apellatsioonkaebuse piiridega ning ei saa seetõttu ümberkvalifitseerida nõuet ulatuses, milles apellatsioonkaebust ei ole esitatud¹¹³. Juhul, kui ringkonnakohus heidab maakohtule ette kvalifitseerimiskohustuse rikkumist, tuleb ringkonnakohtul hageja nõue ise kvalifitseerida (TsMS § 438 lg 1)¹¹⁴.

Oluliseks piiranguks *iura novit curia* põhimõtte kohaldamisel on ka Riigikohtu õiguslike seisukohtade siduvus samas menetluses asja menetlemist jätkavale alama astme kohtule (TsMS § 693 lg 2). Riigikohtu seisukohad õiguse kohaldamisel ning tõlgendamisel ei ole siiski siduvad menetlusüleselt. Küsimus faktiliste ning õiguslike asjaolude eristamisest tuleb igas kohtuastmes lahendada aga samade kriteeriumite alusel. Seega on ka ringkonna-ning Riigikohtu puhul asjakohased eeltoodud kriteeriumid fakti ning õiguse kohaldamise küsimuse eristamisel.

2.3.3. Õiguse ajaline ja territoriaalne kohaldamisala

Iura novit curia põhimõtte annab kohtu pädevusse nii õiguse ajalise kui ka territoriaalse kohaldamisala määramise. Kohus peab iseseisvalt määrama poolte esitatud faktilistele asjaoludele nii esemeliselt kui ka ajaliselt kohalduva õigusakti¹¹⁵. Seega ei ole kohus õiguse ajalise ja esemelise kohaldavuse kindlakstegemisel seotud menetlusosaliste poolt esitatuga. Siiski tuleb ka siinkohal rõhutada menetlusosaliste rolli asjakohaste õiguslike argumentide

---

¹¹⁰ RKTko 7.10.2009, 3-2-1-83-09, p 12

¹¹¹ RKTko 14.12.2009, 3-2-1-136-09, p 20

¹¹² RKTko 10.04.2013, 3-2-1-21-13, p 16

¹¹³ RKTko 14.01.2009, 3-2-1-120-08, p 14

¹¹⁴ RKTko 9.12.2008, 3-2-1-103-08, p 15

¹¹⁵ RKTko 13.12.2006, 3-2-1-124-06, p 10

esitamisel, millega aidatakse kohtul õigus „üles leida“. Nii on pahatihti just õiguse ajalise kohaldamisala juures määrava tähtsusega arvukatesse rakendusseadustesse peidetud erisätted, mis võivad avaldada õiguse ajalisele kohaldumisele olulist mõju.

Õiguse territoriaalse kohaldamisala analüüsimisel kerkib eelkõige üles küsimus välisriigi õiguse kohaldamisest. Välisriigi õiguse võimaliku kohaldumise korral mängib seejuures tavaprotsessist ehk isegi olulisemat rolli õigussuhte korrektne kvalifitseerimine¹¹⁶. Kvalifitseerimiskohustuse hoolikas täitmine on oluline just põhjusel, et õigussuhte kvalifikatsioon määrab ära kohalduva menetlusõigusnormi, mille alusel omakorda hakatakse kindlaks määrama asjas kohalduvat materiaaõigust¹¹⁷. Seega võib õigussuhte vale kvalifitseerimine kaasa tuua asjas vale riigi õigusakti kohaldamise.

REÕS¹¹⁸ § 2 lg 1 kohaselt kohaldatakse asjas välisriigi õigust sõltumata menetlusosaliste vastavasisulistest taotlustest. Välismaise õiguse kohaldamise juures mängivad menetlusosalised aga õiguse sisu selgitamisel tavapärasest oluliselt suuremat rolli (REÕS § 4). Nii on REÕS § 4 alusel kohtul õigus (ja tihti ka vajadus) nõuda välisriigi õiguse väljaselgitamiseks menetlusosaliste kaasabi. Välisriigi õiguse sisu väljaselgitamiseks võib kohus REÕS § 4 lg 3 kohaselt pöörduda ka justiits- või välisministeeriumi poole, kuid praktikas ei ole sellised pöördumised enamasti olnud tulemuslikud¹¹⁹. TsMS § 234 kohaselt tuleb välisriigi õigust tõendada niivõrd, kuivõrd selle sisu ei ole kohtule teada. Välisriigi õiguse väljaselgitamisel võib kohus kasutada ka teisi teabeallikaid ning teha teabe hankimiseks vajalikke toiminguid. Tegemist on mitteformaalse menetlusega, mille käigus võib kohtunik muuhulgas otsida välisriigi õigusakte ka interneti vahendusel ise¹²⁰.

Kohtuotsuses välisriigi õigusele tuginedes ei saa jääda üldsõnaliseks, vaid tuleb avada ka kohaldatava õigusnormi sisu¹²¹. Asja lahendamisel tuleb arvesse võtta välisriigi õiguskorda tervikuna, mitte vaid selle üksikuid sätteid¹²². Kui välisriigi õiguse sisu ei ole kõigile pingutustele vaatamata võimalik mõistliku aja jooksul kindlaks teha, kohaldatakse Eesti õigust (REÕS § 4 lg 4). Regulatsiooni rakendamisel tuleks siiski olla ettevaatlik, piirdudes siseriikliku

---

¹¹⁶ Nurmela, I. jt, Rahvusvaheline eraõigus. Tallinn 2005, lk 41-42

¹¹⁷ Nurmela lk 42

¹¹⁸ Rahvusvahelise eraõiguse seadus. 27. märts 2002. RT I 2002, 35, 217; RT I 2009, 59, 385.

¹¹⁹ Nurmela lk 48-49

¹²⁰ Torga, M., „Kohalduva õiguse ja selle sisu kindlakstegemine rahvusvahelistes eraõiguslikes vaidlustes“, *Juridica V/2014*, lk 416

¹²¹ Nurmela, lk 48

¹²² RKTko 29.09.2003, 3-2-1-100-03, p 24

õiguse kohaldamisel juhtumitega, mil välisriigi õiguse sisu kindlaks tegemine on mingil põhjusel objektiivselt võimatu¹²³. Samuti on välisriigi õiguse kohaldamine piiratud ulatuses, milles see oleks ilmselges vastuolus Eesti avaliku korraga (REÕS § 7) ning siseriiklike imperatiivsete normide kohaldumisega (nt REÕS § 52)¹²⁴.

Praktikas omavad kohtuvaidlustes välisriigi õiguse kindlaksmääramisel suurt tähtsust Euroopa Liidu õigusaktid, eelkõige Rooma I määrus¹²⁵ ning Rooma II määrus¹²⁶. Seejuures reguleerib aga ka Rooma määruste kohaldumise korral välisriigi õiguse *ex officio* kohaldamist liikmesriikide siseriiklik õigus, Eestis seega rahvusvahelise eraõiguse seaduse § 2 lg 1¹²⁷. Rooma määrused, nagu ka rahvusvahelised lepingud, omavad siseriikliku õiguse suhtes prioriteeti¹²⁸. Rooma määruste ning rahvusvaheliste lepingute omavahelise hierarhia lahendamisel omavad tähtsust eelkõige õigusaktide rakendussätted, nende puudumisel ei saa aga Euroopa Liidu määrused mõjutada kolmandate riikidega sõlmitud välislepingute kohaldumist¹²⁹. Seega peab kohus välisriigi õiguse *ex officio* kohaldamisel kursis olema laia amplituuda asjakohaste rahvusvaheliste õigusaktidega, mis reguleerivad asjas kohalduvat õigust.

Oluliseks piiriks *iura novit curia* kohaldamisalale on tsiviilkohtumenetluse dispositiivsuse põhimõte. Nii ei saa kohus dispositiivsuse põhimõtte kohaselt algatada tsiviilasja ilma poole avalduseta ega jätkata selle menetlemist hoolimata menetlusosaliste tahtest (TsMS § 4). Käesoleva magistritöö teema kontekstis näeb dispositiivsuse põhimõtte eelkõige ette menetlusosaliste õiguse määratleda kohtu sekkumiseta hagi ese ning vaidluse ulatus¹³⁰.

Dispositiivsuse põhimõtte väljenduseks tuleb lugeda ka lepingupoolte õigust vabalt kokku leppida asjas kohalduv õigus. Nii näeb rahvusvahelise eraõiguse seaduse § 32 lg 1 ette, et lepingule kohaldatakse selle riigi õigust, mille kohaldamises pooled kokku on leppinud. Õiguskirjanduses on seejuures leitud, et juba ainuüksi välisriigi õiguse kasuks kokku leppimine võiks olla piisav rahvusvaheline element, mis toob kaasa REÕS § 32 lg 1 kohaldumise¹³¹. Kohalduva õiguse kokkulepete lubatavust rõhutab ka Rooma I määrus, mille art 3(1) sätestab,

---

¹²³ Torga, lk 416

¹²⁴ Nurmela, lk 60

¹²⁵ Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 593/2008, 17. juuni 2008, lepinguliste võlasuhete suhtes kohaldatava õiguse kohta (Rooma I). ELT L 177, 4.7.2008, lk 6—16.

¹²⁶ Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 864/2007, 11. juuli 2007, lepinguväliste võlasuhete suhtes kohaldatava õiguse kohta (Rooma II). ELT L 199, 31.7.2007, lk 40—49.

¹²⁷ Torga, lk 406

¹²⁸ Torga, lk 408

¹²⁹ Torga, lk 408

¹³⁰ RKTko 16.02.2005, 3-2-1-165-04, p 17

¹³¹ Torga, lk 408

et „lepingu suhtes kohaldatakse lepingupoolte valitud õigust“. Kuivõrd seeläbi on lepingupooltele antud hoovad kontrollida õigust, mida kohus tulevases vaidluses kohaldama hakkab, on tegemist märkimisväärse piiranguga *iura novit curia* kohaldumisalale. Samas annavad viidatud õigusnormid lepingupooltele otsustusõiguse vaid materiaalõiguse kohaldamise osas, võimaldamata välistada siseriiklikus kohtus kohalduvat menetlusõigust.

Riigikohtu praktika kohaselt on pooltel võimalik kohalduva õiguse kokkulepe sõlmida ka kohtumenetluse vältel¹³². Sel põhjusel on Riigikohus lugenud välisriigi õigusele tuginemata jätmise ning Eesti õigusele tuginemise mõlema menetlusosalise poolt kaudsete tahteavalduste teel sõlmitud kokkuleppeks kohaldada asjas just Eesti õigust¹³³. Sellisel juhul ei saa ka kõrgema astme kohus kõrvale kalduda selliselt tuvastatud kohalduva õiguse kokkuleppest.

2.3.4. Üllatuslike otsuste vältimine

Hoolimata õiguse kohaldamisest kohtu poolt ei saa demokraatlikus riigis olla tegemist täielikult suletud uste taga toimuva protsessiga. Tähtsaks piiranguks *iura novit curia* põhimõtte rakendamisel ongi menetlusosaliste õigus ärakuulamisele. Kohus peab arutama menetlusosalistega vaidlusaluseid asjaolusid nii faktilisest kui ka õiguslikust küljest, sh asjaoludele antavat võimalikku õiguslikku hinnangut (TsMS § 351 lg 1, § 400 lg 5, § 436 lg 4). Seega koos kvalifitseerimiskohustusega (ja tegelikult enne selle täitmist) tuleb välja selgitada ka asja lahendamisel tähtsust omavad asjaolud ning selgitama neile antavat õiguslikku hinnangut. Oluliste asjaolude väljaselgitamise kohustus tähendab, et kohus peab andma menetlusosalistele võimaluse esitada oma seisukohad iga asjaolu kohta, mida kohus peab otsuse tegemisel oluliseks¹³⁴. Samuti ei tohi kohus üllatuslikult muuta alama astme kohtu õiguslikku kvalifikatsiooni ega jätta selgitamata enda muutunud seisukohta kohalduva õiguse suhtes¹³⁵. Seega peab kohtu tegevus olema pooltele mõistlikult ettenähtav. Vaid selliselt on võimalik ära hoida menetlusosalistele üllatuslike otsuse tegemist.

---

¹³² RKTko 16.02.2005, 3-2-1-165-04, p 17

¹³³ RKTko 16.02.2005, 3-2-1-165-04, p 17, 19

¹³⁴ RKTko 7.06.2007, 3-2-1-50-07, p 15

¹³⁵ RKTko 17.12.2009, 3-2-1-137-09, p 12

Ajaliselt peaks kohaldatava õiguse selgitamine toimuma võimalikult varakult, võimaluse korral juba eelmenetluse käigus, et vältida poolte hilisemat üllatamist asjas kohaldamisele tuleva õiguse osas¹³⁶. Keerulisemate asjade puhul on soovitatud kohtunikul sekkuda veelgi varem, juba asja menetlusse võtmise ajal¹³⁷, kuivõrd kõik hagi alusesse kuuluvad faktilised asjaolud tuleb ammendavalt esitada juba hagiavalduses¹³⁸. Kui eelmenetluses selgub, et poolte esitatud seisukohad jäävad ebaselgeks, peaks kohus kirjalikult või eelistungil pooltega asjas tähtsust omavaid õiguslikke ja faktilisi asjaolusid (sh tõendamiskoormist) arutama ja määrama menetlusosalistele tähtsaja tõendite esitamiseks¹³⁹. Kuivõrd eelmenetlus toimub üldreegline kirjalikult¹⁴⁰, on seetõttu vajalik kohtupoolsete kirjalike juhiste andmine menetlusosalistele. Ilma asjaolusid piisaval määral selgitamata riskib kohus lisaks üllatusliku otsuse tegemisele ka eksliku otsuse tegemisega, kuivõrd asjaolude ebaselguse korral pole võimalik kohaselt rakendada ka *iura novit curia* põhimõtet¹⁴¹.

Ringkonnakohtu otsus on loetud üllatuslikuks ka juhul, kui kohus kohaldab pooli hoiatamata seadust, mis seab pooled olulisel määral uude protsessuaalsesse positsiooni. Soovides sellist seadust kohaldada, peab kohus seda pooltega ka arutama, andes neile võimaluse omapoolsete seisukohtade ja tõendite esitamiseks¹⁴². Üllatuslikuks ei ole peetud kohalduva õiguse muutmist ulatuses, milles see ei mõjuta menetlusosalise positsiooni tõendamismenetluses¹⁴³. Seega ei too igasugune õigusnormi tõlgenduse või kohalduva õigusnormi valiku muudatus ringkonnakohtus kaasa vajadust õiguslikke asjaolusid pooltega arutada.

2.4. Vahekokkuvõte

Kokkuvõttes tuleb märkida, et *iura novit curia* põhimõtte kohaldamisala ning –viisidega on eelkõige Eesti kohtupraktikas tegeletud mahukalt. Sellest annab muuhulgas tunnistust TsMS § 436 lg 7 kohaldamist käsitlevate Riigikohtu lahendite suur arv. Teisalt puudub aga laiaulatuslik

---

¹³⁶ Kõve (2013), lk 23

¹³⁷ Kõve (2012), lk 669

¹³⁸ Pärsimägi, lk 74

¹³⁹ Kõve (2013), lk 23

¹⁴⁰ Pärsimägi, lk 17

¹⁴¹ Kõve (2012), lk 668

¹⁴² RKTko 9.01.2013, 3-2-1-166-12, p 15

¹⁴³ Vutt, lk 336

õiguskirjanduslik käsitlus, mis seoks kohtupraktikas ning õiguskirjanduses avaldatud seisukohad üheks funktsionaalseks tervikuks.

Et ühtne käsitlus õiguse *iura novit curia* põhimõtte kohta puudub, mõjub aga ka olemasolev kohtupraktika ning õiguskirjandus killustunult. Kuivõrd puudub sellise laiema käsitluse aluseks olev õigusteoreetiline taustsüsteem, siis võib probleemiks pidada ka asjaolu, et uute küsimuste kerkimisel on küllaltki raskesti ettenähtav kohtusüsteemi poolt neile pakutav lahendus. Teisalt võib arenenud teoreetilise lähenemise puudumisel juhtuda, et kohtusse jõudnud raske kaasuse õiglaseks lahendamiseks pakutakse välja lahenduskäik, mis üldreeglina kohalduvaks tõlgendusnormiks ei sobi. Samuti muutub süsteemsema lähenemise puudumisel ajas üha keerulisemaks vältida vasturääkivate kohustuste ning õiguste loomist menetusalistele ja kohtunikele.

Viimaks tuleb tähelepanu juhtida asjaolule, et teatud aspektid *iura novit curia* käsitlusest on seni olnud pigem vaeslapse rollis. Nii ei ole suuremat tähelepanu pööranud faktiliste ja õiguslike asjaolude eristamise võimalusele ja vajadusele. Samuti on laiema käsitluseta põhiseadusega tagatud menetlusõiguste suhestumine meie tänase *iura novit curia* doktriiniga. Seega leidub nõ laiema pildi kõrval endiselt ka olulisi individuaalküsimusi, mis vajavad meie siseriiklikus õiguskorras käsitlemist ja selgitamist. Selle tegemisel on alguspunktiks teiste riikide õigussüsteemis aktsepteeritud käsitluste võrdlev analüüs.

3. Rahvusvaheline kogemus *iura novit curia* põhimõtte rakendamisel

3.1. Mandri-Euroopa õigussüsteemid

3.1.1. Sissejuhatus

Arusaadavalt ei ole *iura novit curia* põhimõtte kujunenud Eesti õigussüsteemis, vaid on meil kasutust leidnud laenatud instituudina. Olukorras, kus põhimõtte on leidnud laiaulatuslikku rakendamist ka väljaspool Eesti õigussüsteemi, on siseriikliku õigusteooria täiendamiseks mõistlik heita pilk ka teistes õigussüsteemides leitud lahendustele.

Tänapäeval esineb maailmas vähemalt kaks suurt tsiviilprotsessiõiguse perekonda, Rooma ning kanoonilise õiguse mõjul välja arenenud mandri-Euroopalik tsiviilprotsess ning Briti impeeriumi levikuga laienenud tavaõiguslik tsiviilprotsess¹⁴⁴. Kuivõrd *iura novit curia* on tuntud kui nimelt mandri-Euroopaliku võistleva tsiviilmenetluse osa (tsiviilprotsessi sotsiaalne mudel), suuresti puudub aga angloameerika õigussüsteemidest (tsiviilprotsessi liberaalne mudel)¹⁴⁵, on esmalt käsitlemist leidnud just erinevad mandri-Euroopa õigussüsteemid. Seejuures on enim tähelepanu pööratud Eesti tsiviilõiguse loomisel olulist rolli mänginud Saksamaa õigusele. Samuti on töö raames uuritud Prantsusmaa ja Rootsi, samuti aga Leedu ja Soome õigussüsteeme.

3.1.2. Saksamaa

Saksamaa põhiseaduse (*Grundgesetz*¹⁴⁶) § 20 lg 3 kohaselt on kohtud seotud õiguse ning õiglusega. Sellest on õiguskirjanduses tuletatud põhiseaduslik kohustus lähtuda õiguse kohaldamisel *iura novit curia* põhimõttest¹⁴⁷. Saksamaa põhiseaduse § 3 lg-st 1 tuleneb üldine võrdsuspõhiõigus, mis omab mõju ka Saksamaa tsiviilkohtumenetlusele. Nimelt tugineb sellele regulatsioonile ka poolte menetlusliku võrdsuse (*Waffengleichheit*) põhimõtte, mille kohaselt

---

¹⁴⁴ van RheeVerkerk, lk 142

¹⁴⁵ Ambrasaité-Balyniené, G., „Kohtuniku roll Leedu tsiviilkohtumenetluses“, *Juridica* III/2011, lk 214

¹⁴⁶ *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*. Arvutivõrgus. Kättesaadav <http://www.gesetze-im-internet.de/gg/index.html>, 23. aprillil 2015

¹⁴⁷ Geeroms, lk 31

peab kohus menetlust juhtides kohtlema pooli võrdselt ega tohi panna ühte menetlusosalist põhjuseta teisest halvemasse positsiooni¹⁴⁸.

Ärakuulamisõiguse tagab aga Saksamaa põhiseaduse § 103 lg 1, mis annab isikule alati võimaluse mõjutada tema suhtes algatatud menetluse käiku, samuti aga sätestab õiguse õiglasele menetlusele¹⁴⁹. Viidatud sättest ei tulene mitte ainult menetlusosaliste õigus avaldada enda seisukohti nii asjas tähtsate faktiliste kui ka õiguslike asjaolude suhtes, vaid kohus peab esitatud seisukohti otsuse tegemisel ka kaaluma¹⁵⁰. Ärakuulamisõiguse tagamiseks ei ole aga kohtult nõutav pidada menetluse kestel pooltega õiguse kohaldamise teemalisi arutelusid¹⁵¹. Nii tuleb ka kohtuliku selgitamiskohustuse ning *iura novit curia* rakendamisel lähtuda Saksamaa põhiseadusega sätestatud piiridest.

Saksa tsiviilkohtumenetlusseaduses *iura novit curia* põhimõtet eraldi sõnaselgelt lahti kirjutatud ei ole, kuid isegi põhiseaduslikult tagatud põhimõtte rakendamine Saksamaa tsiviilprotsessis jääb siiski väljapoole kahtlust. Põhimõttega külgnevad menetluslikud küsimused nagu ärakuulamisõigust tagav regulatsioon ning faktide esitamise kohustus sisalduvad ZPO §-des 138 ja 139. Samuti peab kohus tagama menetlusliku võrdsuse (*Waffengleichheit*) ja ausa menetluse põhimõtete järgimise¹⁵².

Tulenevalt *iura novit curia* põhimõttest otsustab Saksa kohtunik ise nii kohalduva õiguse küsimuse kui ka õiguse kohaldamise viisi¹⁵³. ZPO § 139 lg-le 3 tuginedes võtab kohus *ex officio* arvesse protsessuaalseid ja õiguskaitsevahendite kohaldamise eelduseid¹⁵⁴. Kuivõrd Saksa kohus peab Saksa õigust tundma, ei või selle kindlakstegemiseks kasutada ekspertarvamust¹⁵⁵. Õiguse rakendamisel võib olla nõutav, et kohtunik rakendab teatud olukordades õigust loovalt¹⁵⁶, aidates nii kaasa õiguskorra arengule. See tähendab, et kohtunik peab arvestama ka õigusnormi ajas muutuvat sotsiaalset konteksti ning vastavalt kohandama oma käsitlust, võttes seejuures aluseks tunnustust leidnud meetodilised reeglid, mida ta on kohustatud järgima¹⁵⁷.

---

¹⁴⁸ Haas, U., „The Relationship between the Judge and the Parties Under German Law“, Reforms of Civil Procedure in Germany and Norway, Tübingen 2011, lk 97

¹⁴⁹ Haas, lk 94-95

¹⁵⁰ Haas, lk 95

¹⁵¹ Haas, lk 96

¹⁵² Haas, lk 94

¹⁵³ Haas, lk 93

¹⁵⁴ Rauscher, T., Krüger, W. Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz und Nebengesetzen (MüKO), München 2013, vnr 51, § 139

¹⁵⁵ Brandenburgisches OLG, 25.07.2007, 6 W 42/07, p 24

¹⁵⁶ Haas, lk 93

¹⁵⁷ Haas, lk 94

Kohus pole seotud poolte õiguslike väidetega ning on vaba ka tõendite hindamise juures (ZPO § 286)¹⁵⁸. Ehkki pooltel puudub kohustus esitada õiguslikke argumente, siis eriti advokaadiprotsessis peetakse seda oluliseks abivahendiks, mille abil pooled aitavad kohtul õigust leida¹⁵⁹. Sarnaselt on Saksa kohtupraktikas leitud, et ehkki *iura novit curia* annab pooltele õiguse piirduda oma seisukohtades üksnes faktiliste asjaolude esitamisega, ei võta see neilt õigust vastaspoole õiguslikele argumentidele reageerida¹⁶⁰. Seejuures võivad pooled esitada seisukohti nii õiguse kehtivuse, sisu, tõlgendamise kui ka kohaldamise kohta, ei või nõuda aga kõigi nende küsimuste täielikku arutamist¹⁶¹. Kohus seevastu ei või menetlusosalisi kohustada õiguslike asjaolude suhtes seisukohta võtma, maksimaalselt võib keeruliste juhtumite korral küsida menetlusosalise mittesiduvat õiguslikku arvamust¹⁶². Poolte ja nende esindajate õiguslikel seisukohtadel on samasugune tähendus¹⁶³.

Sarnaselt Eesti kohtupraktikaga, on ka Saksamaal nähtud *iura novit curia* põhimõtte olulise aspektina kohtulikku kvalifitseerimiskohustust, mis võib hageja nõudele anda taotletust erineva õigusliku aluse¹⁶⁴. Seetõttu peab kohus haginõuet hindama kõigist võimalikest õiguslikest seisukohtadest¹⁶⁵.

Õiguse kohaldamisel tähendab *iura novit curia*, et kohus peab tundma õigust ise või uurima seda õiguskirjandusest ja kohtupraktikast või kolleegidelt, õigusteadlastelt või teistelt spetsialistidelt saadud informatsiooni abil¹⁶⁶. Enda allikaid õiguse kindlakstegemisel ei pea kohus menetlusosalistele avama¹⁶⁷. Seejuures kehtib õiguse sisu määratlemisel aga tõendamiskeeld, s.o. kohus ei või siseriikliku õiguse kohaldamisel kasutada tõendusmaterjale, näiteks ekspertarvamust¹⁶⁸. Kohalduva õiguse kindlaksmääramise kõrval on *iura novit curia* põhimõtte teiseks küljeks kohtu kohustus seda asjas otsust tehes rakendada¹⁶⁹.

Saksa õiguskirjanduses on sarnaselt Eestile juhitud tähelepanu vajadusele selgitada asjas tähtsust omavad (õiguslikud ja faktilised) asjaolud nii varakult kui võimalik, võimalusel aga

---

¹⁵⁸ MüKO, Rn 322, Einleitung

¹⁵⁹ MüKO, Rn 322, Einleitung

¹⁶⁰ Landesgericht Duisburg, 9.04.1997, 21 S 125/96, p 19

¹⁶¹ MüKO, Rn 6, § 293

¹⁶² MüKO, Rn 6, § 293

¹⁶³ MüKO, Rn 6, § 293

¹⁶⁴ Oberlandesgericht Hamm, 9.01.2012, I-2 U 104/11, p 155

¹⁶⁵ MüKO, Rn 6, § 264

¹⁶⁶ MüKO, Rn 4, § 293

¹⁶⁷ MüKO, Rn 4, § 293

¹⁶⁸ MüKO, Rn 5, § 293

¹⁶⁹ MüKO, Rn 5, § 293

juba hagi esitamisel¹⁷⁰. Hagimenetluse varajases staadiumis määratakse ära menetluse edasine käik ja vajadusel eelistungi korraldamine, istungil poolte isikliku kohaloleku vajadus jmt¹⁷¹. Samuti osutab kohtunik poolte seisukohtade nõrkustele ning pärib menetlusosalistelt nende täiendamise kavatsuse kohta¹⁷². Kohtuniku erapooletuse nõude rikkumine esineks aga juhul, kui kohus viitaks seejuures täiesti uuele nõude alusele, millele menetlusosalise esitatud faktilised asjaolud alust ei anna¹⁷³. Selle varajase protsessi teel selgitatakse välja asjas tähtsust omada võivad õigusnormid, nende normide kohaldamisala ja koosseisutunnused ning kohaldamise eelduseks olevad tõendid¹⁷⁴. Just sel eesmärgil on tähtis ka faktiliste asjaolude täielik esitamine, st õiguslike ja faktiliste asjaolude hindamine on vastastikus sõltuvuses.

Pooled peavad nii suulises kui ka kirjalikus menetluses esitama faktilised asjaolud kohtule täielikult ja tõelevastavalt (ZPO § 138 lg 1)¹⁷⁵. Kohustus esitada faktilised asjaolud „tõelevastavalt“ tähendab üldise arvamuse kohaselt kohustust esitada asjaolud oma parima äranägemise kohaselt, s.o. tegelik nõue pole mitte esitatu tõepärasus, vaid menetlusosalise ausus seda esitades¹⁷⁶. Sama kehtib ka menetlusosaliste esindajate suhtes¹⁷⁷.

Tagamaks faktiliste asjaolude täieliku esitatus, võib kohus ZPO § 273 lg 2 p-i 3 kohaselt panna menetlusosalistele kohustuse ilmuda istungile isiklikult kohale¹⁷⁸. Samuti on Saksa kohtunikul suhteliselt ulatuslik õigus omaalgatuslikult tõendeid koguda – ZPO § 273 lg 2 kohaselt võib dokumente ja informatsiooni hankida ja tunnistajaid ja eksperte kutsuda juba istungi ettevalmistamisel, § 144 võimaldab korraldada kohtu initsiatiivil ekspertiise ja paikvaatluseid ning § 448 küsitleda pooli omal algatusel¹⁷⁹. Dokumentaalseid tõendeid võib *ex officio* koguda siiski vaid ulatuses, milles menetlusosaline on neile tõenditele viidanud¹⁸⁰.

Täielike faktiliste asjaolude esitamise kohustus koostoimes tõe rääkimise kohustusega tähendab, et menetlusosaline peab esitama kõik talle teadaolevad asjas olulist tähtsust omada

---

¹⁷⁰ MüKO, Rn 54, § 139

¹⁷¹ Maxerner, J. R., „It’s the Law! Applying the Law Is the Missing Measure of Civil Law/Common Law Convergence“, Supreme Court Law Review, 2010, lk 478

¹⁷² Maxeiner (2010), lk 479

¹⁷³ Haas, lk 106

¹⁷⁴ Maxeiner (2010), lk 479

¹⁷⁵ MüKO, Rn 1, § 138

¹⁷⁶ MüKO, Rn 2, § 138

¹⁷⁷ MüKO, Rn 4, § 138

¹⁷⁸ Paulus, C.G. Tsiviilprotsessiõigus, Tallinn 2002, vnr 216, lk 95

¹⁷⁹ Paulus, vnr 217, lk 96

¹⁸⁰ Haas, lk 100

võivad asjaolud, ilma seejuures temale kahjulikke faktilisi asjaolusid varjamata¹⁸¹. Asjaolud võivad omada olulist tähtsust, kui koosmõjus teatud õigusnormiga võivad need kaasa tuua asjas selle õigusnormi kohaldumise¹⁸². Samuti tuleb esitada õigust eitavate või tühistavate vastuväidete aluseks olevad faktilised asjaolud (näiteks kui hagejale on hüvitise maksnud kostja kindlustusandja, ei tohi hageja sellest vaikida ja kostjalt sama hüvitist nõuda; samuti ei tohi varjata hageja kaassüüd)¹⁸³. Vaid juhul, kui hagejale pole vastuväite aluseks olevad faktilised asjaolud äratuntavad või ta pole nende õigsuses veendunud, võib ta enne vastavate faktiliste asjaolude esitamist ära oodata kostja vastuse hagiavaldusele¹⁸⁴. Kostja vastusele kehtivad analoogsed kohustused tõe-ja täielikkusekohustuse täitmisel¹⁸⁵.

Kõik (sh endale kahjulikud) asjaolud, tuleb kohtule esitada ka õiguse rakendamisele tuginevate vastuväidete puhul. Nii on menetlusosaline kohustatud kohtule esitama ka vastaspoole kasutatud õiguslikud vastuväited – näiteks juhul, kui vastaspool on kohtueelselt kasutanud tähtaega pikendavat kujundusõigust või aegumise vastuväidet, tuleb seda kohustuse täitmist hagedes ka mainida¹⁸⁶. Sarnaselt faktiliste asjaoludega ei tule ka käsitletaval juhul vastuväidet mainida juhul, kui kostja pole seda (kohtueelselt) väljendanud või kui hageja peab seda põhjendamatuks (näiteks leiab, et aegumistähtaeg ei ole möödunud)¹⁸⁷.

Zivilprozessordnungi § 139 lg 1 ning § 278 lg 3 koosmõjust on tuletatud kohtu kohustus faktiliste asjaolude väljaselgitamiseks, nõudes pooltelt nende täielikku esitamist ning arutades nende sisu menetlusosalistega¹⁸⁸. Kohus peab esitama menetlusosalistele nii palju küsimusi, kui on vajalik selleks, et kohus vaidluse sisu mõistaks¹⁸⁹. Samas on põhimõtteliselt siiski poolte endi kohustus esitada enda protsessuaalsete taotluste eduks vajalikud faktiväited ja tõendusmaterjalid¹⁹⁰. Nii ei saa kohus üle võtta menetlusosaliste esindajate rolli. Kohtud on esitatud faktide hindamisel ja klassifitseerimisel vabad¹⁹¹.

---

¹⁸¹ MüKO, Rn 5, § 138

¹⁸² MüKO, Rn 5, § 138

¹⁸³ MüKO, Rn 6, § 138

¹⁸⁴ MüKO, Rn 6, § 138

¹⁸⁵ Maxeiner, J. R., „Imagining Judges that Apply the Law: How they Might Do It“, Penn State Law Review, Vol. 114:2 2009, lk 478

¹⁸⁶ MüKO, Rn 7, § 138

¹⁸⁷ MüKO, Rn 7, § 138

¹⁸⁸ Paulus, vnr 215, lk 94

¹⁸⁹ Haas, lk 99

¹⁹⁰ MüKO, Rn 11, § 139

¹⁹¹ Paulus, vnr 213, lk 94

Kohtul on õigus nõuda ka poolte esitatud faktiliste asjaolude täiendamist¹⁹² või selgitada vajadust esitatud seisukohti täiendada, kui ühe või mõlema poolte seisukohad on ebaselged, lünklikud või sisaldavad äratuntavalt eksimust¹⁹³. Olukorras, kus hagiavaldus on osaliselt puudulik, näiteks puudub mingi koosseisutunnus täielikult või on see esitatud ebaselgelt, on kohtul üldise selgitamiskohustuse raames kohustus hagejale selgitada hagiavalduse spetsiifilisi puuduseid¹⁹⁴. Selgitamiskohustus kohaldub üksnes piiratud määral aga olukorras, kus hageja ei ole konkreetsele nõude alusnormile tuginenud või on seda teinud vaid üldiselt, konkreetseid koosseisutunnuseid välja toomata¹⁹⁵. Kohtulik selgitamiskohustus tuleb rakendamisele ka juhul, kui ringkonnakohus ei kavatse esimese astme kohtu otsust järgida¹⁹⁶. Selliselt on vältitavad üllatuslikud otsused õiguse ootamatul kohaldamisel apellatsioonikohtu poolt.

Sarnaselt Eestiga hõlmab kohtulik selgitamiskohustus ka poolte lepitamist ning kompromissi nimel töötamist. Nii peab kohus igas menetlusetapis seadma eesmärgiks menetluse kokkuleppe teel lõpetamise (ZPO § 278 lg 1). Sel eesmärgil peetakse menetluse algstaadiumis üldjuhul lepitusistung, millel pooled peavad kohal viibima isiklikult (ZPO § 278 lg 2 ja 3). Vajadusel võib kohus suunata pooled lepituskohtuniku (sks k *Güterichter*) juurde, kes asjas otsust tegemata võib kasutada kõiki lepitusmeetmeid kokkuleppe sõlmimise nimel (ZPO § 278 lg 5).

Sidumaks eeltoodu üheks tervikuks kokku, on Saksamaa õigusteadlased lähenenud õiguse kohaldamise küsimusele ka metoodilisema külje pealt, töötades sellel otstarbel välja õiguse kohaldamise ja asjakohaste faktilise asjaolude leidmise metoodika (sks k *Relationstechnik*). Tegemist on õiguse süllogistilise kohaldamisega, mille käigus leitakse kohalduv õigus ning faktid, misjärel subsumeeritakse faktid õigusreegli alla¹⁹⁷. Kohalduva õiguse ja asjakohaste faktide leidmine on aga seejuures vastastikusel sõltuvuses olev protsess, milles tuleb vältida nii asjakohaste õiguslike kui ka faktiliste asjaolude liigkiiret lõplikku kindlaks määramist¹⁹⁸. Läbi *Relationstechniki* rakendamise tehakse seetõttu kohalduvat õigust ning asjakohaseid fakte puudutavad lõppotsused samaaegselt, nii hilja kui võimalik, kuid nii pea kui vajalik¹⁹⁹. Olulise

---

¹⁹² Paulus, vnr 214, lk 94

¹⁹³ MüKO, Rn 11, § 139

¹⁹⁴ MüKO, Rn 13, § 139

¹⁹⁵ MüKO, Rn 14, § 139

¹⁹⁶ MüKO, Rn 17, § 139

¹⁹⁷ Maxeiner (2010), lk 472

¹⁹⁸ Zippelius, R., Introduction to German Legal Methods, Durham, North Carolina 2008, lk 121

¹⁹⁹ Maxeiner (2010), lk 477-478

tähtsusega on seejuures viimane kohtuistung, mille käigus kohus otsustab nii kohalduva õiguse kui ka faktiküsimused²⁰⁰.

Relationstechniki rakendamise faktide selgitamine ja rakendamise kaudu algab aga oluliselt varem, juba hagiavalduse menetlusse võtmisel. Nii peavad juba hagiavalduses sisalduma menetlusele edulootust andvad faktid ning nende aluseks olevad tõendid, samuti aga kõik muud hageja valduses olevad asjakohased tõendid²⁰¹ (täielike faktiliste asjaolude esitamise kohustus, ZPO § 138 lg 1). Järgnevalt elimineeritakse järkjärguliselt asjassepuutumataid õigusnorme ning faktilisi asjaolusid²⁰². Kuniks esitatud faktide alusel esineb õigusnorm, mille alusel on hageja taotlus rahuldatav, tuleb kohtunikul menetlust selle poole ka suunata (kvalifitseerimiskohustus)²⁰³. Seeläbi õnnestub vältida nii liigselt kontsentreerumist ühele õigusnormile kui ka fookuse hajumist, samuti aga ka üllatuslike otsuseid²⁰⁴.

Kuivõrd õiguse kohaldamine *relatonstechniki* valguses toimub süllogistilise meetodi abil, milles suurem eeldus on õigusküsimus ning väiksem eeldus on faktikogum, loetakse õiguslikuks kõik asjaolud, mis langevad suurema eelduse alla, sh kaasuse õiguslikud elemendid, kuid ka asjaolud, mida täpsustavad ja täiendavad õigusnormid²⁰⁵. Saksamaa õiguskirjanduses on defineeritud tõendamise esemeks olevaid fakte ehk faktilisi asjaolusid kui kõiki sisemisi ja väliseid sündmuseid, mis on kolmandate isikute jaoks meeleliselt tajutavad²⁰⁶. Seega faktid ei ole mitte ainult objektide kohta tajutu väljendused vaid ka psüühilised seisundid (näiteks otsus midagi teha²⁰⁷). Lisaks otseselt subsumeeritavatele faktilistele asjaoludele kuuluvad antud liigituse alla ka kaudselt olulised sündmused²⁰⁸. Faktiliste asjaoludega on võrdsustatud „väljakujunenud kogemuslikud normid, seda eriti tehnika, meditsiini, kunsti ja kaubanduse valdkonnas“²⁰⁹.

Relationstechniki kohaldamine leiab oma loogilise lõpu kohtuotsuses, milles esitatakse poolte tõstatatud faktiväited, samas välja toomata poolte õiguslikke argumente ja viiteid ning nende poolt faktidele antud normatiivset hinnangut²¹⁰. Sellele järgneb lahendi põhjendav osa, millega

---

²⁰⁰ Maxeiner (2010), lk 477-478

²⁰¹ Maxeiner (2010), lk 476

²⁰² Zippelius, lk 122

²⁰³ Maxeiner (2010), lk 475-476

²⁰⁴ Maxeiner (2009), lk 476

²⁰⁵ Zippelius, lk 123

²⁰⁶ Paulus, vnr 244, lk 109

²⁰⁷ Zippelius, lk 124

²⁰⁸ Paulus, vnr 244, lk 109

²⁰⁹ Paulus, vnr 244, lk 109

²¹⁰ Maxeiner (2009), lk 473-474

kohus kohaldab faktidele õigust, süstemaatiliselt lahendades õiguse kohaldamise eelduseks olevad küsimused²¹¹.

Ehkki Saksamaa näol on tegemist liitriigiga, loetakse ka kohtu asukohast erinevate liidumaade õigus, nagu ka föderaalõigus, siseriiklikuks õiguseks ning välisriigi õiguse kohaldamise regulatsioon ei kohaldu²¹². Samuti on siseriiklikuks õiguseks Euroopa Liidu õigus ja rahvusvaheline õigus, sealhulgas nii siseriiklikus õiguses väljenduse leidnud rahvusvahelise õiguse regulatsioon kui ka rahvusvahelise õiguse üldised normid ja rahvusvaheline tavaõigus²¹³.

Välismaise õiguse näol ei ole tegemist faktilise asjaolu, vaid õiguse kohaldamise küsimusega²¹⁴. Seega kohaldab kohus välisriigi õigust ametist tulenevalt ise, kusjuures küsimuses kas välisriigi õigust kohaldada, puudub tal diskretsiooniruum²¹⁵. Välisriigi õiguse kohaldatavuse hindamisel ei saa aga kohus siiski ilma poole taotluseta omaalgatuslikult uurida sellele viitavaid fakte²¹⁶. Sarnaselt Eesti õigusega, on pooltel õigus kohalduva riigi õiguses kohtu jaoks siduvalt kokku leppida²¹⁷.

Ehkki välismaise õiguse sisu tuvastamiseks on võimalik esitada tõendeid, ei saa seda faktiliste asjaoludega võrreldavalt tõendada, s.o. puudub tõendamiskoormise jaotus, puudub vajadus tõendada küsimusi, mille osas kohtunik välisriigi õigust tunneb ning puudub võimalus võtta vastaspoole esitatud asjaolud omaks²¹⁸. Sarnaselt Eestiga võivad menetlusosalised esitada tõendeid välismaise õiguse sisu kohta, kuid kohus ei ole poolte esitatuga seotud (ZPO § 293)²¹⁹. Samuti puudub menetlusosalistel kohustus aidata välisriigi õiguse sisu selgitamisele kaasa²²⁰. Seejuures on kohtul selgitamiskohustus välismaise õiguse kohaldamise üle otsustamisel, vältimaks ZPO § 139 lg 2 vastaselt õiguse kohaldamist pooltele üllatuslikult²²¹.

Kohus ise on kohustatud välisriigi õiguse väljaselgitamiseks kasutama kõiki kättesaadavaid võimalusi, sealhulgas uurima kohtusiseseid allikaid ning tegema muid vormivabasisid

---

²¹¹ Maxeiner (2010), lk 482

²¹² MüKO, Rn 9, § 293

²¹³ MüKO, Rn 10-11, § 293

²¹⁴ MüKO, Rn 323, Einleitung

²¹⁵ MüKO, Rn 47, § 293

²¹⁶ MüKO, Rn 48, § 293

²¹⁷ MüKO, Rn 47, § 293

²¹⁸ MüKO, Rn 14, § 293

²¹⁹ MüKO, Rn 323, Einleitung

²²⁰ MüKO, Rn 51, § 293

²²¹ MüKO, Rn 54, § 293

järelepärimisi, olemata seejuures seotud ZPO-s sätestatud tõendite liigituse või tõenditele ette nähtud regulatsiooniga²²². Näiteks võib kohtunik teha järelepärimisi sise-ja välisriiklikele ametiasutustele, eelkõige saatkondadele, konsulaatidele ja ministeeriumitele²²³. Välismaise õiguse kindlakstegemist võib kasutada ka eksperdi abi²²⁴. Olukorras, kus välismaise õiguse sisu ei ole kõigist pingutustest hoolimata õnnestunud välja selgitada, tuleks kohtupraktikas väljakujunenud seisukohtadest lähtudes kohaldada Saksamaa siseriiklikku õigust²²⁵.

Seoses ZPO §-i 293 kohaldamisega on kerkinud ka küsimus, et kas sätte regulatsiooni, eelkõige ekspertarvamuse küsimise osas, võiks erandina kohaldada ka siseriikliku õiguse äärmiselt spetsialiseeritud ja harvaesinevatele normidele²²⁶. Vähemalt karistusõigusega puutumust omavate õigusnormidega on vastus kindel ei; seoses kehtivuse kaotanud õigusnormide kohaldamisega on aga §-i 293 analoogia korras kohaldamise võimalust mööndud²²⁷. Selliselt oleks võimalik ka näiteks asjas kohalduva, mitukümmend aastat tagasi kehtivuse kaotanud õigusnormi sisu selgitamiseks kasutada ekspertarvamuse abi.

3.1.3. Prantsusmaa

Prantsuse tsiviilkohtumenetlusseaduses²²⁸ leiab *iura novit curia* põhimõtte väljenduse § 12 lg-s 1 ning §-s 16, dispositioonipõhimõtte aga § 12 lg-s 3. Ehkki § 12 lg 1 kohaselt on üldine õiguse kohaldamise kohustus kohtul, võivad pooled dispositioonipõhimõttele tuginedes piirata asjas kohalduvate õigusnormide ringi²²⁹. Ära kuulamisõigust tagav regulatsioon sisaldub §-s 14.

1970ndatel aastatel läbiviidud reformide tulemusel muutus varasemalt küllaltki võistlev Prantsusmaa tsiviilprotsess oluliselt inkvisitsioonilisemaks²³⁰. Kohtupraktikale tuginedes võib *iura novit curia* kohaldamisala Prantsuse õiguses pidada siiski tänagi mõnevõrra piiratumaks

---

²²² MüKO, Rn 23-26, § 293

²²³ MüKO, Rn 26, § 293

²²⁴ Brandenburgisches OLG, 25.07.2007, 6 W 42/07, p 24

²²⁵ MüKO, Rn 60, § 293

²²⁶ MüKO, Rn 22, § 293

²²⁷ MüKO, Rn 22, § 293

²²⁸ Prantsusmaa tsiviilkohtumenetluskoodeks. Arvutivõrgus

http://www.legifrance.gouv.fr/content/download/1962/13735/version/3/file/Code_39.pdf, 23. aprillil 2015

²²⁹ Sandberg, lk 21

²³⁰ Zander, M., Cases and Materials on the English Legal System, London 1999, lk 327

Saksa õigusruumist. Nii on *Cour de Cassation* leidnud, et tsiviilmenetluskoodeksi §-st 12 tulenev kvalifitseerimiskohustus kohaldub ainult poolte nõuete ulatuses ning üksnes faktidele, millele menetlusosalised sõnaselgelt on tuginenud²³¹. Konkreetsele õiguslikule kvalifikatsioonile tuginemise korral pole kohtul kohustust menetlusosalise nõuet ümber kvalifitseerida²³². Tsiviilmenetluskoodeksi § 13 kohaselt võib kohus paluda pooltel esitada põhjendused asjas kohtu hinnangul tähtsust omavatele õiguslikele argumentidele. Kohus võib paluda menetlusosaliste seisukohta küsimustele, mida pooled ei ole tõstatanud, samuti aga mis iganes faktilisele või õiguslikule asjaolule, mida kohus peab asja lahendamisel vajalikuks²³³.

Välismaist õigust koheldakse Prantsusmaa tsiviilkohtumenetluses faktiküsimusena²³⁴. Piiratud juhtudel on kohtunikul siiski õigus kohaldada välismaist õigust *ex officio*²³⁵. Ehkki välismaise õiguse sisu kindlaks tegemine on sätestatud kohtu kohustusena, võib kohtunik kohustada pooli teda selle ülesande täitmisel abistama; erakordsetel asjaoludel, kui välisriigi õiguse sisu ei ole kindlaksmääratav, võib kohaldada aga siseriikliku õigust²³⁶.

3.1.4. Rootsi

Rootsi tsiviilkohtumenetlusseaduses pole *iura novit curia* põhimõtte sarnaselt Saksamaaga leidnud *expressis verbis* kajastamist. Siiski viitab põhimõtte kohaldumisele kohtupidamise seadustiku²³⁷ § 35 lg 2, mille kohaselt ei pea menetlusosalised tõendama õigusnormide sisu.

Iura novit curia põhimõtte rakendamine Rootsis on eeltoodust hoolimata väljaspool kahtlust.²³⁸ Õiguskirjanduses on leitud, et isegi kui mõlemad pooled on sõnaselgelt mingi õigusreegli kohaldamise vastu, võib kohus seda kohaldada poolte tahtest sõltumata, kuivõrd õiguse kohaldamise küsimused jäävad väljapoole menetlusosaliste dispoitsioonipõhimõttest tulenevaid õiguseid²³⁹. Teisalt on rõhutatud menetlusosaliste õigust istungil viidata õiguslikele

---

²³¹ Sandberg, lk 22

²³² Sandberg, lk 22

²³³ Zander, lk 327

²³⁴ Sandberg, lk 22

²³⁵ Sandberg, lk 22

²³⁶ Sandberg, lk 23

²³⁷ Rootsi kohtupidamise seadustik. Arvutivõrgus. Kättesaadav <http://www.government.se/sb/d/3926/a/27778>, 23. aprillil 2015

²³⁸ Lindell, B., *Civil Procedure in Sweden*, Uppsala 2004, vnr 63, lk 30

²³⁹ Sandberg, lk 17-18

asjaoludele, sealhulgas õigusreeglitele, pretsedentidele ja õiguskirjandusele, juhtides seeläbi kohtu tähelepanu asja lahendamisel olulistele küsimustele²⁴⁰.

Võrreldes klassikalise mandri-euroopaliku *iura novit curia* kohaldamisega torkavad aga silma ka märkimisväärsed erinevused. Nii on leitud, et Rootsi tsiviilprotsessis on kohus seotud menetlusosaliste ühise seisukohaga fakti tuvastatuse ja kvalifitseerimise osas²⁴¹. See ei kehti siiski mitte-dispositiivsete menetluste puhul (näiteks lapse hooldusõiguse üle otsustamisel), mil kohtul on õigus koguda kõiki tõendeid ka omal algatusel²⁴². Ärakuulamisõiguse osas on leitud, et *ex officio* kohaldatavate õigusnormide osas poolte ära kuulamata jätmise näol ei ole tegemist otsese menetlusliku rikkumisega, ehkki pooltele ära kuulamisõiguse tagamine on soovituslik²⁴³.

Ehkki Rootsi kohtunik on kohustatud tagama välisriigi õiguse sisu kindlakstegemise ning kohaldamise *ex officio*, võib ta lisaks omaalgatuslikult läbi viidud õiguse uurimisele nõuda välisriigi õiguse sisu tõendamisel kaasabi osutamist ka menetlusosaliselt, kes välisriigi õigusele tugineb²⁴⁴. Kui välisriigi õiguse sisu välja ei õnnestu selgitada, kohaldab Rootsi kohus siseriiklikku õigust²⁴⁵.

3.1.5. Soome

Soome tsiviilkohtumenetlusseaduses²⁴⁶ reguleerivad *iura novit curia* põhimõtte kohaldumist eelkõige § 11, ptk 24 § 2 lg 1, 3 lg 1 ja ptk 17 § 3. Soome tsiviilprotsessis on menetlusosalistel õigus esitada muuhulgas ka õiguslikke argumente, kuid kohus ei ole kohustatud esitatud õiguslikest seisukohtades lähtuma, kohaldades õigust ise²⁴⁷. Õiguse sisu ei ole tarvis menetlusosalistel tõendada (Soome tsiviilkohtumenetlusseaduse ptk 17 § 3).

Tegemist on juba sajandeid Soome tsiviilprotsessis tunnustatud *iura novit curia* põhimõtte väljendusega, mis paneb kohtunikule kohustuse kohaldada õigust ise ning sealhulgas ka

---

²⁴⁰ Lindell, vnr 388, lk 117

²⁴¹ Sandberg, lk 18

²⁴² Lindell, vnr 64, lk 30

²⁴³ Sandberg, lk 18

²⁴⁴ Sandberg, lk 18-19

²⁴⁵ Sandberg, lk 19

²⁴⁶ Soome kohtumenetluskoodeks. Arvutivõrgus. Kättesaadav <https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1734/en17340004.pdf>, 23. aprillil 2015

²⁴⁷ Aarnio, A., Õiguse tõlgendamise teooria, Tallinn 1996, lk 195

kvalifitseerida hageja nõue²⁴⁸. Samuti on Soome kohtunikul kohustus selgitada menetlusosalistele õiguslikku olukorda, kui kohtu hinnang kohalduvale õigusele või sellele korrektsele kohaldamisele erineb menetlusosaliste poolt õigusele antud hinnangust²⁴⁹. Viimaks lähtutakse *iura novit curia* kõrval Soome tsiviilprotsessis ka võistleva menetluse, võrdse menetluse ja dispositioonipõhimõttest²⁵⁰.

Ka Soome tsiviilprotsessis rõhutatakse eelmenetluse tähtsust asja lahendamisel. Nii on eelmenetluse rolliks nõude ja sellele esitatud vastuväidete ning nende aluste täpsustamine, samuti selgitamine, kas menetlusosalised on mingis osas ühel nõul ning millised küsimused on tõepoolest vaidlusalused²⁵¹. Keerulisemates vaidlustes kutsutakse eelmenetluse käigus pooled tihti ka eelistungile²⁵².

Välisriigi õiguse kohaldamisel peavad aga just menetlusosalised esitama asjakohased tõendid, mis võimaldavad selgitada asjaomase õigusakti sisu²⁵³. Kui välisriigi õiguse sisu ei õnnestu siiski välja selgitada, kohaldatakse Soome siseriiklikku õigust (Soome tsiviilkohtumenetluseaduse ptk 17 § 3).

3.1.6. Leedu

Leedu tsiviilprotsess on käinud Eestiga võrreldes oluliselt erinevat rada. Nii oli Leedus kuni 1. jaanuarini 2003 jõus 7. juulil 1964 vastu võetud Leedu NSV tsiviilprotsessi koodeks. Pärast Leedu taasiseseisvumist muudeti tsiviilprotsessi koodeksit korduvalt, kuid selgete käitumismallide asemel tõi see kaasa kohtunikule arusaamatud kohustused, kus ühelt poolt oli kasutusele võetud passiivsust eeldav liberaalne mudel, teisalt aga nägi kehtiv õigus endiselt ette kohtuniku kohustuse leida asjas objektiivne tõde²⁵⁴.

---

²⁴⁸ lk 11, Final Report, Ascertaining the Contents of the Applicable Law in International Commercial Arbitration, International Law Association, Rio de Janeiro Conference 2008

²⁴⁹ Niemi, J., Civil Procedure in Finland, Alphen aan den Rijn 2010, vnr 37, lk 22

²⁵⁰ Niemi, vnr 37-40, lk 22-23

²⁵¹ Niemi, vnr 249, lk 75, lk 22

²⁵² Niemi, vnr 252, lk 76, lk 22

²⁵³ lk 11, Final Report, Ascertaining the Contents of the Applicable Law in International Commercial Arbitration, International Law Association, Rio de Janeiro Conference 2008

²⁵⁴ Ambrasaitė-Balynienė, lk 214-215

2003. jõustunud tsiviilkohtumenetlusseadustikuga²⁵⁵ laiendati oluliselt Leedu kohtuniku menetluslikke võimalusi. Muuhulgas sätestati ulatuslik selgitamiskohustus ja nähti ette laiendatud õigused menetluse käigu suunamisel²⁵⁶. Uue seaduse rakendamine ei ole osutunud aga Leedu kohtusüsteemile lihtsaks. Muutunud süsteemi valguses on õiguskirjanduses avaldatud seisukohta, et kohtunikud on kõrgemate astmete kohtute juhtimisel muutunud liialt aktiivseks, otsides liigselt taga täielikku objektiivset tõde ning võttes selle nimel hoolimata menetlusosaliste poolsetest protsessuaalsetest rikkumistest (ning ilmsest pahatahtlikkusest) toimikusse kõik asjas tähtsust omada võivad tõendid²⁵⁷.

Selliste tõetsingute taustal ei ole mitte ainult muutunud keeruliseks menetluse läbiviimine mõistliku aja jooksul, vaid sisuliselt on kasutuskõlbmatuks tõlgendatud terved õigusinstituudid – nii on tagaseljaotsuste ning maksekäsumenetluste osakaal lähenemas nullile, kuivõrd võlgnikul on sisuliselt alati võimalik saavutada otsuse hilisem tühistamine ning täismenetluse jätkamine või alustamine²⁵⁸. Samuti on oluliselt suurenenud taandamisavalduste esitamine menetlusosaliste poolt – selle põhjuseks arvatakse olevat nii kohtunike liigne agarus kui ka ühiskonna üldine usaldamatus kohtunikkonna vastu²⁵⁹. Seega on Leedu näol tegemist omamoodi hoiatava kogemusega *iura novit curia* põhimõttele tugineva tõetsingu ning kohtuliku selgitamiskohustuse piiride liiga kaugele nihutamise suhtes. Kui kaob tunnetus kohtuliku aktiivsuse piiride suhtes, jääb menetluse eesmärk menetlusosaliste lahkkelide lahendamisel tahaplaanile ning esile võib kerkida hoopis pea piiramatu kohtulik objektiivse tõe otsimine.

Välisriigi õigust kohaldab Leedu tsiviilasja menetlev kohus *ex officio* (Leedu TsMS § 808 lg 1). Erakordsetel asjaoludel on võimalik enne kohalduva õiguse määramist rakendada hagi tagamise meetmeid Leedu siseriikliku õiguse alusel (Leedu TsMS § 808 lg 4).

---

²⁵⁵ Leedu tsiviilkohtumenetluse seadustik. Arvutivõrgus. Kättesaadav http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=202108, 23. aprillil 2015

²⁵⁶ Ambrasaité-Balyniené, lk 213

²⁵⁷ Ambrasaité-Balyniené, lk 214-215

²⁵⁸ Ambrasaité-Balyniené, lk 215-217

²⁵⁹ Ambrasaité-Balyniené, lk 218

3.2. Angloameerika õigussüsteemid

3.2.1. Sissejuhatus

Vastupidiselt mandri-Euroopale ei ole *iura novit curia* põhimõte angloameerika õigusruumi laiapinnalist toetust leidnud. Ajalooliselt erineb angloameerikalik tsiviilprotsess oluliselt ka saksapärasest *relationstechnikist*, kus kohtuniku asemel mängivad kandvat rolli menetlusosalised.

Ometigi on ka angloameerikalikul tsiviilprotsessil üks oluline sarnasus *iura novit curia* põhimõtet kohaldavate riikidega – nimelt on ka seal olulisel kohal faktilise ja õigusliku asjaolu eristamine, kuivõrd klassikaliselt otsustab faktiküsimused vandekohus ning õigusküsimused kohtunik²⁶⁰. Et mõista paremini angloameerikalikku lähenemist faktilise ja õigusliku asjaolu eristamisele tuleb aga tutvuda ka asjaomaste riikide lahendusega tsiviilprotsessile, kus puudub *ex officio* õigust kohaldav kohtunik.

Järgnevalt on käsitlemist leidnud kahe suure tavaõiguse riigi, Ameerika Ühendriikide ning Inglismaa tsiviilprotsessi regulatsioon, samuti aga nende suhtumine *iura novit curia* põhimõttesse siseriikliku ning välisriigi õiguse kohaldamisel.

3.2.2. Ameerika Ühendriigid

Ameerika Ühendriikide tsiviilprotsessiõiguses *iura novit curia* põhimõte mandri-Euroopas tuntud kujul puudub. Kohtupoolse õiguse kohaldamise asemel on just menetlusosalistel kohustus esitada seisukohad asjas kohalduva õiguse ning argumendid selle kohaldamise viiside kohta²⁶¹.

---

²⁶⁰ Gageler, S., „Fact and Law“, Newcastle Law Review, nr 1 2008-2009, lk 1

²⁶¹ Hazard Jr., G.C., Taruffo, M., American Civil Procedure. An Introduction, New Haven, London 1993, lk 86-87

Praktikas otsustavad asjas esitatavate õiguslike argumentide sisu ning seega suuresti ka menetluse käigu üle menetlusosaliste esindajad²⁶². Sellise menetluskorra juures on arusaadavalt keeruline osaleda menetluses ilma professionaalse esindajata. Kohtunikel on menetluse juhtimisel vaid sekundaarne roll, ehkki neile on antud diskretsiooniõigus sekkumise ulatuse üle otsustamisel²⁶³. Võrreldes mandri-Euroopa kohtunikega on siiski isegi USA mõistes aktiivsetel kohtunikel piiratud õigused, kuivõrd kohtunikud ei määratle iseseisvalt asjas kohalduvaid õigusteooriaid, ei juhi tähelepanu võimalikele tõenditele ega küsitle tunnistajaid²⁶⁴. Sakslaste *Relationstechniki* laadset metodoloogiat õiguse kohaldamiseks faktidele USAs välja töötatud ei ole²⁶⁵. Siiski kasutatakse ka seal juba tuttavat süllogistilist meetodit õigusnormi kohaldamisel²⁶⁶.

Lisaks menetlusosalistele ning kohtunikule on USA tsiviilprotsessis ka kolmas osapool, vandekohtunikud. Tulenevalt asjaolust, et USA õigussüsteemis eristatakse kohtniku ja vandemeeste pädevust õiguslike ja faktiliste asjaolude hindamise kriteeriumi alusel, on õiguse ning fakti eristamise küsimus leidnud häälekate vastukaja ka USA õiguskirjanduses. Õiguslike ja faktiliste asjaolude esmane klassifitseerimine on võimalik läbi viia mehhaaniliselt, tuginedes asjaolule, et faktiküsimused lahendatakse tõenditele, õigusküsimused aga õigusele tuginedes²⁶⁷. Sageli sellisest lahendusest aga ei piisa.

Sel põhjusel võib olla vajalik asjaolude täiendav liigitamine. Primaarsed (nn „toored“) faktid on sellise liigituse kohaselt faktilised asjaolud, mis tulenevad asjas esitatud tunnistajate ütlustest ning esitatud tõenditest (näiteks dokumentidest) endist²⁶⁸. Järeldused primaarsetest faktidest (sekundaarsed faktid) on samuti faktilised asjaolud, kui selliseid järeldusi oleks võimeline tegema ka korrektsed õiguslikud suunised saanud tavaisik; kui aga korrektsete järelduste tegemine vajab õpetatud juristi pilku (näiteks tõlgendamisvajaduse tõttu või põhjusel, et õigust ja fakti ei ole võimalik eristada), on tegemist õigusliku asjaoluga²⁶⁹. Sellisteks õiguslikeks asjaoludeks on näiteks õigusterminid nagu „leping“, „abikaasa“ ja „testament“²⁷⁰. Kuivõrd erinevad tunnistajad annavad ütlusi erineval abstraktsiooniastmel ning

---

²⁶² Hazard/Taruffo, lk 88

²⁶³ Hazard/Taruffo, lk 89

²⁶⁴ Hazard/Taruffo, lk 89

²⁶⁵ Maxeiner (2009), lk 471

²⁶⁶ Wilson, W. A., „A Note on Fact and Law“, *The Modern Law Review*, Volume 26, november 1963, lk 609

²⁶⁷ Hazard/Taruffo, lk 72

²⁶⁸ Wilson, lk 611

²⁶⁹ Wilson, lk 612

²⁷⁰ Wilson, lk 622

tunnistaja kogetu ja tema antud hinnangu vahel on keeruline tõmmata kindlat piiri, on fakti klassifitseerimine primaarsena või sekundaarsena tihti suhteline, oleneb riskisütluse kulgemisest²⁷¹.

Teine viis, kuidas õiguse ja fakti eristamise küsimusele on lähenetud, on vormipõhine. Selliselt eristub küsimus sellest, kas tunnistaja ütlus vastab tegelikule sündmuste käigule (tõeküsimus), küsimus sellest, kas tunnistaja ütlusest on tuletatav tõendatav faktiline asjaolu (tõenäosusküsimus) ning küsimus sellest, kas tunnistaja esitatud faktikirjeldus vastab asjakohase õigusnormi tunnustele (kirjeldamisküsimus)²⁷². Tõeküsimusega küsitakse, kas „mingi nähtus on toimunud või toimub nüüd või tulevikus iseseisvalt või eelnevalt igasugusest hinnangust selle õiguslikule järelemile“, s.o. tegemist on küsimisega millegi „eksisteerimise, reaalsuse või tõepärasuse kohta“²⁷³. Ka tõenäosusküsimused on seotud õigusvälise, n.ö. reaalse maailmaga ning on lahendatavad ilma õigusele tuginemata, mistõttu on esimese kahe rühma puhul tegemist faktiküsimustega²⁷⁴. Kirjeldamisküsimuste puhul sõltub eristamine sellest, kas tegemist on tavakeele terminitega või õigusterminitega²⁷⁵. Samuti on faktiliseks asjaoluks kirjeldamisküsimused, mis tegelevad mingi asjaolu esinemise määraga (näiteks residentsus sõltub riigis viibimise määrast, ruumi sisehooviks kutsumine sõltub selle hoonestusega ümbritsemise määrast); ülejäänud ulatuses on kirjeldamisküsimused aga õiguse kohaldamise küsimused (näiteks kas koer on analüüsitava normi tähenduses metsloom)²⁷⁶.

Faktiküsimusele lähenedes tuleb aga USA õigussüsteemis teha veel täiendav mööndus. Nii eristatakse tavalisi tsiviilkohtumenetluses menetlusosaliste poolt esitatavaid fakte konstitutsioonilistest faktidest, mille puhul on kohtul õigus minna menetlusosaliste seisukohtades esitatud faktilistest asjaoludest kaugemale, tutvudes nii menetlusosaliste poolt viidatud materjalidega kui ka võttes arvesse üldiselt teadaolevaid asjaolusid²⁷⁷. Hilisemas õiguskirjanduses on konstitutsiooniliste faktide valdkonda veelgi laiendatud, identifitseerides selle osana legislatiivsete faktide segmendist, milles sisalduvad faktid, mis aitavad kohtul otsustada õiguse sisu ning diskretsiooniõiguse kasutamise viisi kohta²⁷⁸.

---

²⁷¹ Wilson, lk 613-614

²⁷² Wilson, lk 610-611

²⁷³ Wilson, lk 619

²⁷⁴ Wilson, lk 619, 623

²⁷⁵ Wilson, lk 623

²⁷⁶ Wilson, lk 623-624

²⁷⁷ Gageler, lk 13-14

²⁷⁸ Gageler, lk 17-18; sama eristust on aktsepteeritud ka Kanadas, Lõuna-Aafrika Vabariigis, Uus-Meremaal ja Austraalias

Ehkki eeltoodust tuleneb faktiliste ning õiguslike asjaolude eristamisele põhjalik õigusfilosoofiline taustsüsteem, mööndakse samas õiguskirjanduses, et suures ulatuses on sellise õiguslike ja faktiliste asjaolude eristamine kunstlik²⁷⁹. Sellist teatavat küünilisust on väljendatud eelkõige segaasjaolude suhtes, millel on samaaegselt nii õiguslik kui ka faktiline iseloom²⁸⁰. Seega on ka kohtunike ning vandemeeste pädevuse piiritlemise küsimus lõplikult lahendamata, olenedes paljuski õiguspoliitilistest kaalutlustest.

USAs on kõlanud teravat kriitikat sealse tsiviilkohtumenetluse korra kohta ning hääli aktiivsemalt protsessi käiku sekkuva kohtuniku poolt, tagamaks tsiviilprotsessile selle ökonoomseks läbiviimiseks vajaliku fookuse²⁸¹. Samuti on leitud, et võistlev menetlus viib liigsele vastandumisele, moonutab tsiviilprotsessile olemuslikku õigluse otsingut ja loob ebaausad eelised jõukatele ja kogemustega menetlusosalistele²⁸². Teisalt on aga USA õiguskirjanduse kohaselt tegemist tunnustega, mis ei ole omased mitte ainult võistlevale menetlusele, vaid tsiviilkohtumenetlusele üleüldiselt ja erinevused esinevad vaid nende tunnuste esinemise määras²⁸³. On järeldatud, et võistlev menetlus töötab mõistlikult hästi juhul, kui poolte majanduslikud võimalused on võrdväärsed, mandri-Euroopalik tsiviilmenetlus aga juhul, kui kohtud on neile pandud ülesannete täitmiseks piisavalt rahastatud²⁸⁴.

Olulise vahetu kriitika osaliseks sai USA võistlev menetlus 2008. aastal, küll põhiseaduslikkuse järelevalve menetlusega seonduvalt, kaasuse Kennedy v. Louisiana järgselt, kui hoolimata kümne (sic!) osapoole poolt esitatud põhjalikest seisukohtadest ei juhitud ekslikult USA Ülemkohtu tähelepanu asjas olulisele materiaalsoiguse normile, mis võis asjas tehtud otsust mõjutada²⁸⁵. Hoolimata otsusele järgnenud kriitikast on viidatud kaasuse valguses hiljem leitud, et selline tuginemine võistlevale menetlusele on Ameerika Ühendriikide tsiviil- ja kriminaalkohtumenetluse alustalaks²⁸⁶. Sellise menetlusvormi olemusest tuleneb, et kohus seisab oma ülesannete kõrgusel üldjuhul vaid siis, kui seda teevad ka menetlusosalised, omamoodi turvavõrguks on aga asjaolu, et lahendid ei omanda pretsedendi staatust küsimuste suhtes, mis võivad olla asja lahendamisel olulised, kuid pole selle käigus läbi analüüsitud ning

---

²⁷⁹ Hazard/Taruffo, lk 71

²⁸⁰ lk 71, Hazard Jr., G.C., Taruffo, M., *American Civil Procedure. An Introduction*, Yale University Press 1993

²⁸¹ Maxeiner (2010), lk 484

²⁸² Hazard/Taruffo, lk 101

²⁸³ Hazard/Taruffo, lk 102-104

²⁸⁴ Hazard/Taruffo, lk 104

²⁸⁵ Abrams, D. E., „Lochner v. New York (1905) and Kennedy v. Louisiana (2008): Judicial Reliance on Adversary Argument“, *Hastings Constitutional Law Review*, sügis 2011, lk 185-186

²⁸⁶ Abrams, lk 189

vaieldud²⁸⁷. Et õigusnormide maht ning õigussüsteemi keerukus on ajas üha kasvav, on kohtunikud varasemast enamgi sõltuvad menetlusosaliste esindajate argumentidest, mistõttu tegutsevad advokaadid ning kohus omamoodi sümbioosis²⁸⁸.

Teisalt on leidunud ka kriitikat saksapärase menetlusmetoodika suhtes. Nii on juhitud tähelepanu, et olukorras, kus kohtul on oluline roll faktiliste asjaolude esitamisel, jõuab kohtunikuni USA tsiviilprotsessis esitatavate võistlevate narratiivide asemel vaid üks, kohtuniku poolt dirigeeritud narratiiv²⁸⁹. See võib aga kaasa tuua liigvarajase otsuse langetamise juhtumi suhtes (nn *prejudgment*), kui kogunenud asjaolude pinnalt ilmneb kohtuniku jaoks tuttav asjaolude muster, mis automaatselt liigitatakse harjumuspärasel moel²⁹⁰. Seega võib esitatud etteheite alusel tuua faktiliste asjaolude tuvastamine kohtu poolt kaasa õiguse vale (enneaegse) rakendamise kohtu poolt.

Tulenevalt menetluse võistlevusest ning asjaolust, et ajalooliselt on USAs välisriigi õigust loetud faktiliseks asjaoluks, kohaldab USA kohus alati siseriikliku õigust, kuni vähemalt üks menetlusosaline ei ole tõstatanud välisriigi õiguse kohaldamise küsimust²⁹¹. Kehtib siseriikliku õiguse presumpatsioon, mistõttu isegi välisriigi õiguse lünkade puhul lahendatakse küsimus välisriigi õiguse põhimõtete asemel foorumi õigusele tuginedes²⁹².

Paljudes osariikides loetakse välisriigi õigust tänaseni faktiküsimuseks, kuid nõutavaks „tõendiks“ on muutunud kohtu abistamine välisriigi õiguse sisu selgitamisel²⁹³. Teised osariigid on läinud sellest kaugemale, lubades välisriigi õiguse sisu selgitada *iura novit curi*aga analoogsetel alustel kohtu poolt, kuid praktikas on sellise võimaluse kasutamine harv, piirdudes peamiselt teiste *common law* jurisdiktsioonide õiguse kohaldamisega²⁹⁴. Siiski tuleb rõhutada, et selline menetluslik õigus on oluliselt kitsam klassikalisest *iura novit curia* põhimõttest, kui võrd kohus võib iseseisvalt selgitada vaid välisriigi õiguse sisu, välisriigi õiguse kohaldamise küsimuse peab aga endiselt tõstatama menetlusosaline ise²⁹⁵.

---

²⁸⁷ Abrams, lk 189, 191

²⁸⁸ Abrams, lk 189-190

²⁸⁹ Langbein, J. H. „The German Advantage in Civil Procedure“, University of Chicago Law Review, sügis 1985, lk 5

²⁹⁰ Langbein, lk 14-15

²⁹¹ Hay, lk 215

²⁹² Hay, lk 216

²⁹³ Hay, lk 220-221

²⁹⁴ Hay, lk 221

²⁹⁵ Hay, lk 223-224

Ehkki välisriigi õiguse sisu selgitamiseks on kohtunikul õigus seda ka iseseisvalt uurida, kasutatakse valdavalt menetlusosaliste poolt kutsutud eksperte ja vastava välisriigi õiguskirjandust²⁹⁶. Siiski on välisriigi õiguse sisu „tõendamisele“ kehtivad menetlusnormid oluliselt liberaalsemad tavatõendite osas sätestatud nõuetest, mis võimaldab arvesse võtta ka allikaid, mis tavapärase tõendamisreeglite alusel tuleks lugeda kõlbmatuks²⁹⁷.

3.2.3. Inglismaa

Nagu Ameerika Ühendriikides, on ka Inglismaa tsiviilprotsess võistlev. Seejuures tuleb rääkida just nimelt Inglismaa, mitte aga Suurbritannia õigusest, kuivõrd erinevate Suurbritannia osade vahel võivad esineda märkimisväärsed erinevused. Nii näiteks on Šotimaa õigussüsteemis tegemist omalaadse angloameerika ning mandri-Euroopa õigussüsteemide seguga²⁹⁸.

Inglismaa tsiviilprotsessis on kohtuniku roll faktiliste asjaolude tuvastajana ajalooliselt sisuliselt olematu, kusjuures liigne kohtulik aktiivsus näiteks tunnistajatele küsimuste esitamisel võib olla aluseks otsuse tühistamisele kõrgema astme kohtu poolt²⁹⁹. Õiguslike argumentide esitamisel menetlusosaliste poolt on kohus seevastu väga aktiivne, esitades küsimusi ja vastuväiteid, arutades probleeme, avaldades oma arvamust ning pakkudes välja lahendusi³⁰⁰. Teisalt saab kohus lähtuda vaid menetlusosaliste poolt esitatust, s.o. kohus ei tohi ise õigust uurides tugineda täiesti uutele õiguslikele argumentidele, mida pooled ei ole menetluses esitanud³⁰¹. Mida kõrgema astme kohtuga on tegemist, seda põhjalikumad on kohtu ning menetlusosaliste vahelised arutlused õigusküsimuste üle³⁰². Seega hoolimata õigussüsteemide lähenemisest ei saa Inglismaa puhul rääkida õiguse *ex officio* kohaldamisest kohtuniku poolt. Siiski nähtub, et klassikalisest *iura novit curia* põhimõtte eitamisest on tänaseks liigutud mandri-Euroopa tsiviilprotsessile oluliselt lähemale.

---

²⁹⁶ Hay, lk 222, 228

²⁹⁷ lk 11, Final Report, Ascertaining the Contents of the Applicable Law in International Commercial Arbitration, International Law Association, Rio de Janeiro Conference 2008

²⁹⁸ van der Merwe, C., „The Origin and Characteristics of the Mixed Legal Systems of South Africa and Scotland and Their Importance in Globalization“, *Fundamina*, Vol. 18, nr 1 2012, lk 91

²⁹⁹ Zander, lk 312

³⁰⁰ Zander, lk 313

³⁰¹ Zander, lk 313

³⁰² Zander, lk 313

Menetlusosaline võib oma seisukohtades tugineda ükskõik millisele õiguslikule asjaolule³⁰³. Õiguslikke argumente esitades peab menetlusosaline esitama kõik nii seda toetavad kui ka sellele vastu väitvad allikad³⁰⁴. Ehkki õiguslike seisukohtade esitamisega võib oodata kuni asjas toimuva istungini, on sellele eelnev seisukohtade esitamine tihti soovituslik, aidates kaasa menetluse ökonoomsusele läbi istungite edasilükkamise välistamise ja olulise vastuväite käsitlemise juba eelistungil (vältides seeläbi täisistungiks valmistumise vajaduse)³⁰⁵.

Inglismaa võistlevas menetluses oli menetluse käigu juhtimine varasemalt eelkõige menetlusosaliste endi kättes, mis pahatihti võimaldas aga jõukal või kindlustatud menetlusosalisel menetluskorda agressiivselt ära kasutades hirmutada vastaspoolt kompromissi sõlmima³⁰⁶. Hiljutised reformid on alates 1999. aastast kohtuniku rolli Inglismaa tsiviilprotsessis selgelt suurendanud³⁰⁷. Nii on antud kohtunikule oluliselt laiendatud õigused tõendite kogumisel ning asjakohatute tõendite välistamisel. Samuti on kohtu aktiivsus kõrgendatud väikeste nõuete menetluses ja laste huvide kaitsmise vajaduse korral³⁰⁸.

Erinevalt Ameerika Ühendriikidest, kasutatakse Inglismaal tsiviilkohtumenetluses vandekohust harva³⁰⁹, mistõttu puudub Ameerika Ühendriikidele iseloomulik vajadus eristada õiguse-ja faktiküsimuse üle otsustaja vahel. Teatavat tähtsust omab see siiski apellatsioonkaebuse ulatuse lubatavuse üle otsustamisel.

Inglismaa kohtu jaoks on välisriigi õiguse näol tegemist faktiküsimusega, mida menetlusosalised peavad tõendama³¹⁰. Kui menetlusosalised seda tõendamiskoormist ei täida, lahendab kohus asja Inglismaa siseriikliku õiguse alusel³¹¹.

---

³⁰³ O'Hare, J., Hill, R.N., Civil Litigation, London 1996, lk 145

³⁰⁴ Zander, lk 317

³⁰⁵ O'Hare/Hill, lk 145

³⁰⁶ O'Hare/Hill, lk 119

³⁰⁷ van Rhee/Verkerk, lk 147; Civil Procedure Rules 1998. Arvutivõrgus. Kättesaadav <http://www.legislation.gov.uk/uksi/1998/3132/contents/made>, 23. aprillil 2015

³⁰⁸ Zander, lk 316-317

³⁰⁹ O'Hare/Hill, lk 501

³¹⁰ Kaufmann-Kohler, G., „Globalization of Arbitration Procedure“, Vanderbilt Journal of Transnational Law, oktoober 2003, lk 1331-1332

³¹¹ Kaufmann-Kohler, lk 133

3.3. Vahekohtumenetlus

Maksiimi *iura novit curia* (või vastavalt siis *iura novit arbiter*) kohaldumine rahvusvahelises vahekohtumenetluses on küsimus, mis on aluse andnud paljudele vastakatele arvamustele. Ühest konsensust ei ole küsimuses tänaseni. Probleemi tuumaks olev küsimine, kas vahekohus peab õigust kohaldama *ex officio* või suhtuma kohalduvasse õigusesse kui faktiküsimusse, tuleneb asjaolust, et vahekohtul puudub siseriiklik õigus (s.o. kogu õigus on vahekohtuniku jaoks välisriigi õigus)³¹².

Enne antud küsimusele vastuse leidmist tuleb aga kõigepealt lahti mõtestada küsimus ise. Nii selgub lähemal vaatlusel, et *iura novit curia* kohaldamisel on vahekohtumenetluses kaks selgelt eristuvat aspekti – mil määral peaks vahekohus otsustama kohalduvate õigusnormide üle ning mil määral võib vahekohus omal algatusel hinnata ning kohaldada nende sisu.

Antud küsimuse esimesele aspektile, kohalduvate õigusreeglite määramise õigusele, annab vastuse üldjuhul valitud vahekohtu reglement. Klassikalisel kujul on *iura novit curia* rakendamist leidnud näiteks ICC reeglite art 21 lg 1 teises lauses, samuti ka SCC reeglite art 22 lg 1 teises lauses, mille kohaselt otsustab kohalduva õiguse kokkuleppe puudumisel kohalduvate õigusnormide üle tribunal³¹³. Võrdluseks Eesti Kaubandus-Tööstuskoja Arbitraazikohtu reglemendi art 18 lg 2 sätestab, et kui pooled ei ole kohaldatavas õiguses kokku leppinud ja kohaldatavat õigust ei ole võimalik kindlaks määrata tulenevalt seadusest või rahvusvahelise õiguse normidest, kohaldab vahekohus Eesti õigust.

Samuti näeb näiteks LCIA reglemendi artikkel 22 lg 1 p iii ette tribunali õiguse kindlaks määrata ulatuse, mil määral on tribunal ise aktiivne faktiliste ja õiguslike asjaolude tuvastamisel, eeldusel, et pooltele tagatakse ärakuulamisõigus. Sellist *iura novit curia* pehmet vormi on loetud õiguskirjanduses ka eelistatuks, andes vahekohtule õiguse, ilma panemata sellele kohustust, kohalduva õiguse *ex officio* määramiseks³¹⁴.

Pöörates järgnevalt kohalduva õiguse sisu juurde, tuleb märkida, et selge lahendus sellele küsimusele rahvusvahelises vahekohturaktikas puudub, ehkki on märgatav trend kasutada

---

³¹² Kaufmann-Kohler, lk 1331

³¹³ Seejuures on korrektne rääkida just õigusnormidest, mitte kohalduvast õigusest, kuivõrd vahekohtumenetluses võib asjas kohalduda ka mitteriiklik õigusakt (nt mudelseadused)

³¹⁴ Spagnolo, L., „Exclusion by Conduct of Legal Proceedings: *Iura novit curia* and Opting Out of the CISG“, *International Trade and Business Law Review* 2014, lk 502

ekspertarvamusi õiguse sisu tõlgendamiseks olukorras, kus vahekohtunikud kohalduvat õigust ise ei tunne³¹⁵. Sisult erinevad ka siseriiklikult kehtestatud menetlusreeglid vahekohtuile, näiteks näeb Inglismaa *Arbitration Acti* §-d 34 lg 1 ja 34 lg 2 p g ette vahekohtu pädevuse otsustada selle üle, mil määral võtab vahekohus initsiatiivi faktiliste ja õiguslike asjaolude kindlaksmääramisel³¹⁶. Rootsi õiguse kohaselt ei ole vahekohtumenetluse pooled kohustatud esitama omapoolseid õiguslikke seisukohti, vahekohtu kohustuse osas kohaldada õigust *ex officio* esinevad aga märkimisväärsed lahkarvamused, kusjuures selget enamusarvamust ei ole kujunenud³¹⁷.

Ka Prantsusmaal on *iura novit curia* põhimõtte kohaldumine vahekohtumenetlusele vaidlusalune küsimus. Prantsusmaa õiguskirjanduse enamusarvamus leiab seejuures, et peamine kohustus õiguslike argumentide esitamisel on menetlusosalistel, kuid vahekohtunikel on õigus uurida ja kohaldada õigust ka *ex officio*³¹⁸. Šveitsi kohtupraktikas puudub aga kahtlus, et *iura novit curia* on vahekohtumenetluses kohaldatav põhimõte ning tribunalil on seetõttu kohustus kohaldada õigust omal algatusel³¹⁹. Seejuures on aga õiguskirjanduses peetud paratamatuks, et ka *iura novit curia* kohaldamisel vahekohtumenetluses ei ole tegemist klassikalises mõttes siseriikliku õiguse kohaldamisega, vaid vahekohtumenetluse iseloomust tulenevalt annab vahekohus kohalduvale õigusele vahekohtunike endi õiguslikust kultuurist ja taustast pärinevate kontseptsioonidega segunenud värvingu³²⁰.

Saksamaal on leitud, et *iura novit curia* põhimõte kehtib ka vahekohtumenetluses³²¹. Kui vahekohtukokkuleppes pole kokku lepitud sellises kohustuses, ei laiene vahekohtumenetlusele ZPO §-st 139 tulenev kohustus selgitada menetlusosalistele kohaldamisele tulevat õigust, kuivõrd vastav õigus ei tulene Saksamaa põhiseaduse § 103 lg-st 1³²². Õiguse selgitamise kohustus võib siiski esineda juhul, kui õiguse selline kohaldamine ei ole poolele ettenähtav kõigist pingutustest hoolimata või kui vahekohus on varasemalt andnud pooltele vastupidiseid selgitusi³²³.

---

³¹⁵ Kaufmann-Kohler, lk 1332

³¹⁶ Kaufmann-Kohler, lk 1333

³¹⁷ Sandberg, lk 30-34

³¹⁸ Sandberg, lk 38

³¹⁹ Sandberg, lk 39

³²⁰ Laurence, C.W., „The Arbitrators Mission and the Application of Law in International Commercial Arbitration“, *American Review of Commercial Arbitration* 2010, lk 255

³²¹ Terlau, M.J., „The German Understanding of the Right To Be Heard in International Arbitration Proceedings“, *American Review of International Arbitration* 1996, lk 295

³²² Terlau, lk 295

³²³ Terlau, lk 295

Lisaks asjas kokkuleppe teel kohalduvale õigusele või rahvusvahelise eraõiguse normide kaudu määratud õigusele, võib vahekohtunike ette kerkida ka küsimus mõne asjaomase riigi siseriiklike üldkohustuslike normide kohaldamise kohta. Klassikalised *ordre public* normid, näiteks tühisuse või vorminõuete kohta, on välistatavad lepinguliselt ja seega enamasti olulist takistust asja menetlemisel ei tekita³²⁴. Siiski tuleb silmas pidada New Yorki konventsiooni³²⁵ artikli V lg 2 p-i 2, mille kohaselt võib vahekohtuotsuse täitmisest ja tunnustamisest keelduda muuhulgas juhul, kui otsuse tunnustamine või täitmine oleks vastuolus asjaomase riigi avaliku korraga.

Selle kõrval eksisteerivad aga täiendavalt ka rahvusvahelise *ordre publici* (näiteks korrupsiooni keeld³²⁶) ning viimaks tõeliselt rahvusvahelise *ordre publici* (*truly international public policy*) normid, mis on eeltoodust oluliselt kitsama ulatusega, hõlmates vaid „kõige põhilisemaid arusaamu moraalist ja õiglusest“³²⁷. Nii rahvusvahelise *ordre publici* sisu kui ka vahekohtu kohustus seda kohaldada on aga küsimused, mille osas rahvusvaheline konsensus tänasel päeval suures osas puudub³²⁸ ning antav vastus oleneb riigi siseriiklikust menetlusõigusest³²⁹.

Riikide ja teiste riikide kodanike vaheliste investeeringuid puudutavate vaidluste lahendamise konventsiooni³³⁰ alusel loodud, investeerimisvaidlustega tegeleva ICSIDI vahekohtu menetluses puudub aga *iura novit curia* põhimõte sootuks³³¹. Seetõttu võivad ICSIDI vahekohtunikud nõuda küll pooltelt täiendavate õiguslike argumentide esitamist, kuid ei või kohaldada õigust omal algatusel ise³³². Selline lähenemine ilmneb ka asjaolust, et ICSIDI

---

³²⁴ lk 21, Final Report, Ascertainning the Contents of the Applicable Law in International Commercial Arbitration, International Law Association, Rio de Janeiro Conference 2008

³²⁵ Välisriigi vahekohtu otsuse tunnustamise ja täitmise konventsioon. Vastu võetud 9. juunil 1958. RT II 1993, 21, 51.

³²⁶ Redfern, A., Hunter, M. jt, Law and Practice of International Commercial Arbitration, London 2004, lk 178

³²⁷ lk 4-5, Interim Report on Public Policy as a Bar to Enforcement of International Arbitral Awards, International Law Association, London Conference, 2000. vt ka Parsons & Whittemore Overseas Co., Inc V. Societe Generale De L'industrie Du Papier (Rakta), and Bank of America, 23.12.1974 United States Court of Appeals, Second Circuit

³²⁸ Redfern/Hunter, lk 505

³²⁹ näiteks eristatakse Prantsusmaal seaduse tasandil siseriiklikku avalikku korda ning rahvusvahelist avalikku korda, rahvusvahelisele vahekohtumenetlusele omab mõju neist vaid viimane, Redfern/Hunter, lk 508

³³⁰ Riikide ja teiste riikide kodanike vaheliste investeeringuid puudutavate vaidluste lahendamise konventsioon. 22. aprill 1992. RT II 2000, 26, 156.

³³¹ Sourgens, F. G., „By Equal Contest of Arms: Jurisdictional Proof in Investor-State Arbitrations“, North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation, kevad 2013, lk 919

³³² Sourgens, lk 922

vahekohtunikelt ei nõuta rahvusvahelise õiguse tundmist, samuti ei ole nende rahvusvaheline taust olulise tähtsusega vahekohtunike nomineerimisel menetlusosaliste poolt³³³.

Tavapärastele vahekohtuile iseloomuliku eraõigusliku suhte asemel rahvusvahelise avaliku õiguse alusel loodud (vahe)kohtutes kohaldatakse aga *iura novit curia* põhimõtet ulatuslikult. Nii kohaldavad *iura novit curia* põhimõtet lai ampluaa erinevaid rahvusvahelisi instantse, näiteks ÜRO juures tegutsev Rahvusvaheline Kohus, Maailma Kaubandusorganisatsiooni apellatsioonikogu ning EIÕKo³³⁴.

3.4. Euroopa Liidu õigus

Nagu valdav osa menetlusõigusest, on ka Euroopa Liidu õiguse *ex officio* kohaldamine ajalooliselt jäetud liikmesriikide pädevusse³³⁵. Siiski on Euroopa Liidu kohus leidnud, et liikmesriigid peavad *iura novit curia* põhimõtet kohaldama Euroopa Liidu õiguse suhtes niivõrd, kuivõrd see kohalduks sarnases protseduurilises olukorras liikmesriigi siseriikliku õiguse suhtes³³⁶.

Eestis on samasisulist seisukohta kinnitanud ka Riigikohus, märkides, et kohus kohaldab siseriiklikult kohalduvat Euroopa Liidu õigust *ex officio*³³⁷. Kui siseriiklik menetlusõigus ei näe siseriiklikule õigusele tuginemiseks ette kohtu õigust kõrvale kalduda menetlusosaliste poolt esitatud faktidest, ei tule seda teha ka Euroopa Liidu õiguse kohaldamist kaaludes³³⁸. Selline tõlgendus vastab ka Euroopa Liidu aluslepingutest tulenevale koostöökohustusele³³⁹.

Viimastel aastatel on aga märgatav protsess, millega on Euroopa Liidu õiguse rakendamisel omistatud üha suuremat tähtsust *iura novit curia* põhimõtte, seejuures hoolimata siseriiklikust menetlusõigusest. Nii näeb Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11. juuli 2007 määrus (EÜ) nr

---

³³³ Sourgens, lk 923

³³⁴ lk 10, Final Report, Ascertaining the Contents of the Applicable Law in International Commercial Arbitration, International Law Association, Rio de Janeiro Conference 2008

³³⁵ Erecinski, T., „When must national judges raise European law issues on their own motion?“, ERA Forum (2011), 11:525-529, lk 525

³³⁶ Kühn, Z., „The Authoritarian Legal Culture at Work: the Passivity of Parties and the Interpretational Statements of Supreme Courts“, Croatian Yearbook of European Law and Policy 2006, lk 21

³³⁷ RKTko 15.11.2010, 3-2-1-100-10, p 11

³³⁸ Euroopa Liidu Kohtu 14. detsembri 1995 otsus ühendatud kohtuasjades C-430/93 ja 431/93, p 20-22

³³⁹ Euroopa Liidu Kohtu 14. detsembri 1995 otsus ühendatud kohtuasjades C-430/93 ja 431/93, p 14

861/2007, millega loodi Euroopa väiksemate kohtuvaidluste menetlus³⁴⁰, ette liikmesriikide kohustuse tagada pooltele menetluse vormide täitmisel praktiline abi (artikkel 11). Teisalt ei tohi kohus väiksemate kohtuvaidluste menetluses kohustada pooli andma enda nõudele õiguslikku hinnangut (artikkel 12 lg 1), samas kui kohtul on kohustus teavitada pooli menetlusküsimustest (artikkel 12 lg 2) ning edendada poolte vahelise kokkuleppe saavutamist (artikkel 12 lg 3).

Ka Euroopa Liidu Kohus on asunud eeltoodud ajaloolisest tõlgendusest üha enam kaugenema, laiendades oluliselt liikmesriikide kohtute kohustusi Euroopa Liidu õiguse kohaldamisel. Nii leidis Euroopa Liidu Kohus kohtuasjas C-618/10, et direktiiviga 93/13/EMÜ on vastuolus liikmesriigi õigusnormid, mis ei võimalda kohtul, millele on esitatud maksekäsu kiirmenetluse avaldus, hinnata *ex officio* ettevõtja ja tarbija vahel sõlmitud lepingus sätestatud intressikokkuleppe tühisust³⁴¹. Selliselt muutus oluliselt Euroopa Liidu Kohtu varasem praktika, mis sidus õiguse *ex officio* kohaldamise vastavusse siseriiklikust praktikast *iura novit curia* kohaldamisel.

Täiendavalt nihutas Euroopa Liidu Kohus *iura novit curia* piire Euroopa Liidu õiguse kohaldamisel 2013. aastal, kohtuasjas C-32/12 tehtud lahendiga. Vastusena Hispaania kohtu eelotsusetaotlusele märkis Euroopa Liidu Kohus, et direktiiviga 1999/44/EÜ on vastuolu siseriiklik õigusnorm, mis ei võimalda kohtul tarbijamüügilepingu vaidluses, kus on esitatud vaid tehingu tühistamise nõue, omal algatusel alandada lepingu hinda, kui tühistamiseks on puudused liigvääksed ning siseriiklik õigus ei võimalda tarbijal nõuet täiendada ega hinna alandamise nõudega uuesti kohtusse pöörduda³⁴². Selliselt on Euroopa Liidu Kohus pannud piiratud juhtudel kohtutele kohustuse asuda *ex officio* teostama õigust, mis Eesti siseriikliku materiaalsoõigusliku käsitluse kohaselt on üksnes pooltele kuuluv kujundusõigus.

Viimaks, Euroopa Liidu õiguse kohaldamise küsimuseks tuleb lugeda ka eelotsusetaotluseid, kui võrd eelotsuse küsimine Euroopa Liidu Kohtult on liikmesriikide Euroopa Liidu Toimimise Lepingu artiklist 267 tulenev kohustus. Seega tuleb ka eelotsusetaotluste omal algatusel esitamise vajadust hinnata kohtul endal, kui siseriiklik menetlusõigus kohtule õiguse omal algatusel kohaldamise pädevuse ette näeb³⁴³.

---

³⁴⁰ Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 861/2007, 11. juuli 2007, millega luuakse Euroopa väiksemate kohtuvaidluste menetlus. ELT L 199, 31.7.2007, lk 1—22.

³⁴¹ Euroopa Liidu Kohtu 14. juuni 2012 otsus kohtuasjas C-618/10, p 38jj

³⁴² Euroopa Liidu Kohtu 3. oktoobri 2013 lahend asjas C-32/12

³⁴³ Nii ka Eestis, vt RKTko 30.03.2006, 3-2-1-4-06, p 46

3.5. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsioon kaupade rahvusvahelise ostu-müügi lepingute kohta

Riiklike, riikidevaheliste ning rahvusvaheliste õiguskaitseorganite kõrval on käesoleva töö raames analüüsitud ka Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsiooni kaupade rahvusvahelise ostu-müügi lepingute kohta (CISG) kohaldamise praktikast seoses *iura novit curia* põhimõtte rakendamisel. Nii annab selline lähenemine eelnevast erineva perspektiivi *iura novit curia* kohaldamise kitsaskohtadele, tuues välja raskused, mis tekivad ühetaolise õigusliku režiimi kohaldamisel tava-ning tsiviilõiguse riikide õigussüsteemidele. Samuti annab see ülevaate õiguskordade erinevatest vastusest küsimusele rahvusvahelise õiguse *ex officio* kohaldamisest.

CISGi *ex officio* kohaldamisel on probleeme tekitanud eelkõige küsimus, kas kohus võib konventsiooni kohaldamata jätta juhul, kui menetlusosalised ei ole CISGi kohaldumise juhul sellele viitavaid õiguslikke argumente esitanud. Vastuseid sellele küsimusele on ajalooliselt antud erinevaid. Traditsioonilise lähenemise kohaselt on leitud, et tegemist on küsimusega, mis sõltub siseriiklikust menetlusõigusest, seega eelkõige sellest, kas käsitletava riigi siseriiklik õigus näeb ette *iura novit curia* põhimõtte rakendamise³⁴⁴. Selline lähenemine on sisuliselt CISGile antud tõlgendus, millest järeldub, et kuivõrd CISG iseenda kohaldumist menetlusõiguslikult ei reguleeri, tuleb otsus langetada CISGi välise õigusnormi, seega siseriikliku menetlusõiguse alusel³⁴⁵.

Teise võimalusena on kohtud küsimuse CISGi kohaldamise kohta lahendanud siseriikliku menetluspraktika ja vastuväidetest loobumise (*waiver*) käsitluse alusel, s.o. CISGi kohaldumisele tuginemata jätmise näol on antud käsitluse kohaselt tegemist oma kohalduva õiguse suhtes vastuväite esitamise õigusest loobumisena³⁴⁶.

Kolmanda praktikas rakendust leidnud käsitluse kohaselt on kohtud tuletanud menetlusosaliste käitumisest menetluse käigus kaudse tahteavalduse CISGi välistamiseks (CISG art 6) ning sellele tuginedes jätnud konventsiooni kohaldamata³⁴⁷. Õiguskirjanduses on seevastu leitud, et juhul kui tegemist on CISGi liikmesriigi kohtuga (ning CISG on seega osa *lex forist*), peab

---

³⁴⁴ Spagnolo, lk 480-481

³⁴⁵ Spagnolo, lk 482

³⁴⁶ Spagnolo, lk 484-485

³⁴⁷ Spagnolo, lk 485

kohus konventsiooni kohaldama *ex officio*, välja arvatud juhtumitel, kus nähtub poolte selge (kaudne või otsene) tahe CISGi kohaldumise välistada³⁴⁸. Probleemaatilisel on aga kolmandale lähenemisele tuginemisel praktikas toetust leidnud lahendused erinevad. Kui Itaalia ja Saksamaa kohtud on argumenteerimata jätmisele tuginevat kaudset välistust eitanud, siis näiteks Tšiili, Slovakkia, Hispaania, Prantsusmaa ning Hiina kohtud on poolte samasisulisele käitumisele tuginedes lugenud CISGi kohaldamise välistatuks³⁴⁹.

Õiguskirjanduses on leitud, et esimesed kaks lahendust jätavad tähelepanuta CISGi artikli 6, mis reguleerib konventsiooni välistamist, mistõttu on siseriiklikule menetlusõigusele tuginevad lahendused ebaõiged³⁵⁰. Selline tõlgendus tuleneb ka asjaolust, et lähtudes CISGi iseloomust riikidele siduva rahvusvahelise lepinguna, ei jäta selle kohaldamise küsimus ruumi siseriiklikule menetlusõigusele, mille ees on konventsioon prioriteetne³⁵¹. Veelgi enam, konventsiooni liikmesriikide jaoks on tegemist siseriikliku õigusega, kusjuures CISGi kohaldamise küsimused lahendatakse selle enda artikliga 1 ja konventsioon sisaldab seega iseenda kohaldamise regulatsiooni, samuti aga kohustust võtta selle tõlgendamisel arvesse konventsiooni rahvusvahelist iseloomu (art 7 lg 2)³⁵².

Eeltoodu põhjal on leitud, et CISGi kohaldamisel konventsiooni liikmesriikides on korrektne aluseks võtta kolmas lähenemine. CISGi kohaldamisel selle art 1(1)(b) alusel väljaspool konventsiooni liikmesriikide kohtuid on aga toetatud eelnevalt viidatud traditsioonilist lähenemist, mille kohaselt konventsiooni kohaldamine välisriigi õigusena on seatud sõltuvusse asjaomase kohtu menetlusreeglitest³⁵³.

Lähtudes kolmandast lahendusest tuleb tähelepanu pöörata ka ülalviidatud, küllatki vastuolulisele kohtupraktikale erinevates riikides. Õiguskirjanduses on toetatud seisukohta, mille kohaselt on korrektseks lahenduseks peetud siiski CISGi kohaldamist *ex officio*, kui puudub menetlusosaliste selge tahe konventsiooni kohaldamine välistada, sellise tahte piisavaks väljenduseks ei ole aga oma õiguslikes argumentides CISGile tuginemata jätmine³⁵⁴. Seda on põhjendatud asjaoluga, et kohalduva õiguse muutmise eeldab poolte kokkulepet, mis

---

³⁴⁸ Ferrari, F., „Remarks on the UNCITRAL digest’s comments on article 6 CISG“, Journal of Law and Commerce, sügis 2005, lk 29, p V

³⁴⁹ Spagnolo, lk 486-487

³⁵⁰ Spagnolo, lk 489

³⁵¹ Seda nii monistlikes kui ka dualistlikes riikides, vt Spagnolo, lk 490-494

³⁵² Spagnolo, lk 494

³⁵³ Spagnolo, lk 499-500

³⁵⁴ Ferrari, lk 29, p V

peab vastama CISG artiklite 14-24 ja 29 nõuetele, vaikiv „pakkumus“ läbi muule õigusaktile tuginemise (art 14) ning „nõustumus“ läbi sama CISGist erineva õigusakti argumenteerimise vastaspoole poolt (art 18) nendele nõuetele aga ei vasta³⁵⁵. Seega ei saa poolte selline käitumine kaasa tuua kohalduva õiguse kokkuleppe sõlmimist (ja seega lepingu muutmist) kaudsete tahteavalduste teel.

Kuivõrd eeltoodud lahendus võib olla raskesti rakendatav riikides, kus *iura novit curia* põhimõtet ei rakendata, on kompromisslahendusena välja pakutud ka kord, mille kohaselt angloameerika riikides selgitaks kohus pooltele vajadust esitada õiguslikud argumendid ka CISGi alusel, misjärel jääb pooltele valik, kas esitada argumendid, sõlmida kohalduva õiguse kokkulepe CISGi välistamiseks või keelduda argumentide esitamisest, riskides hagi rahuldamata jätmisega³⁵⁶. Sellise tulemuseni on jõutud näiteks Austraalia kohtupraktikas, kus CISGile tuginemata jätmise pärast kohtupoolset selgitust konventsiooni kohaldumise kohta tõi kaasa hagi rahuldamata jätmise, ehkki kostja ei olnud hagiavaldusele vastugi vaielnud³⁵⁷. Alternatiivselt on nähtud sellises olukorras võimalust kohaldada CISGi *ex officio* ka tavaõiguse riikides, tuginedes seda tehes konventsioonist endast tulenevale pädevusele³⁵⁸.

---

³⁵⁵ Spagnolo, lk 514-516

³⁵⁶ Spagnolo, lk 524-525

³⁵⁷ Perry Engineering Pty Ltd v Bernold AG, Supreme Court of South Australia, 1.02.2001, otsus nr SASC 15, SCGRG-99-1063

³⁵⁸ Spagnolo, lk 525

4. Võrdlev analüüs Eesti ja välisriikide õiguslike käsitluste vahel

Ehkki osana näiliselt ühtsest mandri-Euroopa õigusruumist, on eelmisest peatükist nähtuvalt ka kontinentaal-Euroopa õigussüsteemidel pakkuda hulganiselt erinevaid lahendusi *iura novit curia* põhimõtte kohaldamisele. Kõik käsitlemist leidnud Euroopa riigid kohaldavad mingil kujul *iura novit curia* põhimõtet. Siiski on kõigil neist omad eripärad. Kui Saksamaal rõhutatakse menetluse struktureeritust ja loogilist järjestust, siis Leedus on menetlusmetoodika ohverdamise hinnaga seatud eesmärgiks objektiivselt õigele lahendusele jõudmine. Rootsis on erinevalt suurest osast Euroopast võimalik menetlusosalistel kohtule siduvalt kokku leppida hageja nõude kvalifikatsioonis. Prantsusmaal seevastu koheldakse kontrastina ümbritsevale õigusruumile välisriigi õigust faktina.

Et ka sarnast õiguskultuuri jagavate riikide menetluskord võib niivõrd erineda, annab ilmselt lõpliku kinnituse asjaolule, et ühte, õiget ja perfektset menetlusõigust maailmast ei leia. Teisalt on tegemist ka Eesti menetlusõiguse arengut käsitledes üksnes positiivse eristumisega – aitab ju õigusnormide ning –süsteemide konkurents välja selgitada erinevate regulatsioonide head ja vead.

On ilmne, et käsitletavatest riikidest on kõige terviklikumalt ning metodoloogiliselt lähenetud *iura novit curia* põhimõttele ning kohtuniku rollile selle rakendamisel just Saksamaal. Nii ei ole Saksa kohtuniku jaoks tegemist mehaanilise õiguse rakendamisega omal äranägemisel, vaid *iura novit curia* põhimõtte korrektne rakendamine hõlmab terve menetluse käiku kujundavat, kindlast metodoloogiast lähtuvat protsessi, kusjuures õiguslike ja faktiliste asjaolude selgitamise ja täpsustamise eesmärgil asutakse tööle juba alates tsiviilasja esimestest menetlustoimingutest. Seejuures on Eesti õigusteoorias jõutud ka suuresti Saksa *Relationstechnikiga* sarnastele lahendustele (seda küll Saksa õigusteooria abiga), lugedes korrektseks õigusliku otsustuse langetamise viisiks õiguslike ja faktiliste asjaolude järkjärgulise kaalumise, mille käigus heidetakse kõrvale ebaoluline³⁵⁹. Kaheldav on siiski, et mil määral on selline käsitlus murdnud teoreetiliselt tasandilt välja kohtunikutöö igapäeva.

Esimene arvestatav erinevus Eesti ning Saksamaa vahel kerkibki just nimelt eelmenetlust käsitledes. Ehkki Eestiski on viidatud eelmenetlusele, kui edasise menetluse edu jaoks olulisele

---

³⁵⁹ Narits, lk 145-146

menetlusetapile, on Saksamaal just eelmenetlusest kujunenud kogu edasise menetluse kujundaja, aidates nii kohtul kui ka pooltel välja sõeluda ja keskenduda asjas olulistele õiguslikele ja faktilistele asjaoludele. Samas peab Saksa käsitle kohaselt valitsema teatav tasakaal, kus eelmenetluses otsustatu ei tohi saada kammitsaks kogu edasisele menetluse sujuvale käigule. Eelmenetluse tähtsust menetluse kujundamisel on rõhutatud ka Soome õiguskirjanduses.

Eestis on eelmenetlust tähtsustatud peamiselt vaid kvalifitseerimiskohustuse kontekstis, mis tõsi küll, eeldab ka hageja nõude sisu selgitamist. Siiski ei hõlma see sarnases mahus menetlusse sekkumist, nagu nähtub Saksamaa õiguskirjandusest. Peab mõõmna, et sellises mahus menetlusse sekkumine on ka võimatu olukorras, kus kohtunike töökoormust arvestades viivad eelmenetlust läbi eelkõige kohtuametnikud. Kohtunikul aga puudub kujunenud olukorras sisuline võimalus pühendada kõigile eelmenetluses olevatele kohtuasjadele piisavat tähelepanu.

Nii ei omista Eesti kohtud jätkuvalt eelmenetlusele väga suurt tähelepanu, ehkki tegemist on *Relationstechnikiga* analoogse menetlusmetodoloogilise protsessi kasutamise üks primaarseid eelduseid. Ei ole võimalik hakata üleüldse kohaldama õigust ja ning välja selgitama asjaolusid, kui kindlaks ei ole tehtud asjas primaarset tähtsust omavad faktiküsimused. Lastes menetlusosalistel menetlusedokumentide vastastiku vahetamise teel piiramatult läbi viia nn ping-pongmenetlust, vajuvad asjas peamist tähtsust omavad küsimused aga tihti tahaplaanile. Veelgi raskem on asjas oluliste asjaolude esile tõstmine eelduslikult kohtuprotsessis, kus menetlusosalisi ei esinda professionaalsed õigusnõustajad. Vähesest kohtulikust aktiivsusest eelmenetluse juhtimisel võib aga poolkogemata välja kasvada angloameerikalik tsiviilprotsess, kus menetluse käiku kontrollivad eelkõige pooled. Omaette küsimuseks on, et kuivõrd töötab selline lähenemine ühes mandri-Euroopalike menetluspõhimõtetega, kus menetluses osalevad tihti pooled ilma professionaalsete nõustajateta.

Erinevalt mandri-Euroopalikust tsiviilprotsessist puudub Ameerika Ühendriikides Saksamaaga võrreldav õiguse kohaldamise metodika. Võib möönda, et selle jaoks on ka vaid piiratud vajadus olukorras, kus kõik faktilised ja õiguslikud asjaolud peavad kohtule esitama pooled. Nii ei saagi toimuda õiguslike ja faktiliste asjaolude järkjärgulist kaalumist ning elimineerimist, kui kohtuniku sisuline roll menetluses algab alles siis, kui menetlusosaliste roll on lõppenud. Sellest tuleneb ka asjaolu, et eelmenetlus on USA õigussüsteemis oluline eelkõige poolte endi jaoks.

Kõigis võrreldavates riikides on menetlusosalistel lubatud võtta osa õiguslike küsimuste arutamisest. Nii on ka mandri-Euroopa riikides pooltel õigus esitada õiguslikke argumente ning ärakuulamisõigusest tulenev ootus, et neid ka arvestatakse otsuse tegemistel. Enamasti ei ole pooled õiguslike argumentide esitamiseks aga kohustatud.

Kesk- ja Ida-Euroopa endiste nõukogude vabariikide ning satelliitide õigussüsteemidele on ette heidetud teatavat nõugkogudelikkku taaka, mille kohaselt ei tohi ükski menetlusosaline saada eelist põhjusel, et tal on parem advokaat³⁶⁰. Seejuures on nähtud eelkõige *iura novit curia* printsiibi liigselt entusiastlikku rakendamist problemaatilisena, mistõttu on varju jäänud õiguslike argumentide esitamine menetlusosaliste professionaalsete esindajate poolt³⁶¹. Kui Lääne-Euroopa riikides ei võeta maksimi *iura novit curia* sõna-sõnalt, kusjuures näiteks apellatsioonkaebused koosnevadki primaarselt vaid õiguslikest argumentidest, siis endistes idabloki riikides koosnevad esitatud õiguslikud argumendid pahatihti vaid mõnest lõigust, pea kunagi ei sisalda need aga korrektseid viiteid õiguskirjandusele ja kohtupraktikale³⁶². Sellega jäetakse tähelepanuta, et ehkki „kohus tunneb õigust“, ei tähenda õiguse tundmine, et see tunnetus omandatakse ilma menetlusosaliste kaasabita³⁶³.

Ehkki kahtlemata oleks võimalik ka Eesti juristkonna ettevalmistust teoreetiliste allikate ning kohtupraktika kasutamisel parandada, ei saa viidatud kriitikat Eestis siiski täiel määral omaks võtta. Ilmselt puudub aga kahtlus, et eelkõige just kõrgemate astmete kohtuile (ja seejuures eelkõige Riigikohtule) esitatavates menetlusdokumentides võiks sisalduda tänasest rohkem õigusteoreetilist käsitlust. Sarnaselt lähenetakse õiguslike argumentide käsitlemisele ka tavaõiguse riikides, kui näiteks Inglismaal kasvab kohtu ning menetlusosaliste vaheliste õiguslike arutelude maht ning põhjalikkus iga kohtuastmega³⁶⁴.

Selline käsitlus angloameerika riikides on ka õigustatud, kuivõrd seoses *iura novit curia* põhimõtte puudumisega on kogu õiguse sisu tuvastamise koormis pandud menetlusosalistele. Seejuures peavad pooled välja tooma nii kohalduva õiguse, asjas tähtsust omavad õigusteooriad kui ka neile kahjulikud õiguslikud käsitlused. Sellega erineb angloameerikalik käsitlus oluliselt meile tuttavast protsessiõigusest, kus asjaolude täielikult esitamise kohustuse kõrval ei ole üheski võrreldavas riigis esinenud kohustust esitada täielikult ka õiguslikud

---

³⁶⁰ Kühn, lk 22

³⁶¹ Kühn, lk 20-21

³⁶² Kühn, lk 21, 25

³⁶³ Kühn, lk 26

³⁶⁴ Zander, lk 313

asjaolud. Teisalt viitab selline käsitlus advokaadi selgelt suuremale rollile menetluses, kus menetlusosalisi üldjuhul esindavad menetluses professionaalsed esindajad, kelle kulude kandmiseks on isikul võimalik hankida õigusabikulude kindlustus.

Toodud käsitlusest nähtuvalt erineb angloameerikalik tsiviilprotsess oluliselt meile tuttavast mandri-Euroopa tsiviilkohtumenetlusest. *Iura novit curia* põhimõtte puudumine neis riikides tähendab, et erineb ka kogu tsiviilprotsessis osalejate omavaheline dünaamika. Kohtuniku roll menetluse kestel on oluliselt väiksem, samas kui menetluse käiku kujundavad eelkõige menetlusosalised. Seda tehes presenteerivad mõlemad vastaspoolsed omapoolse kogumi õiguslikke ja faktilisi asjaolusid, mis saavad aluseks õigusemõistmisele. Kohtupoolset „kodutööd“ õiguslike asjaolude selgitamisel seejuures üldiselt ei lubata.

Heites lähema pilgu angloameerika õigussüsteemidele, võib esmapilgul jääda mulje, et arvestades Eesti ning käsitletud angloameerika õigussüsteemide suuri erinevusi protsessiõiguse vallas, pakub viimase lähem uurimine rohkem teoreetilist huvi kui praktilisi suuniseid meie enda õigussüsteemi edasisel arendamisel. Siiski tuleb ära märkida põhjalik töö, mille on Ameerika Ühendriikide õigusteadlased ära teinud seoses faktiliste ja õiguslike asjaolude klassifitseerimisega. Nii on Eestilegi kasulik käsitlus avaldunud mõneti ehk ootamatud teed pidi – tuleneb ju angloameerikalik õigusliku ja faktilise asjaolu eristamine just kohtuniku ja vandemeeste pädevuse eristamise vajadusest, mitte aga *iura novit curia* rakendamise soovist.

Selline puhtakujuliselt võistlev lähenemine tsiviilprotsessile on kohanud nii kiidusõnu kui ka kriitikanooli. Teisalt on kaitstes angloAmeerikalikku lähenemist tsiviilprotsessile esitatud ka mitmeid küllaltki asjakohaseid kriitikaid meile harjumuspärase mandri-Euroopa tsiviilprotsessi suunal. Nii on nn *prejudgmenti* vältimise küsimus ausa tsiviilmenetluse tagamisel kriitilise tähtsusega, et tagada aus ning erapooletu tsiviilkohtumenetlus. Seejuures võib arvata, et loobudes sellest eesmärgist, kaotab tsiviilkohtumenetluse suhtes usalduse ka ühiskond. Tegemist on kriitikaga, mida tasub arvesse võtta ka Eesti siseriikliku õiguse edasisel kujundamisel.

Antud küsimusega haakuvalt on ka Eestis juhitud tähelepanu kohtuliku kvalifitseerimiskohustuse täitmisele kaasnevale, angloameerika õigussüsteemi perspektiivist võimalikule subjektiivse erapooletuse ilmingule, kuivõrd kohtunik, kes on abistanud hagejat haginõude formuleerimisel (kvalifitseerimisel) otsustab hiljem selle sama haginõude

rahuldamise üle³⁶⁵. Sellises olukorras on soovitatud eraldada eelmenetluses toimuv kvalifitseerimine ning asja üle sisuline otsustamine, andes need menetlused erinevate kohtunike kätte³⁶⁶. Teisalt tooks selline muudatus kaasa vajaduse kahel erineval kohtunikul tutvuda sisuliselt ning sügavuti kohtuasja toimikuga, mistõttu tooks see ilmselt kaasa arvestatava kohtusüsteemi kulude kasvu või menetluse kiiruse vähenemise.

Just kohtusüsteemide piisav rahastatus on aga aspekt, mis angloameerika õiguskirjanike seisukohtade põhjal on kriitilise tähtsusega, kui mandri-Euroopa riigid soovivad tagada oma tsiviilkohtumenetluse regulatsiooni eesmärgipärase toimimise³⁶⁷. Nii on kohtunikel hoolimata kassatsioonikohtute etteheidetest vaid piiratud võimalused põhjaliku eelmenetluse läbiviimiseks ning enne istungit kaasuse asjaoludega tutvumiseks, kui moodustatud ei ole kohtuasjade hulgal vastava suurusega kohtunikkonda.

Rahaliste kaalutluste kõrval võib Eesti tsiviilkohtumenetlust käsitledes välja tuua ka liigse kiirustamise eesmärgi. Nii võib menetluse liigselt ökonoomsetele radadele suunamine tuua kaasa sarnased tagajärjed alarahastatusega, kus kohtusüsteem peab töötama nõ tehaselindina, mille peamiseks eesmärgiks on produtseerida võimalikult efektiivselt nii mitu lahendit, kui on võimalik, jättes sel põhjusel tegemata asja lahendamiseks vajalikud menetlustoimingud. Seejuures ei pöörata võrdväärset tähelepanu kohtu töö kvaliteedile, kuivõrd erinevalt menetluse kiirusest ei ole tegemist üheselt kvantifitseeritava omadusega.

Välisriigi õigusesse puutuv käsitlus on mandri-Euroopa õigussüsteemides üldjoontes küllaltki sarnane. Nii käsitletakse välisriigi õigust üldreeglina õigusliku asjaoluna (v.a. Prantsusmaal), mille kohaldamise kohustus on kohtul *ex officio*. Teisalt on siiski tegemist õigusliku asjaolu modifitseeritud vormiga, mille tuvastamisel aktsepteeritakse tõendite, näiteks ekspertarvamuste, esitamist. Siiski pole võimalik välisriigi õiguse sisu omaks võtta ega jagada tõendamiskoormist. Seega on tegemist staatusest kuhugi õiguslike ning faktiliste asjaolude piirimaile platseeruva küsimusega.

Sarnaselt Eestiga, käsitletakse ka Saksamaal välisriigi õiguse sisu selgitamist kohtuniku poolt mitteformaalse menetlusena. Kui Eestis on rõhutatud võimalust kasutada allikana internetti,

---

³⁶⁵ lk 6, Analysis of the Code of Civil Procedure Governing the Courts of Estonia, The American Bar Association Central and East European Law Initiative (CEELI), Washington 1995

³⁶⁶ lk 6, Analysis of the Code of Civil Procedure Governing the Courts of Estonia, The American Bar Association Central and East European Law Initiative (CEELI), 1995; analoogselt võib välja tuua ZPO § 278 alusel pooli lepitav *Güterichter*, kes ei saa hiljem osaleda asjas sisulise lahendi tegemisel

³⁶⁷ Hazard/Taruffo, lk 104

siis Saksamaal on samas kontekstis viidatud eelkõige kolleegidelt, ametkondadelt ning õigusteadlastelt hinnangu küsimisele. Mõlemas riigis on peetud võimalikuks selgituste küsimist ametkondadelt, kusjuures Eestis on selline võimalus pöörduda abi saamiseks justiits- või välisministeeriumi poole, samuti kasutada eksperte, sätestatud isegi seadusjärgse regulatsiooni tasandil (REÕS § 4 lg 3). Paraku pole antud regulatsioon osutunud praktikas kuigi edukaks³⁶⁸.

Levinud on ka regulatsioon, mille kohaselt on menetlusosalistel erineva kohustuslikuseastmega kohustus välisriigi õiguse sisu välja selgitamisele kaasa aitamisel. Üldiselt väljakujunenud regulatsiooni antud kohustuse mittetäitmise tagajärgede osas siiski ei ilmnenu. Ka Eestis kohalduva TsMS § 234 esimese lause ja REÕS § 4 lg 1 teise lause regulatsioonist ei ilme negatiivseid menetluslikke tagajärgi välisriigi õiguse sisu tõendamata jätmisele. Levinud arusaama kohaselt kohaldab kohus välisriigi õiguse sisu tuvastamise objektiivse takistatuse korral siseriikliku õigust. Samuti on üldist tunnustamist leidnud menetlusosaliste õigus leppida kokku kohalduvas õiguses.

Angloameerika õigussüsteemides on välisriigi õigusele ajalooliselt lähenetud kui faktiküsimusele. Inglismaa lähtub sellisest käsitlusest tänaseni, jättes välisriigi õiguse siseriikliku õiguse kasuks kohaldamata, kui menetlusosalised ise ei ole sellele tuginenud. Ameerika Ühendriigid on seevastu liikunud lähemale mandri-Euroopalikule käsitlusele välisriigi õiguse kohaldumisest. Ehkki endiselt kehtib teatavas ulatuses siseriikliku õiguse presumpatsioon, on kohtutel enamasti laiendatud pädevus välisriigi õiguse sisu selgitamisel, kui menetlusosalised on välisriigi õiguse kohaldamisele tuginenud. Valdavalt kasutatakse USAs sel otstarbel eksperte ning välisriigi õiguskirjandust.

Seega esineb erinevate riikide suhtumises *iura novit curia* põhimõttesse nii selgeid erisusi kui ka sarnasusi. Tugev eraldusjoon jookseb arusaadavalt mandri-Euroopa ning angloameerika õigussüsteemide vahel. Selle eristumise kestvale kahanemisele viitab aga viimase suure muudatusena Inglismaa 1999. aasta kohtureform, mis suurendas oluliselt kohtuniku rolli menetluses.

Mandri-Euroopa riikide endi vahel eksisteerivad aga samuti tänaseni olulised erinevused riikide erinevas suhtumises õiguse *ex officio* kohaldamisele. Autori hinnangul tuleb aga sedagi asjaolu pidada pigem tervitatavaks, võimaldades seeläbi rääkida õigusnormide omavahelisest

---

³⁶⁸ Nurmela, lk 48-49

konkurentsist ning aidades kaasa õiguskordade arengule läbi õigussüsteemide võrdleva analüüsi.

5. Eesti õiguskorra arengusuunad *iura novit curia* rakendamisel

5.1. Põhiseaduslikud raamid *iura novit curia* põhimõttele

Lähtudes esitatud käsitlusest on Eestis ideaaliks seatud aktiivne kohtunik, kes kvalifitseerib nõude ja selgitab menetlusosalistele ulatuslikult kohalduva õiguse sisu ning kohaldumist, lõpetades menetluse kohtuotsusega, milles õigust kohaldatakse pooltele arusaadavalt aga siiski *iura novit curia* põhimõttest lähtuvalt. Hiljemalt kohtuotsuses vastab kohtunik ka menetlusosaliste kõigile õiguslikele seisukohtadele. Sellise idealiseeritud menetluse taustal kerkib aga küsimus, et millisel määral omavad siinkohal mõju põhiseaduslikult tagatud menetluslikud õigused, mil määral võib kohtunik sekkuda menetlusse ning kujundada selle kulgu.

Kohtuliku aktiivsuse ning *iura novit curia* oluliseks põhiseaduslikuks mõõdupuuks on kohtuniku kohustus jääda asja lahendamisel erapooletuks (PS § 15 lg 1). Kohtuliku erapooletuse esimeseks kriteeriumiks on menetlusosaliste võrdne kohtlemine. Nii peab kohus vastama mõlema poole õiguslikele seisukohtadele, arutama mõlema poolega õiguslike asjaolusid ning üleüldiselt olema menetlusosaliste suhtes võrdväärset osavõtlik. Sellisel käitumisel tagab kohtunik objektiivse erapooletuse nõuete täitmise. Teisalt on selge, et näiteks kvalifitseerimiskohustuse täitmine on tegevus, mis hõlmab eelkõige hagejaga suhtlemist. Seejuures tuleb silmas pidada ka kvalifitseerimiskohustuse suhtes esitatud kriitikat, mille kohaselt võib see mõjutada asjas tehtud hilisemat otsust hageja kasuks³⁶⁹. Sellises olukorras võib eelkõige professionaalsete esindajate puudumisel osutada otstarbekaks selgitada ka vastaspoolele tehtavate menetlustoimingute sisu ning eesmärki. Nii on võimalik juba eos vältida kohtuniku subjektiivse erapooletuse küsimuse tõusetumist.

Ehkki menetlusse sekkumine mõjutab selle käiku alati ühe poole arvelt teise kasuks, tuleb asuda seisukohale, et käesolevas töös käsitletud mahus menetlust juhtides ning *iura novit curia* põhimõtet rakendades ei ole kohus põhiseaduslikke menetluslikke tagatiseid rikkunud. Menetlusse sekkudes teeb kohtunik toiminguid, mille tulemusel osutub võimalikuks õiguse

---

³⁶⁹ lk 6, Analysis of the Code of Civil Procedure Governing the Courts of Estonia, The American Bar Association Central and East European Law Initiative (CEELI), 199

kohaldamine. Täites neid kohustusi poolte suhtes võrdselt, on mõlemal poolel võimalik tehtavat otsustust ka mõjutada. Samas ei sekku kohtunik väljaspool lubatud piire faktiliste asjaolude esitamisse ning tõendite kogumisse. Kohtuliku erapoolikuse kontrollimisel eeldatakse tema erapooletust, kuni on tõestatud vastupidine³⁷⁰.

Esitatud mahus menetlusse sekkudes puuduvad ka asjaolud, mis seda eeldust ümber lükkaks. Seejuures on aga ilmne, et niivõrd kaasusepõhise ning subjektiivse küsimuse juures on kohtuniku jaoks oluline ka tema sisetunne asjas antud selgituste subjektiivse erapoolikuse suhtes. Sel põhjusel võib juhtuda, et kohus jätab õigusteooria poolt ettekirjutatud selgitused või küsimused mingis menetlusetapis enda teada, kuivõrd ta tunneb, et on juba menetlusse liigselt ühe poole kasuks sekkunud, ehkki selline sekkumine on olnud õigustatud.

Olukorras, kus kohtuniku hinnangul on eelmenetluses jõutud menetlusliku piirini, mille ületamisel jõutaks subjektiivse erapooletuse pärusmaale, on mõistlik loobuda edasisest menetlusse sekkumisest. Selle asemel tuleks hinnata, et kas hageja on esitanud asjas olulised õiguslikud ja faktilised asjaolud viisil, mis võimaldab tema nõuet kvalifitseerida ning esitatud faktiliste asjaolude pinnalt ka õigust mõista. Kui vastus sellele küsimusele on eitav, tuleks nii menetlusökonoomia kui ka asja õige lahendamise eesmärgist lähtudes asjas menetlus lõpetada, jättes hagi läbivaatamata³⁷¹. Selliselt on tagatud nii kostja ootus mitte olla olukorras, kus ennast tuleb kaitsta arusaamatu haginõude eest, teisalt aga antud hagejale võimalus oma nõudega ümberformuleeritud kujul kohtusse naasta. Samas välditakse kohtuniku erapooletuse küsimuse tõusetumist.

Samuti õigustab eeltoodud lähenemist asjaolu, et lõppastmes on lahendataval kujul hagiavalduse esitamine hageja, mitte aga kohtuniku kohustuseks. Kohtult on võimalik nõuda vaid mõistlikus ulatuses selgituste andmist, mis võimaldaks hagejal oma õiguseid teostada. Kohus ei saa aga üle võtta asjas poole lepingulise esindaja positsiooni ega asuda lepingu esindaja puudumisel seda täitma. Vastasel juhul oleks tegemist selge erapooletuskohustuse rikkumisega.

Kvalifitseerimatuse tõttu hagi läbivaatamata jätmisel tuleb aga siiski olla ettevaatlik, et mitte tekitada olukorda, kus hageja nõue jääb läbivaatamata vaid põhjusel, et tegemist on erakordselt keerulise elulise juhtumiga, mille lihtsakoeliselt selgitamine võib olla ka parima tahtmise

---

³⁷⁰ EIÕKo 6867/75 ja 7238/75, 23.06.1981, Le Compte, van Leuven ja de Meyere v Belgia, p 58

³⁷¹ Sama järelalus ka Kõve (2013), lk 23

juures võimatu. Vastasel juhul võib tekkida olukord, kus erapooletuskohustuse täitmisel rikutakse hageja õigust õiguskaitsele (PS § 15 lg 1).

Lisaks menetluse erapooletusele on põhiseaduslikult tagatud menetlusõiguseks ka isiku õigus olla ära kuulatud. Tänapäevase Eesti kohtupraktika kohaselt on ringkonnakohtud kohustatud vastama menetlusosaliste õiguslikele väidetele, olemata aga nendega otsuse tegemisel seotud. Teisalt on leitud, et poolte õiguslikele väidetele vastamata jätmine ei ole selliseks menetlusõiguse rikkumiseks, mis tooks kaasa otsuse tühistamise³⁷². Menetlusökonomiselt on selline käsitlus mõistetu, ära kuulamisõiguse kaitse tagatuse aspektist aga küsitav. Kui ringkonnakoht poolte õiguslikele argumentidele üldse ei vasta, siis on raske asuda seisukohale, et kohtus suhtub poolte õigusalasestesse argumentidesse osavõtuga.

Ei Eesti ega Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas selgeid kriteeriume ära kuulamisõiguse tagatuse testimiseks välja kujunenud ei ole. Kindlapiirilise testi asemel hinnatakse menetluslike põhiõiguste tagatust kontrollides menetlust kogumis, hinnates selle üksikutes staadiumites tehtud, menetlusõiguste tagamisele või rikkumisele viitavaid toiminguid³⁷³. Sellest käsitlusest lähtudes ei ole menetlusosaliste kõigile õiguslikele väidetele vastamata jätmine ringkonnakohtu poolt selliseks käitumiseks, mis saaks kaasa tuua isikute PS § 24 lg-ga 2 ning EIÕK § 6 lg-ga 1 tagatud menetlusõiguste rikkumise, kuivõrd sellest üksi ei nähtu kõigi asjaolude kohase uurimise läbiviimata jätmist. Teisalt, praktiliselt puudub menetlusosalisel ligipääs kohtu nõupidamistoale, mistõttu ei saa neilt nõuda ka liigselt tõsikindlate tõendite esitamist ära kuulamisõiguse rikkumise kohta. Seega tuleb õiguslikele väidetele vastamata jätmist lugeda asjaoluks, mis koosmõjus teiste menetluslike rikkumistega võivad aidata jõuda järeldusele, et asjas on rikutud menetlusosalise õigust ära kuulamisele.

Ehkki põhiõiguste rikkumist eeltoodud käsitlusest ei nähtu, on selle valguses mõneti kaheldav, kas kohtusüsteemist nähtub tahe jõuda lähemale nii lääne-Euroopas kui ka angloameerika õigussüsteemides levinud korraldusele, millega ringkonna- ning riigikohtutes toimuvad menetlused keskenduvadki just eelkõige õiguslike argumentide arutamisele. Olukorras, kus ringkonnakohtud menetlusosaliste õiguslikele argumentidele ei vasta, on advokaatidelgi raske selgitada kliendile sellise ajakulu vajadust, menetlusosalisel endal aga keeruline näha sellise

---

³⁷² RKTko 7.10.2009, 3-2-1-83-09, p 12

³⁷³ Vt nt p-d 28-34, EIÕKo 13942/88, 19.04.1993, Kraska v Šveits

kulutuse tegemise perspektiivikust. Lahendab ju kohus õiguslikud küsimused *ex officio*. Seega ei saa sellist menetluslikku käitumist ringkonnakohtu poolt siiski soovituslikuks pidada.

5.2. Kvalifitseerimiskohustus ja fakti ning õiguse eristamine

Lähtudes Eesti kohtupraktikas avaldatud seisukohtade rohkusest, võiks arvata, et kvalifitseerimiskohustusega seonduv on Eesti õigusmaastikul põhjalikult läbi analüüsitud ning toimivad lahendused õiguse kohaldamiseks leitud. Väita, et kvalifitseerimiskohustuse täitmine on leidnud laia kõlapinna, ei ole iseenesest ka ekslik. Nagu *iura novit curia* põhimõtte rakendamine tervikuna, on aga ka kvalifitseerimiskohustuse täitmine siiski mõneti muutunud kohustuseks iseenesest, mille seost muu menetlusega laiemalt käsitletud ei ole.

Tuginedes eelkõige Saksa õigussüsteemi kogemusele leiab autor, et kvalifitseerimiskohustust tuleb mõista ühe olulise osana eelmenetluse laiemast käigust. Eelmenetlus omakorda on aga eelduseks kogu tsiviilprotsessi toimimisele, sh õiguse *ex officio* kohaldamisele. Just eelmenetlus peaks olema staadium, milles antakse esmane hinnang menetlusosaliste esitatud õiguslike ja faktiliste asjaolude suhtes, laiendades vajadusel käsitletavate õigusnormide ringi ja juhtides poolte tähelepanu tõendamiskoormisele suhtes, samas aga piirates menetluses esitatavate asjakohatute faktiväidete ning neid tõendavate tõendite hulka. Seega peaks eelmenetlus moodustama omamoodi raamid menetlusele, millest ilma mõjuva põhjuseta edasise menetluse käigus ei väljuta. Ehkki kvalifitseerimiskohustus mängib selle juures olulist rolli, ei ole tegemist eelmenetluse ainuesmärgiga, vaid üksnes ühe võimalusena menetluse efektiivse juhtimise ning *iura novit curia* põhimõtte rakendamise arsenalis.

Eelnevale tuginedes leiab autor, et Eesti tsiviilkohtumenetluses tuleb just eelmenetlusele laiemalt asetada senisest suuremat rõhku. Käesoleval ajal koosneb eelmenetlus selle ülesandeid sätestava TsMS § 392 kohaselt eelkõige menetlusosaliste kohustustest kohtu suhtes. Eelmenetlust tuleks aga mõista poolte ühepoolsete seisukohtade avaldamise asemel rohkem kohtu ning poolte vahelise suhtlemise eesmärki täitva menetlusetapina. Nii on ka Riigikohus tõlgendanud TsMS §-i 392 ka kohtule selgitamiskohustust paneva regulatsioonina³⁷⁴. Selle eesmärgi täielik saavutamine eeldab aga senisest paremat kommunikatsiooni kohtuniku ning

---

³⁷⁴ RKTko 9.12.2009, 3-2-1-119-09, p 12

menetlusosaliste vahel, et viimaste jaoks oleks mõistetav, et milliseid küsimusi peab kohus asjas oluliselt ning milliseid poole seisukohti puudulikeks. Teisalt võimaldaks sagenenud suhtlemine eelmenetluse käigus piirata menetlusosaliste käitumist vastastikuste menetlusedokumentide aktiivselt ning kohati üleliigsel vahetamisel, millega kaasneb sageli ka hulgaliselt asjassepuutumate tõendite esitamist. Selleks tasub kaaluda suulise eelistungiga eelmenetluste osakaalu suurendamist.

Eelmenetluse rolli sellise suurendamise juures on paratamatu kohtunike kasvanud kohustustest tulenev koormuse kasv. Samas võib arvata, et hoides tsiviilasja selle kestel paremini fookuses, on eelmenetluses tekkinud täiendav ajakulu iseenesest tagasi võidetav edasise menetluse kestel säästetud aja arvelt ning koormuse kasv seega ajutine. Samuti toob see menetluse parema fookuseerituse kaudu tõenäoliselt kaasa asja menetlemise kulude vähenemise menetlusosaliste jaoks, vähendades seeläbi ka majanduslikku barjääri kohtusüsteemi sisenemisele. Teisalt tuleb mõnda, et ka selline ajutine koormuse kasv võib olla võimatu olukorras, kus kohtunike vähesuse tõttu kulgevad iga kohtuniku menetluses paralleelselt kümnete, kui mitte sadade kohtuasjade eelmenetlused, kusjuures oluline roll nende eelmenetluste läbiviimise juures on kohtunike asemel kohtuametnikeil. Olukorras, kus Justiitsministeeriumi tähelepanu on aga kohtunike koormuse ning menetluse kvaliteedi asemel suunatud eelkõige menetluse kiirendamisele, on raske näha olukorra paranemist nähtavas tulevikus.

Et täita kohtule pandud laiendatud kohustusi eelmenetluses, aga ka kohtu kohustusi õiguse kohaldamisel kohtuotsuses, tuleb teataval määral täpsustada kehtivaid tõlgendusi õiguslikele ja faktilistele asjaoludele. Nii on raske nõuda kohtunikelt õiguslike asjaolude laiemat lahti mõtestamist, kui samas puudub tagatis, et ekslikult ei kalduta faktiliste asjaolude valdkonda, rikkudes nii kohtuniku pädevust ületades erapooletuskohustust. Käesoleval ajal saab Eestis sellise otsustuse tegemisel aga lähtuda vaid varemotsustatud Riigikohtu lahenditest, kuivõrd laiem käsitlus õiguslike ja faktiliste asjaolude eristamiseks puudub.

Faktilise ja õigusliku asjaolu eristamise alused on leidnud hulgaliselt vastukaja välismaises õiguskirjanduses. Kirjanduses on probleemina üles kerkinud küsimus sellest, et kuidas üldse on kohtumenetluses võimalik eristada faktilist asjaolu õiguslikust, kui ka kõik faktilised järeldused põhinevad õiguslikel reeglitel ning kõik faktiväited on vähemalt osaliselt ka õiguslikud³⁷⁵. See tuleneb asjaolust, et nn naturaalne sfäär on järjest enam inimtegevuse

---

³⁷⁵ Morawski, L., „Law, fact and legal language“, Law and Philosophy, Vol. 18, No. 5, Laws, Facts, and Values, september 1999, lk 463

objektiks, samas kui inimtegevuse reguleerimiseks eksisteerivad sotsiaalsed normid peegelduvad üha enam kehtivas õiguslikus regulatsioonis³⁷⁶. Teisalt, isegi kui leida tänapäevasest maailmast mitteõiguslikke fakte, langevad needki kohtumenetluse käigus õigusliku regulatsiooni mõjualasse näiteks tõlgendamise teel, tänu tõlgendamisele omandavad aga tavakeeles kindlat faktilist tähendust omavad terminid spetsiifilise, õigusega määratud sisu³⁷⁷. Selliselt muutub üha keerulisemaks tänapäevases ühiskonnas leida faktilisi asjaolusid, mis poleks kuidagi reguleeritud õigusnormide poolt.

Õigusliku ja faktilise asjaolu eristamise päästmiseks on leitud moodus, kitsendades selle rolli ainult „kohaldatavusreeglitele“³⁷⁸, s.o. õigusnormide kohaldamise eelduseks olevatele koosseisutunnustele. Selle metoodika alusel jagatakse terminid puhtalt õiguslikeks (mille tähendus tuleneb õigusnormist, nt leping ja omand) ja puhtalt faktilisteks (mille tähendust õigusnormid ette ei näe, näiteks taim ja maja)³⁷⁹. Seega õigusküsimused on sellised, mis tegelevad küsimisega selle järele, kas esineb asjaomane õigusnorm, mis on selle sisu, kuidas defineerida selle terminid ja muud sellised küsimused³⁸⁰. Faktilised on aga küsimused, mida on võimalik tuvastada ilma viiteta ühelegi õigusnormile, mis ei sõltu enda olemasoluks organiseeritud poliitilise ühiskonna eksisteerimisest³⁸¹.

Teine kriteerium puhtalt õiguslike ja puhtalt faktiliste terminite eristamisel tuleneb asjaolust, et kui faktid suhestuvad omavahel kausaalselt või empiirilisel, siis faktide suhe õigusjärelmiga saab olla vaid õigusnormist tulenev³⁸² (õiguslik ehk õigusnormist tulenev kausaalsus). Õigusnormist tulenev kausaalsus on selline, mis eksisteerib vaid põhjusel, et regulatsioon näeb sellise õigusjärelmi sellisele faktikogumile ette. Nii näiteks vastutuse kaasnemine õigustrikkuva tegevusega ei ole naturaalne kausaalseos vaid tuleneb õigusnormis määratletud tingimustest. Selle alusel on võimalik määratleda ka vastutus kui õiguse kohaldamise küsimus.

Hoolimata eelnevast eristusest, kerkib üles aga täiendav probleem terminitega, mille tähendus tuleneb nii õigusnormist kui ka õigusvälistest reeglitest. Tegemist on tavaliselt seaduses sisalduvate definitsiooninormidega. Näiteks võib termini „lapse isa“ näol olla tegemist nii

---

³⁷⁶ Morawski, lk 464

³⁷⁷ Morawski, lk 464-465

³⁷⁸ Morawski, lk 466

³⁷⁹ Morawski, lk 467

³⁸⁰ Brown, R. A., „Fact and Law in Judicial Review“, Harvard Law Review, Vol. 56, No. 6, mai 1943, pp 899-928, lk 901

³⁸¹ Brown, lk 901

³⁸² Morawski, lk 467

bioloogilise isaga kui ka õigusnormis sisalduva eelduse või selles loodud õigusnäivuse tõttu juriidilises tähenduses lapse isaks oleva isikuga³⁸³. Seaduses sätestatud definitsioon ei saa aga kunagi täpselt vastata termini õigusvälisele tähendusele, mistõttu juriidilise ning mittejuriidilise „lapse isa“ näol on tegemist kahe erineva mahuga terminiga. Selliste segaterminite klassifitseerimine on osutunud erakordselt raskeks, kuivõrd puudub selge metodoloogiline alus nende staatuse määramiseks ja kohtud on lähtunud kriteeriumina pigem pragmaatilistest alustest³⁸⁴.

Selliste metodoloogiliste raskuste esinemisel tasub võrdluseks heita pilk ka varem käsitletud asjaolude angloameerikalikule süstematiseerimisele. Nii eristuvad tõeküsimused (kas mingi nähtus on toimunud või toimub nüüd või tulevikus iseseisvalt või eelnevalt igasugusest hinnangust selle õiguslikule järelemile), tõenäosusküsimused (faktiliste asjaolude teistest faktidest tuletamise võimalus) ning kirjeldamisküsimused (faktiliste asjaolude vastavus õigusnormi tunnustele). Antud käsitluse valguses on tõe-ning tõenäosusküsimused loetud faktilisteks asjaoludeks. Kirjeldamisküsimuste puhul tuleb aga esmalt eristada tava-ning õiguskeele terminitele vastavaid asjaolusid, nagu on seda teinud ka Morawski eeltoodud käsitluses. Järgnevalt tuleb eraldada õiguslikuna kvalifitseeritud kirjeldamisküsimuste hulgast sellised, mis tegelevad mingi faktilise asjaolu esinemise määraga (näiteks võib residentsuse määramine sõltuda riigis faktiliselt viibimise määrast). Allesjäänud kirjeldamisküsimused täiendavale klassifitseerimisele ei allu ning on käsitletavad õiguslike asjaoludena.

Eeltoodud käsitluste selgituseks on järgnevalt esitatud Eesti õiguskorra näitel võimalik viis õiguslike ning faktiliste asjaolude eristamiseks. VÕS³⁸⁵ § 1042 sätestab kulustekondiktsiooni, mis võimaldab teatud juhtudel nõuda õigusliku aluseta teise isiku esemele tehtud kulutuste hüvitamist. Selle ülemlausena on sätestatud järgnevad õiguslikud asjaolud:

- 1) Isik on teinud teise isiku esemele kulutusi;
- 2) Need kulutused on tehtud ilma õigusliku aluseta;
- 3) Esemee omanik on seeläbi rikastunud;
- 4) Kulutused on eseme omanikule kasulikud;

---

³⁸³ Morawski, lk 468-469

³⁸⁴ Morawski, lk 470-471

³⁸⁵ Võlaõigusseadus. 26. september 2001. RT I 2001, 81, 487; RT I, 11.04.2014, 13.

- 5) Omanikul puuduvad kavatsused eseme suhtes, mis muudaks kulutused mittekasulikuks;
- 6) Omanik ei nõua parenduste äravõtmist (eeldusel, et see on ilma neid rikkumata võimalik);
- 7) Kulutusi teinud isik pole asja omanikku jätnud kulutuste tegemisest põhjendamatult teavitamata;
- 8) Omanik pole kulutuste tegemisele eelnevalt vastu vaieldnud;
- 9) Kulutuste tegemine ei olnud seadusest või lepingust tulenevalt keelatud.

Normi kohaldamiseks ning isiku nõude rahuldamiseks peavad esinema esitatud suurele eeldusele vastav faktiliste asjaolude kogum:

- 1) A on teinud B esemele C-le kulutusi. Tegemist on faktilise asjaoluga, kuivõrd see vastab küsimusele õigusnormi eelduseks oleva nähtuse toimumisest (tõeküsimus). Seejuures ei ole „kulutus“ õigusnormi poolt defineeritud termin, vaid kasutusel selle igapäevatähenduses (õiguskirjanduses defineeritud kui „vabatahtlik varaline ohver“³⁸⁶). Morawski käsitluse kohaselt on tegu puhta faktiga, mille esinemine sõltub naturaalsest kausaalsusest.

Antud asjaolu alaküsimusena võib kerkida küsimus sellest, et kas C on B ese. Õiguskirjanduses on asutud seisukohale, et tegemist on teise isiku esemega, kui see kuulub sellele isikule³⁸⁷. Seega on õigusnormi kaudseks eelduseks, et C kuulub tõepoolest B-le. Omandiõigus on aga omakorda õigusnormi poolt defineeritud termin (AÕS³⁸⁸ § 68 lg 1), kusjuures omandiõigus käsitletava normi tähenduses ei pruugi vastata selle õigusvälisele tähendusele. Seega on tegemist õigusliku asjaoluga, mida kohus hindab *ex officio*. Omandiõiguse tuvastamisel lähtub kohus asjaõigusseaduse regulatsioonist, mille ülemlause eeldab normi rakendamiseks omakorda teatavate faktiliste asjaolude esitamist menetlusosaliste poolt ja/või õiguslike asjaolude kaalumist kohtu poolt.

Nii tekib omandiõiguse küsimuse tõusetumisel olukord, kus A, soovides tugineda VÕS §-le 1042, peab esitama faktilised asjaolud, mis vastavad näiteks AÕS § 92 nõuetele. Olles

---

³⁸⁶ Varul, P. jt, Võlaõigusseadus III. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2009, p 3.1.1, § 1042

³⁸⁷ Varul (2009), p 3.1.1, § 1042

³⁸⁸ Asjaõigusseadus. 9. juuni 1993. RT I 1993, 39, 590; RT I, 08.07.2014, 7.

seada teinud, hindab kohus *ex officio* küsimust, kas B on C omanik. Seega C omandiõigus kui selline ei ole tõendatav faktiline asjaolu vaid on olemuslikult õiguslik asjaolu.

- 2) A on teinud kulutused C-le ilma õigusliku aluseta. Õigusliku aluse olemasolu või selle puudumine ei saa olla õigusväline nähtus ega küsimus faktilise asjaolu tuletamisest teisest faktilisest asjaolust. Kuivõrd „õiguslik alus“ teo tegemiseks sai tuleneda vaid õigusnormist või lepingust, on ka õigusliku aluse esinemine õiguslik asjaolu, mida faktiliselt esitada ning tõendada ei ole võimalik.

Tuginedes eeltoodule, võib B vastuväitena tugineda näiteks A lepingulisele kohustusele D suhtes C siniseks värvida (teha selle suhtes kulutusi). Lepingu näol on õigusterminina (VÕS § 8) tegemist õigusliku asjaoluna nii õiguskirjanduse³⁸⁹ kui ka Eesti tänase kohtupraktika kohaselt³⁹⁰. Siiski on erineva käsitluse osaks saanud lepingu erinevad osad, näiteks on loetud Eestis faktiliseks asjaoluks lepingus sisalduv hinnakokkulepe³⁹¹.

Antud klassifikatsiooni alusel on A lepinguline kohustus D suhtes objekt C siniseks värvida analoogne hinna tasumise kohustusega, identifitseerides õigusvälises maailmas esineva nähtuse ning pannes isikule õiguslikult tagatud kohutuse selle teostamiseks. Teisalt tuleneb asjaolust, et kohus võib kvalifitseerida lepingu *ex officio* vältimatult eeldus, et kohus võib hinnata *ex officio* ka lepinguliste kohustuste sisu. Veelgi enam, lepingu *ex officio* kvalifitseerimine eeldab ka lepingus sätestatud kohustuste kohtulikku tõlgendamist, et kindlaks määrata nende sobitumine õigusnormi rakendusala, mille alusel kohus lepingut kvalifitseerib. Ka hageja lepingulise nõude kvalifitseerimine eeldab lepinguliste kohustuste hindamist³⁹². Sellest nähtub, et ka kõik lepingus sätestatud kohustused peavad olema õiguslikud asjaolud. A kohustus värvida C siniseks on töövõtulepingu põhikohustuse täpsustatud formuleering, asendades seeläbi VÕS § 635 lg-s 1 sätestatu. Sarnaselt tuleb tõlgendada ka lepingu hinda³⁹³ ning selle tasumise kohustust, mis täpsustavad VÕS § 635

---

³⁸⁹ Morawski, lk 467

³⁹⁰ Kohus tuvastab *ex officio* näiteks nii lepingu tüübi (RKTko 15.06.2011, 3-2-1-41-11, p 14) kui ka selle tühisuse (RKTko 25.02.2009, 3-2-1-122-08, p 19)

³⁹¹ Lepingus kokkulepitud hind on faktiline asjaolu, samas kui õiguskaitsevahendid ning vastutuse piirangud on õiguslikud asjaolud (RKTko 22.11.2011, 3-2-1-113-11, p 62)

³⁹² RKTko 5.11.2008, 3-2-1-89-08, p 10, kus Riigikohus nägi võimalust hinnata mõlema poole kinnituse kohaselt esimese nõude garantiiks olev kokkulepe ümber käenduslepinguks

³⁹³ Vähemalt kaudselt on Riigikohus möönnud seda ka ise, vt RKTko 17.12.2009, 3-2-1-137-09, p 12; hinnakokkuleppe näilikkuse kohta kirjutades märkis Riigikohus, et „Ringkonnakohus leidis õigesti, et kohus võib

lg-s 1 sätestatud kohustust maksta tasu³⁹⁴. Faktiliseks asjaoluks on aga küsimus, kas A on C tõepoolest siniseks värvunud ja seega lepingu täitnud.

- 3) B on kulutuste tegemise toimetel rikastunud. Rikastumise näol ei ole tegemist õigusterminiga, mis oleks defineeritud võlaõigusseaduses. Rikastumine esineb ulatuses, milles asjaomase eseme harilik väärtus on kulutuste tulemusel suurenenud³⁹⁵. Selliselt on rikastumise näol tegemist terminiga, mille sisu on määratud õigusvälise maailma poolt ning mis küsib mingi nähtuse (rikastumise) objektiivse esinemise järele. Eeltoodule tuginedes on B rikastumise näol tegemist faktilise asjaoluga.
- 4) Tehtud kulutused on B-le kasulikud. Terminit „kasulik“ ei kasutata seejuures tavakeele tähenduses „kasu toov (ka kaudsemalt), tulus; mingis suhtes kasuks tulev v. otstarbekas“³⁹⁶. TsÜS³⁹⁷ § 63 p-i 3 kohaselt on esemele tehtud kulutused kasulikud, kui nendega eset oluliselt parandatakse. Õigusterminina on kulutuste kasulikkus seega õiguslik asjaolu, mida kohus hindab iseseisvalt. Kasulikkuse kui õigustermini kaalumisel tuleb aga aluseks võtta selle väikeseks eelduseks olevad faktilised asjaolud, mida kohus omal algatusel hinnata ei saa.
- 5) B-l puuduvad kavatsused eseme suhtes. Tegemist ei ole õigusterminiga vaid B vaimse seisundi hindamisega asja suhtes. Eeltoodud õigusteoreetilisele käsitlusele tuginedes on aga ka vaimsed seisundid faktilisteks asjaoludeks. Seega on tegemist faktilise asjaoluga.
- 6) B ei nõua parenduste äravõtmist. Tegemist ei ole mitte nõudega võlaõigusseaduses sageli kasutatud õigustermini tähenduses (nt kahju hüvitamise nõue), vaid faktiliselt toimuva

---

menetluses ka omal algatusel ilma vastava nõudeta tuvastada tehingu tühisuse, sest kohus ei saa lahendada asja tehingu alusel, mille kehtivust seadus imperatiivselt ei tunnista.“

³⁹⁴ Teatud juhtudel võib hinnakokkuleppe näol olla tegemist ka segakohustusega. Hinnakokkuleppe puudumisel tuleb VÕS § 28 lg 2 kohaselt tasuda lepingu sõlmimise ajal lepingu täitmise kohas seda liiki lepinguliste kohustuste täitmise eest tavaliselt tasutav hind, selle puudumisel aga vastavalt asjaoludele mõistlik hind. Kohalik keskmine turuhind on õigusväline, faktiline termin, kusjuures pool peab esitama faktilised asjaolud, mis viitavad kohaliku keskmise turuhinna suurusele. Menetlusosaline ei pea aga viidatud asjaolusid esitades eraldi tuginema VÕS § 28 lg 2 kui õigusnormi kohaldumisele. Kuivõrd kohalik keskmine turuhind määratakse õiguse alusel aga viitelisena õigusvälisele ruumile, on sellisel juhul tegemist nii õigusliku kui ka faktilise asjaoluga. Segaküsimuse esinemisel tuleb kohtul TsMS § 351 lg-st 1 selgitada asjaolu iseloomu ning viidatud faktiliste eelduste vajalikke eelduseid (näiteks vajadusele tõendada müüdava kauba maailmaturuhind lepingus määratud ajahetkel).

³⁹⁵ Varul (2009), p 3.2, § 1042

³⁹⁶ Eesti keele seletav sõnaraamat, kättesaadav veebilehel <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=kasulik&F=M>

³⁹⁷ Tsiviilseadustiku üldosa seadus. 27. märts 2002. RT I 2002, 35, 216; RT I, 13.03.2014, 103.

nähtusega, seega faktilise asjaoluga. Nii ei sõltu B poolse nõudmise olemasolu õiguslikes regulatsioonides sätestatust, vaid B faktilisest käitumisest.

- 7) A pole rikkunud B teavitamise kohustust. Õiguskirjanduses on leitud, et VÕS § 1042 lg 2 p-i 2 kohaselt on isik kohustatud teavitama asja omanikku sellele kulutuste tegemise kavatsusest, välja arvatud juhul, kui ta ei tea, et teeb kulutusi võõrale asjale, arwab ekslikult, tegemist on tema asjaga või asja omanikku pole võimalik õigeaegselt teavitada³⁹⁸. Küsimus B teavitamisest A poolt on küsimine faktilise nähtuse toimumise järele. Sarnaselt on faktiliseks asjaoluks A psüühilised seisundid asja C suhtes (omaks pidamine, mitteteadmine võõrast omandist) ning objektiivne takistus B teavitamisel. Seega on tegemist faktiliste asjaoludega.

Märksa keerulisem on aga küsimus teavitamise õigeaegsusest. Puudub nii õigusnormist tulenev määratlus kui ka tavakeeles nähtuv konkreetne ajaline määratlus terminile „õigeaegne“. Normi tõlgendades võib aga asuda seisukohale, et „õigeaegsus“ VÕS § 1042 tähenduses ei tähista mitte kindlat ajalist määratlust, vaid seab nõudeks teavitada asja omanikku ajaliselt enne kulutuste tegemist. Seega on tegemist sisuliselt konstruktsiooniga, mis välistab tuginemise teavitamisele, mis on tehtud pärast kulutuste tegemise alustamist. Kuivõrd seeläbi tuleneb selle tähendus naturaalsest kausaalseosest (tegemist on küsimusega ajalisest eelnevusest), on teavitamise õigeaegsus faktiliseks asjaoluks.

- 8) B pole kulutuste tegemisele vastu vaielnud. Sarnaselt kuuendale punktile, on ka siinkohal tegemist faktilise asjaoluga, kuivõrd kulutuste tegemisele vastuvaidlemine on õigusvälises maailmas eksisteeriv tegevus.
- 9) Viimaks, C-le kulutuste tegemine ei olnud seadusest või lepingust tulenevalt keelatud. Juba olemuslikult on millegi „keelatud olemise“ näol tegemist abstraktse terminiga, mis peaks tekitama esimese kõhkluse selle võimalikus staatuses faktilise asjaoluna. Veelgi enam, selline keeld saab tuleneda vaid õigusest, kuivõrd on grammatiliselt ilmne, et VÕS § 1042 lg 2 p-i 4 tähenduses pole välistavate asjaolude all silmas peetud moraalseid või religioosseid keelde. Veelgi enam, millegi tegemise keeld on negatiivselt sõnastatud

---

³⁹⁸ Varul (2009), p 3.1.3b, § 1042

kohustus (hoidumiskohustus, keeld teha E-d on kohustus E-d mitte teha), mille staatus õigusliku asjaoluna on tuvastatud varasemalt. Seega on tegemist õigusliku kausaalsuse juhtumiga, kus tegevuse keelatus tuleneb õigusnormiga faktilistele asjaoludele omistatud järelmist. Seega on tegemist õigusliku asjaoluga. Sarnaselt tuleb kohelda ka lepingulisi keelde.

Eeltoodut lugedes tuleb siiski silmas pidada, et autorile teadaolevalt puudub maailmas õiguskord, milles õigusliku ning faktilise asjaolu eristamine oleks lahendatud lõplikult³⁹⁹. Samuti puudub lihtsasti rakendatav test asjaolude piiritlemiseks. Seda ilmestab tänaseni õigusteoreetiliselt lahendamata küsimus sellest, kas lepingu sisu ning selle tõlgendamine on õiguslik või faktiline asjaolu. Nii võib ühelt poolt asuda seisukohale, et lepinguliselt lepitaakse kokku poolte vahel kohalduv spetsiifiline õiguslik regulatsioon, mis täpsustab võlaõigusseaduses sätestatud. Seeläbi tuleks leping lugeda õiguslikuks asjaoluks. Teisalt aga võib leida, et kuivõrd TsÜS § 75 lg 1 kohaselt tõlgendatakse tahteavaldust vastavalt selle tegija tahtele, leping on aga olemuselt vastassuunaliste tahteavalduste tulemus, on lepingu tõlgendamise näol sisuliselt tegemist poolte tahteavalduste tõlgendamisega. Et isiku tahe on faktiline asjaolu, peaks nii jääma faktiliseks ka lepingu sisu ning tõlgendamise küsimused.

Selles valguses ei ole seega oluline niivõrd konkreetse asjaolu liigitamine faktiliseks või õiguslikuks, kuivõrd üldtunnustatud aluskriteeriumitele tuginedes süstemaatilise ning vastuoludeta, praktikas rakendatava piiritluse loomine kohtupraktikas. See tähendab, et olenemata absoluutse lähenemise puudumisest ei saa piiritlemisel lähtuda meelevaldsetest kriteeriumitest, vaid käsitus peab jääma üldtunnustatud teooria piiresse. Järgmise sammuna võib piiritlemiskriteeriumite määramisel lähtuda ka õiguspoliitilistest kaalutlustest (kuivõrd piiritlemisest sõltub mh Riigikohtu pädevus), kuid seejuures ei ole lubatav õiguskorras vastuoluliste lahenduste tekitamine.

Viimaks ilmneb eeltoodust, et käesoleval ajal tuleb praktiliselt mittesoovitavaks lugeda katsed sätestada faktiliste ning õiguslike küsimuste piiritlemiskriteeriumid seadusandlikul tasemel. Nii on tegemist õiguse valdkonnaga, mis on jätkuvas arengujärgus ning eelkõige pigem

---

³⁹⁹ Eriti küüniliselt on faktilise ning õigusliku asjaolu eristamise suhtunud angloameerika õigussüsteemides, kusjuures eristamise võimatuse nentimisele eelneb või järgneb üldiselt siiski katse seda teha, vt näiteks Batrouney, J., „The Distinction Between Questions of Fact and Questions of Law in Section 44 Appeals to the Federal Court“, kättesaadav veebilehel <http://www.fedcourt.gov.au/publications/seminars/tax-bar-association/jennifer-batrouney>

kohtusüsteemi korrastatud lähenemist, kui seadusandja sekkumist niigi keerulisse ning mitmetahulisse küsimusse.

Kui kohus on edukalt määratlenud asjas esinevad õiguslikud ja faktilised asjaolud, kerkib *iura novit curia* põhimõtte rakendamisel järgmisena küsimus sellest, et millele tuginedes otsustab kohus kohalduva õiguse ning selle sisu üle. Mõistlikuks tuleb pidada Saksamaal antud käsitlust õiguse sisu tuvastamise allikatele, mille kohaselt kohus peab tundma õigust ise või uurima seda õiguskirjandusest ja kohtupraktikast või kolleegidelt, õigusteadlastelt või teistelt spetsialistidelt saadud informatsiooni abil⁴⁰⁰. Selliselt on tagatud erinevate seisukohtade rohkus, mida eelkõige just Eesti väikese õigusmaastiku kontekstis tuleb pidada oluliseks. Nii ei saa soovitavaks pidada olukorda, kus kohtupraktika ning muu õiguskirjanduse poolt pakutavast fragmenteeritud käsitlusest tulenevalt muutuvad seaduste kommenteeritud väljaanded õiguse tõlgendamise absoluutseteks allikateks. Selliselt kaoks nii konkurents erinevate õiguslike seisukohtade vahel kui ka *iura novit curia* põhisisu kohtule õiguse kohaldamise ainupädevuse andva õiguspõhimõttena. Seega tuleb soosida õiguse tõlgendusviiside allikate pluraliteeti, lähtudes õigusnormi sisu tuvastamisel ka kolleegide arvamusest, välismaisest õiguskirjandusest ning muudest asjakohastest allikatest.

Huvitava ning ka Eesti kontekstis kaalumist vääriiva mõttena on Saksamaal mööndud ja Hollandis isegi rakendatud⁴⁰¹ võimalust kasutada ekspertarvamust teatud juhtudel ka siseriikliku õiguse sisu tuvastamisel. Eeldusel, et ekspertarvamuse alusel ei määrata kohtule siduvalt kindlaks õiguse sisu ning regulatsioon kohalduks vaid harvaesinevate või kehtivuse kaotanud õigusnormide sisu täpsustamiseks, võiks sellel olla oluline positiivne efekt õiguse korrektsele kohaldamisele. Nii ei saa tänapäevaselt spetsialiseeritud õigusmaastikul eeldada, et kohtunik oleks kursis Euroopa Liidu õiguse iga harvaesineva keerdkäiguga või 30 aastat tagasi kehtivuse kaotanud, kuid täna tsiviilprotsessis kohalduva materiaalõigusnormi rakendamispädevusega. Emakeelse õiguskirjanduse vähesuse tõttu võib selle selgitamine aga osutada kohtuniku jaoks keeruliseks.

Teisalt tooks õiguse selline kohaldamine kaasa ka olulised ohud. Kasvaksid menetluse kulud poolte jaoks, kuivõrd just nemad kannaksid lõppastmes ekspertarvamuse kulud. Samuti võib arvata, et pikeneks menetlusaeg, kuivõrd eelviidatud Euroopa Liidu õiguse normi suhtes ei pruugi eksisteerida Eesti piires eksperti, kes oleks võimaline selle suhtes hinnangut andma.

---

⁴⁰⁰ MüKO, Rn 4, § 293

⁴⁰¹ Geeroms, lk 34

Välisriigist eksperdi otsimine tooks aga kaasa täiendava ajakulu, mida omakorda suurendaks vajadus ekspertarvamus eesti keelde tõlkida. Antud mured mitmekordistuks, kui pooltele anda võimalus tugineda ka nende endi poolt palgatud ekspertide seisukohtadele.

Lisaks eeltoodule kerkiks üles täiendav, ning sugugi mitte lihtne piiritlemisküsimus tsiviilprotsessis. Nii vajaks täpsustamist reeglid, mille alusel kaasataks õiguse sisu tuvastamise ekspert. Esmapilgul oleks selleks kohaseim viis otsustusõiguse järmine kohtuniku diskretsiooni (sarnaselt eelotsusetaotlustega). Teisalt võib sellega kaasneda teatav sotsiaalne stigma, kuivõrd eksperdi kaasamisega mõnab kohtunik, et ei oma kohaldamisele tuleva siseriikliku õiguse küsimuse suhtes selle kohaldamiseks piisaval määral teadmisi. Nii ähvardaks vastavat regulatsiooni marginaliseerumine. Seetõttu võiks aktsepteeritavaks kohaldumisnormiks olla ekspertarvamuse küsimine poolte taotlusel, jättes taotluse rahuldamise siiski kohtu diskretsiooniotsuseks.

Autori hinnangul siseriiklikult kehtestatud kehtiva õiguse puhul sellist lahendust siiski toetada ei saa, kuivõrd väljakujunenud kohtupraktika ning õiguskirjanduse puudumisel poleks eksperdil tugineda muule, kui oma õiguslasele arvamusele. Sellises olukorras ekspertarvamuse küsimine rööviks aga kohtult õiguse kohaldamise funktsiooni ilma seejuures nähtavat lisandväärtust andmata. Nii võib kohus õiguskirjandusest või kohtupraktikast pärinevate juhiste puudumisel tõlgendada õigusnormi ka iseseisvalt, ilma selleks „eksperdi“ abi vajamata. Sarnaselt on kohtunikul ning menetlusosalistel endil võimalus läbi töötada ning presenteerida tänaseks kehtivuse kaotanud õigusnormide kommentaare ja kohtulikke tõlgendusi.

Mõnevõrra teistsugused on aga elulised asjaolud Euroopa Liidu õiguse keerulisemate, kuid harvaesinevate normide puhul. Antud normidel rakendamisjuhised, õiguskirjanduslikud seisukohad ja rakenduspraktika üldiselt eksisteerivad, kuid nende⁴⁰² süstematiseeritud kujul kohtu ette toomine eeldab spetsiifilise õigusvaldkonna suurepärase tundmist (näiteks teatud valdkonnad konkurentsioigusest). Lugeses seejuures ekspertarvamuse vaid üheks asjas kogutud tõendiks, ei kaotaks kohus ka liigsuurt osa enda õigusemõistmise funktsioonist. Samas oleks võimalik oluliselt parandada õigusemõistmise kvaliteeti raskete juhtumite puhul. Seega võiks antud spetsiifilises valdkonnas ettevaatlikult toetada kohtunikule diskretsiooniõiguse

---

⁴⁰² eelkõige näiteks Euroopa Kohtu pikaajalise, kuid sageli äärmuseni spetsialiseerunud praktika

andmist ekspertarvamuse küsimiseks otsekohalduvate Euroopa Liidu õigusnormide rakendamiseviiside kohta.

Sarnaselt ekspertarvamuse küsimisega õiguse sisu kohta on mitmetes käsitletud riikides esinenud teisigi rahvuslikke eripärasid *iura novit curia* põhimõtte piiritlemisel. Nii on Prantsusmaal pooltel dispositsioonipõhimõttest tulenevalt võimalik piirata asjas kohalduvate õigusnormide ringi. Samuti on Rootsis leitud, et kohus on seotud menetlusosaliste ühise seisukohaga fakti esinemise suhtes ning hageja nõude kvalifitseerimise osas. Poolte ühine seisukoht fakti esinemise suhtes on Eesti õiguses käsitlemist leidnud omaksvõtu (TsMS § 231 lg-d 2-4) ning tõendite hindamise (TsMS § 232 lg 2) regulatsioonis. TsMS § 231 lg 2 kohaselt ei vaja Eestiski poole esitatud faktiline asjaolu tõendamist, kui vastaspool võtab selle omaks. TsMS § 232 lg 2 kohaselt ei ole ühelgi tõendil kohtu jaoks ette kindlaksmääratud jõudu, kui pooled ei ole kokku leppinud teisiti. Kohus ei ole TsMS § 231 lg 3 kolmanda lause kohaselt seotud omaksvõtuga abielu-ja põlvnemismenetluses. Rootsis laieneb kohtu sidumatus ka näiteks lapse hooldusõiguse üle otsustamisele. Viimaks on TsMS § 231 lg 3 kohaselt võimalik omaksvõttu teatud tingimustel tagasi võtta.

Kohtuliku kvalifitseerimiskohustust välistav regulatsioon Eestis aga puudub. Sellise õiguse puudumisele viitab üheselt asjaolu, et pooltel puudub isegi lepingulises suhtes võimalus kohtule siduvalt kokku leppida küsimuses, et millisele lepingutüübile nende vahel esinevad lepingulised suhtes vastavad⁴⁰³ – hoolimata poolte kinnitustest on vastavate asjaolude esinemisel töövõtuleping võimalik ümber kvalifitseerida töölepinguks, müügileping aga töövõtulepinguks. Vajadust antud regulatsiooni muutmiseks ning Rootsi praktika ülevõtmiseks õiguskäibest ka ei nähtu.

Ehkki lepingu ning sellest tulenevate nõuete kvalifitseerimine on kohtu õigus ning kohustus, kerkib küsimus, et mil määral saab kohus seejuures asjaoludena arvesse võtta lepingus kokkulepitud tingimusi. Nii jagunevad tänasele Riigikohtu praktikale tuginedes ka lepingutingimused õiguslikeks (näiteks vastutuseküsimused) ning faktilisteks (näiteks hind) asjaoludeks⁴⁰⁴. Kui pooled ei ole lepingu faktilistele asjaoludele tuginenud, peaks esitatud käsitluse kohaselt toimuma lepingu kvalifitseerimine neid asjaolusid arvestamata.

---

⁴⁰³ RKTko 15.06.2011, 3-2-1-41-11, p 14, RKTko 28.10.2009, 3-2-1-98-09, p 11

⁴⁰⁴ RKTko 22.11.2011, 3-2-1-113-11, p 62

Sarnane on olukord ka muude Eesti kohtupraktika kohaselt kohtu poolt omal algatusel tuvastatavate õiguslike asjaoludega. Nii näiteks tuvastab kohus kohtupraktika kohaselt *ex officio* lepingu näilikkuse⁴⁰⁵. Kui aga näilikkuse põhjuseks on lepingus kokkulepitud hind ning varjata üritatakse kinklepingut, lepingus kokku lepitud hind on aga faktiline asjaolule, millele pooled tuginenud ei ole, on kohtu käed *iura novit curia* põhimõtte kohaldamisel seotud.

Osalise lahenduse eeltoodud dilemmale võib autori hinnangul leida TsMS §-i 348 tõlgendamises. Nii juhib TsMS § 348 lg 1 kohaselt kohus menetluse käiku ning selgitab välja poolte arvamuse asjas tähtsust omavate asjaolude suhtes. Koostoimes TsMS § 348 lg 5 teise lausega tuleneb sellest ka kohtu õigus esitada küsimusi. Et menetlusosalistel puudub kohustus esitada õiguslikke seisukohti, tuleb lugeda selline küsimuste esitamise õigus laienevat eelkõige poolte küsitlemisele nende esitatud faktiliste asjaolude kohta. Ehkki seejuures tuleb silmas pidada kohtu kohustust jääda asja lahendamisel hageja nõude piiresse, on viidatud regulatsioonile tuginedes võimalus kohtul välja selgitada menetlusosaliste arvamus faktiliste asjaolude (näiteks hind) suhtes, kohaldades seejuures faktilistele asjaoludele õigust omal algatusel. Samas sekkub kohtunik seeläbi lepingu hinna ning muude lepinguliste kohustuste diferentseerimise päästmise nimel küllaltki ulatuslikult faktiliste asjaolude esitamisse. Samuti tuleb eelnevast, et jättes menetluse kestel menetlusosalistele asjaomased küsimused esitamata, on kohus seotud menetlusosaliste esitatud faktiliste asjaoludega ning ei saa seetõttu asjas käsitlemata faktiliste asjaoludele tuginedes kvalifitseerida lepingut või tuvastada selle tühisust (TsMS § 436 lg 4).

5.3.Õiguse ajaline ja territoriaalne kohaldamine

Õiguse ajaline kohaldamine tänases Eesti tsiviilkohtumenetluspraktikas põhimõttelisi lahendamata probleeme pole tõstatanud. Lähemat vaatlust vajavad aga mitmedki õiguse territoriaalse kohaldamise küsimused.

Tänase Riigikohtu praktika kohaselt on võimalik kohalduva õiguse kokkulepe sõlmida mh menetluse kestel kaudsete tahteavalduste teel, jättes välisriigi õiguse kohaldamata põhjusel, et

---

⁴⁰⁵ RKTko 25.02.2009, 3-2-1-122-08, p 19

poolled on tuginenud Eesti õiguse kohaldumisele⁴⁰⁶. Selline lähenemine eeldab poolte varjatud tahte esinemist kohalduva õiguse kokkuleppe sõlmimiseks. Samas puudub analoogses olukorras üldjuhul igasugune alus arvata, et poolte tegelik eesmärk siseriiklikule õigusele tuginemisel võis olla kohalduva õiguse kokkuleppe sõlmimine. Võib arvata, et siseriiklikule õigusele tuginemine tulenes hoopis asjaolust, et menetlusosalised ei olnud välisriigi õiguse kohaldumisest teadlikud. Seda põhjendab eelkõige asjaolu, et soovides sõlmida kohalduva õiguse kokkulepet, teeksid pooled seda eelduslikult *expressis verbis*, elimineerides nii riski, et kohus kohaldab asjas mingil põhjusel siiski välisriigi õigust.

Autori hinnangul võiks kaaluda viidatud praktika üle vaatamist, eelistades lahendust, mida õiguskirjanduses on CISGi kohaldamise juhtudel pakutud angloameerika õigussüsteemidele. Nii kaitseks menetlusosaliste tegelikust tahtest lähtumise eesmärki senisest praktikast paremini lahendus, mille kohaselt välisriigi õiguse kohaldamise juhtudel, mil pooled on tuginenud vaid siseriikliku õiguse kohaldamisele, annab kohus menetlusosalistele vastavasisulise selgituse. Seejärel on pooltel võimalik kas tugineda välisriigi õigusele, sõlmida kohalduva õiguse kokkulepe või jääda oma seisukohtade juurde, vaidlustades kohtu hinnangu välisriigi õiguse kohaldamisele. Kui mõlemad pooled tuginevad endiselt vaid siseriiklikule õigusele, võib eeldada tahet sõlmida kokkulepe kohalduva õiguse määramiseks. Selline käsitus vastaks paremini kohtu kohustustele menetluse juhtumisel ning õiguse kohaldamisel. Teisalt jääks ära vajadus tugineda poolte kaudsete tahteavalduste teel sõlmitud informeerimata kokkuleppele, mis materiaalõiguse valguses on pigem kaheldav konstruktsioon, meenutades rohkem õigusnäivust kui sisulist tsiviilõiguslikku kokkulepet.

Eeltoodud tõlgendus oleks kooskõlas ka poolte tegeliku tahte ja kehtiva õiguskorraga ning ei eeldaks protsessiõiguse muutmist. Nii näeb TsMS § 351 lg 1 juba täna ette kohtu kohustuse arutada menetlusosalistega mh asjas tähtsaid õiguslikke asjaolusid. Asja lahendamisel tähtsaks õiguslikuks asjaoluks võib kahtlemata pidada ka välisriigi materiaalõiguse kohaldumist. Vastavalt poolte käitumisele lähtuks kohus edasises menetluses kas kohalduva õiguse kokkuleppe alusel kohalduvast Eesti õigusest või rahvusvahelise eraõiguse normide alusel kohalduvast välisriigi õigusest. Olukorras, kus pool esitaks aga põhjendatud vastuväite

---

⁴⁰⁶ RKTko 16.02.2005, 3-2-1-165-04, p 17, 19. Viidatud kohtuasjas kinnitasid menetlusosalised ka istungil, et puudub vaidlus, et asjas kohaldub Eesti õigus. Kuivõrd *iura novit curia* põhimõtte alusel otsustab õiguse kohaldamise üle kohus, ei saa Eesti õiguse kohaldamise aluseks olla siiski muu, kui kohalduva õiguse kokkulepe.

välisriigi õiguse kohaldamisele, oleks kohtul võimalus oma õiguslikke seisukohti korrigeerida, tagades nii ka poolte ärakuulamisõiguse realiseerumise.

Siiski tuleb möönda, et eeltoodud lahendus võib teatud juhtudel mõnevõrra pikendada kohtumenetluse kestust. Nii on kohus juhul, kui välisriigi õiguse võimalik kohaldumine avastatakse alles kohtuotsuse tegemisel, olukorras kus tuleb kas asja arutamine uuendada (TsMS § 437) või teha otsus tuginedes poolte jaoks täielikult üllatuslikul õigusnormil. Asja arutamise uuendamise kasuks otsustamisel pikeneb vältimatult menetlus, üllatusliku otsuse tegemisel rikutakse aga menetlusosaliste õigust ärakuulamisele ning riskitakse seega kohtuotsuse tühistamisega. Käesoleval ajal aktsepteeritud praktika kohaselt lahenduks selline dilemma lihtsamalt, läbi pooltevahelise kaudsete tahteavalduste teel sõlmitud kokkuleppe tuvastamise, millega muutub asjas kohalduvaks siseriiklik õigus. Välja pakutud lahenduse valguses pole aga menetlusosaliste ärakuulamisõiguse realiseerimise nimel võimalik kohtuotsuse koostamisega jätkamine ilma menetlusosaliste seisukohti ära kuulamata. Seega tuleks menetluse mõnetisest pikenedesest hoolimata eelistada lahendust, millega asja arutamine uuendatakse poolte seisukohtade ärakuulamiseks.

5.4. Üllatuslike otsuste vältimine

Üllatuslike otsuse vältimine on kohtumenetluses oluline eesmärk nii ärakuulamisõiguse tagamisel, kaebemenetluste osakaalu vähendamisel kui ka kohtusüsteemi usaldusvääruse kasvatamisel. Seejuures on üllatuslike otsuste vältimise eesmärgile pööratud tähelepanu nii Eesti Riigikohtu lahendites kui ka välismaises õiguskirjanduses.

Eesmärgil vältida üllatuslike otsuseid on Eesti õiguskirjanduses leitud, et asjas kohalduva õiguse selgitamine peaks toimuma menetluses nii vara, kui on võimalik⁴⁰⁷. Sellise seisukohaga siiski tingimusteta nõustuda ei saa. Nii riskib kohus juba eelmenetluse käigus asjas kohalduva õiguse lõplikult kindlaks määramisel kohtuasja liigse fokuseerumisega õigusnormile, mis asjaoludele antud tõlgenduse valguses ei pruugi hiljem osutada asjakohaseks. Veelgi enam, lähtudes *Relationstechniki* käsitlusest, surutakse asjas esitatud faktilised asjad nii liigselt vara õiguslikku raamistikku, mis välistab aga faktiliste ja õiguslike asjaolude järkjärgulise

---

⁴⁰⁷ Kõve (2013), lk 23

kaalumise ning välistamise. Samuti suureneb selliselt oluliselt nn *prejudgmenti* risk, millega tehtaks vähemalt alateadlikult asjas lõplik otsustus juba enne menetluse lõppemist. Siiski võib nõustuda esitatud seisukoha kvalifitseeritud kujundiga, mille kohaselt aitab menetluse kulgemisele kahtlemata kaasa esmase õigusliku hinnangu andmine kohalduvate õigusnormi ringi selgitamise teel (mida kvalifitseerimiskohustuse täitmine ju ongi) hagimenetluses toimuva eelmenetluse käigus. Seda tehes tuleb siiski säilitada avatud meel, mis võimaldab menetluse kulgedes varesesitatud seisukohti kohalduva õiguse osas korrigeerida.

Üllatuslike otsuste vältimise rõhutamisest hoolimata on Eesti kohtupraktikas seni püsinud vastuseta mõningad selle eesmärgi saavutamise aspektid. Näiteks on esitatud küsimus edasisest tegevusest, kui kohus otsust kirjutades märkab, et asjas oluline asjaolu on jäänud käsitlemata, poolele antud selgitus on olnud ebaõige või tõendamiskoormis on määratud valesti⁴⁰⁸. Autori hinnangul tuleks siingi lähtuda lahenduskäigust, mille kohaselt tuleb kohtul asja arutamist TsMS § 437 p-i 1 alusel uuendada ning asja lahendamisel olulised menetlustoimingud läbi viia⁴⁰⁹. Samuti tuleb menetlusosalistele anda võimalus võtta kohtu poolsete selgituste suhtes seisukoht (TsMS § 351 lg 3). Asja arutamise võib jätta uuendamata, kui menetluslik rikkumine ei saa kaasa tuua asjas vale lahendi tegemist.

Esmapilgul omab asja arutamise uuendamine negatiivset mõju kohtuasja ökonoomsele lahendamisele. Praktiliselt tuleb uuendamise mõju pidada siiski menetlusökonoomia seisukohast positiivseks, kuivõrd kohtulahendi tühistamine kõrgema astme kohtu poolt toob kaasa uuendamisest märgatavalt pikema menetluse venimise. Arvestades seejuures ka kohtu kohustust lahendada asi õigesti, ei saa olla kahtlust, et täie teadmise juures olulisest menetluslikust veast, ei saa kohus poolte ärakuulamisõigust ignoreerides kohtuotsuse tegemisega jätkata.

5.5. Praktilistest kaalutlustest *iura novit curia* põhimõtte edasisel arengul

Eeltoodud ettepanekute valguses ei saa unustada, et tsiviilmenetluskorraldus ei ole perfektne üheski riigis. Nii on ka Saksamaal läbi viidud uurimuses leitud, et kui kohtunike hinnang ZPO

---

⁴⁰⁸ Kõve (2013), lk 22

⁴⁰⁹ Sarnaselt selgitamiskohustuse rikkumise kohta Soots, lk 75

§ 139 eesmärkide täitmisele kohtusüsteemi poolt on rõhuvalt positiivne, siis advokaatidest 65% leidsid, et kohtunikud ei ole ZPO § 139 eesmärkide saavutamisel piisavalt aktiivsed⁴¹⁰. Seda kinnitab ka Saksa kohtunike seas levinud komme võtta igapäevapraktikas tsiviilprotsessist osa passiivsemalt, kui seda näeb ette õiguskirjandus, kartes sattuda vastuollu kohtuniku subjektiivse erapooletuse nõudega⁴¹¹.

Sarnast arengut, kus hoolimata Riigikohtu korduvatest ettekirjutustest ei näi alamate astmete kohtute aktiivsus suurenevat, võib probleemi käsitlevate Riigikohtu lahendite hulka aluseks võttes märgata ka Eestis. Segadust võimendab asjaolu, et Eesti kohtuniku eetikakoodeksi artikli 16 kohaselt hoidub kohtunik märkustest käimasoleva või eelseisva protsessi ja selle võimalike tulemuste kohta ning taotleb samasugust hoiakut ka kohtutöötajatelt⁴¹². Kuivõrd tekkinud on teatav lahkeli justitiisüsteemi igapäeva ning õiguskirjanduse ettekirjutuste vahel, ei saa ka teiste mandri-Euroopa riikide õiguskirjandust võtta täieliku tõena Eesti tsiviilprotsessi arendamisel. Kahjuks on Eestis madalama astmete kohtunike vastavat käitumist põhjendavad arvamused pigem harvaesinevad⁴¹³. Võib loota aga, et sellist lahkeli vähendab harjumisaeg, mil seadusandja või Riigikohtu poolt tutvustatud uued menetluslikud arengud jõuavad kõikidesse kohtuastmetesse „imbuda“. See eeldab aga ka vahepealseid hingetõmbepause, mil tsiviilprotsessikorraldus püsib võimalikult stabiilsena, ilma seejuures menetlusseadust nn 100 päevase menetluse eesmärgil pidevalt reformimata⁴¹⁴.

Seonduvalt kohtuliku aktiivsuse ja *iura novit curia* põhimõtetest tulenevate soovitude rakendamise intensiivsusega ei saa üle ka praktilistest kaalutlustest. Nii ei saa Eesti kohtunikule ette heita nõutava kohtuliku aktiivsuse puudumist, kui niigi suhteliselt hõredalt mehitatud justitiisfääri primaarseks ülesandeks on seatud nn 100 päevane menetlus⁴¹⁵. Seejuures oli Eestis Euroopa Komisjoni 2013. aasta justisraporti koostamise ajal 224 kohtunikku (16,7 iga 100 000 elaniku kohta) ning 976 mitte-kohtunikust kohtuametnikku (72,7 iga 100 000 elaniku

---

⁴¹⁰ Haas, lk 104

⁴¹¹ Sellist seisukohta on mh väljendanud prof. Pauluse oma külalisloengul Tallinnas, 14.04.2015

⁴¹² Eesti kohtuniku eetikakoodeks, vastu võetud kohtunike kolmandal korralisel täiskogul 13.02.2004

⁴¹³ Siiski võib välja tuua kohtute aastaraamatutes avaldatud kriitika, eelkõige näiteks endise Tallinna Ringkonnakohtu kohtuniku Malle Seppiku artikli „Kriitiliselt kohtumenetlusest“ 2010. aasta kohtute aastaraamatust ning Harju Maakohtu kohtuniku Indrek Parrestti artikli „Tsiviilkohtumenetluse ümberkorraldused maakohtuniku vaatenurgast“ 2013. aasta kohtute aastaraamatust

⁴¹⁴ Sarnaselt vt Parrast, I., „Tsiviilkohtumenetluse ümberkorraldused maakohtuniku vaatenurgast“, kohtute aastaraamat 2013, lk 40-41

⁴¹⁵ Kohtumenetluse edasine kiirendamine on sisse kirjutatud ka värskesse koalitsioonileppesse, vt p 11.28, kättesaadav veebilehel <http://www.sotsdem.ee/wp-content/uploads/2015/04/RE-SDE-ja-IRLi-valitsusliidu-lepe.pdf>

kohta)⁴¹⁶. Saksamaal oli kohtunikke 19 832 (24,3 iga 100 000 elaniku kohta) ja 53 649 mitte-kohtunikust kohtuametnikku (65,7 iga 100 000 elaniku kohta), lisaks üle 120 000 rahvakohtuniku ja osalise tööajaga kohtuniku⁴¹⁷. Prantsusmaal olid osalise tööajaga kohtunike ja rahvakohtunike suure hulga tõttu vastavad suhtarvud 10,7 (6 945 kohtunikku, samas aga 36 382 rahvakohtunikku ja osalise tööajaga kohtunikku) ja 31,8 (20 616 kohtuametnikku)⁴¹⁸. Sarnaselt ilmestab suur rahvakohtuniku osakaal Rootsi kohtusüsteemi, kus kohtunikke 100 000 elaniku kohta on vaid 10,7, kuid rahvakohtunikke oli 100 000 elaniku kohta koguni 98,7⁴¹⁹. Võrreldavatest riikidest oli kohtunike ning rahvakohtunike arv 100 000 elaniku kohta väiksem just Eestis, seda isegi hiljuti lisandunud kohtujuriste arvesse võttes. See ei võimalda aga kohtunikel piisaval määral sekkuda eelmenetluses ega pühendada muul moel menetletavale kohtuasjale Lääne-Euroopa kolleegidega võrreldaval määral aega. Kohtunike arvu ning kohtuniku ning menetlusosaliste vahelise ülesannete jaotuse otsest seost on rõhutatud ka õiguskirjanduses⁴²⁰. Seetõttu peab arvestama kõiki soovitusi kohtulikule aktiivsusele Eesti suhteliselt odava justiitsüsteemi valguses, eelistades ka sel põhjusel ajakulu mittelisavaid meetmeid.

Võtmaks liigsel reformientusiasmil veelgi hoogu maha, tuleb tähelepanu pöörata ka negatiivse reformikogemusega õiguskordadele. Sellise näite pakub eelnevalt käsitlemist leidnud Leedu tsiviilprotsessireform, kus halvasti rakendunud regulatsioon on tänaseks kaasa toonud agaraks tööotsimismasinaks muutunud kohtusüsteemi, millel klassikalise menetluse dispositiivsuse ja võistleva menetluse põhimõtetega on pistmist suhteliselt vähe. Selline areng omab aga kahtlemata mõju nii kohtusüsteemi tegevuse ettenähtavusele kui ka menetlusosaliste käitumisele kohtualluvuse kokkuleppimisel.

Leedu tsiviilprotsessireformi käik viitab asjaolule, et läbimõtlemata rakendatud reformimeetmed võivad kohtunikukonna suurt tähtsust menetlusseadustiku rakendamisel arvesse võttes kaasa tuua ootamatuid või koguni soovimatuid tagajärgi. Nii on käsitletaval juhul pauk luuavarrest tulnud objektiivse tõe otsimise aspektist. Tuleb aga mõnda, et

---

⁴¹⁶ lk 139-140, Euroopa Komisjoni 15. jaanuari 2013 raport „The functioning of judicial systems and the situation of the economy in the European Union Member States“

⁴¹⁷ lk 203-204, Euroopa Komisjoni 15. jaanuari 2013 raport „The functioning of judicial systems and the situation of the economy in the European Union Member States“

⁴¹⁸ lk 182-183, Euroopa Komisjoni 15. jaanuari 2013 raport „The functioning of judicial systems and the situation of the economy in the European Union Member States“

⁴¹⁹ lk 547, Euroopa Komisjoni 15. jaanuari 2013 raport „The functioning of judicial systems and the situation of the economy in the European Union Member States“

⁴²⁰ van Rhee/Verkerk, lk 141-142

tsiviilprotsessi reformimisel võib analoogne tagasilöök alguse saada ka lugematust hulgast teistest põhjustest. Sel põhjusel tuleb tsiviilkohtumenetluse muutmisel olla pigem ettevaatlik ning tänasest enam väärtustada stabiilsust tsiviilprotsessinormide kujunemisel ning kujundamisel. Eriti oluline on see niivõrd kesksete otsustuste nagu *iura novit curia* põhimõtte ning kohtuliku aktiivsuskohustuse muutmisel. Teisalt tuleks ka Eesti tsiviilprotsessi arengule kasuks, kui ka maa-ning ringkonnakohtunikud võtaksid senisest julgemini sõna õiguskirjanduses, avaldades arvamust ning tõmmates tähelepanu madalamate astmete kohtute igapäevatöö probleemkohtadele. Tegemist oleks väärtusliku abinõuna nii Riigikohtule õiguspoliitiliste ning praktiliste kaalutluste vahel kaalumisel kui ka seadusandjale tulevaste arengute planeerimisel tsiviilkohtumenetluse korraldamisel.

6. Kokkuvõte

Käesolevas töös uuris autor *iura novit curia* põhimõttele antud tänast tõlgendust Eestis ja mandri-Euroopas. Samuti heideti pilk angloameerika riikide õigussüsteemidele, võrreldes Ameerika Ühendriikides ning Inglismaal toetust leidnud käsitlusi meile kodusema mandri-Euroopaliku tsiviilprotsessiga. Töö viimases osas analüüsiti lähemalt Eesti õiguskorra lahendamata küsimusi *iura novit curia* põhimõtte kohaldamisel ning pakuti neile autoripoolseid lahendusi. Kokkuvõtvalt pakub töö senisest süstemaatilisemat pilku õiguse kohaldamise küsimustele Eesti tsiviilprotsessiõiguses.

Kehtiva protsessiõiguse alusel Eestis kujunenud kohtupraktika ning õiguskirjandus hindab *iura novit curia* põhimõtte raames esmajärjes kohtulikku kvalifitseerimiskohustust, mitte aga ettenähtavust õiguslike ja faktiliste asjaolude liigitamisel. Kõrgelt hinnatakse ka menetlusökonomiat asja lahendamisel, mistõttu on tihti näiliselt poolte tegelikust tahtest lähtuvad otsustused tehtud praktikas menetlusökonomia eesmärgist lähtudes. Mõneti vastuoluliselt eeltooduga on aga kohtupraktikas peetud küllalt oluliseks ka üllatuslike otsuste vältimist. Sel eesmärgil ning *iura novit curia* põhimõtet piirava abinõuna on sätestatud kohtuniku selgitamiskohustus ning poolte õigus esitada õiguslikke argumente ning kohtu kohustus neile vastata. Samuti piirab *iura novit curia* põhimõtte kohaldamisala menetlusosaliste õigus leppida kokku asjale kohalduvas õiguses. Samuti on oluliseks piiranguks põhiseaduslikult kaitstud ning EIÕK poolt tagatud menetlusõigused, seejuures eelkõige kohtuliku erapooletuse kohustus ning õigus ärakuulamisele.

Käsitlemist leidnud välisriikide õiguskorrad pakkusid erinevaid lähenemisi tsiviilprotsessile ning *iura novit curia* põhimõtte kohaldamisele. Saksamaa tsiviilkohtumenetluses asetatakse suurt rõhku just eelmenetlusele, rõhutades seejuures kohtuniku ülesannet kohalduva õiguse kindlakstegemisel ning selgitamisel, samuti aga faktiliste asjaolude täieliku esitatusel tagamisel. Kohtuniku kõrval on ka menetlusosalistel õigus mis iganes õigusliku asjaolu suhtes seisukohti avaldada, ehkki neid ei saa selleks kohustada. Õiguse kohaldamisel on olulisel kohal *Relationstechniki* metodoloogiline lähenemine, mille käigus õiguslike ja faktiliste asjaolude järkjärgulise kaalumise teel elimineeritakse asjas mitteolulised asjaolud, kuni jõutakse õiguse kohaldamiseni faktidele. Just sel põhjusel peetakse oluliseks ühelt poolt kohtulikku õiguse uurimist erinevatest allikatest, teiselt poolt aga faktiliste asjaolude täielikult esitamise kohustuse täitmist menetlusosaliste poolt. Välisriigi õigust loetakse õiguslikuks asjaoluks,

mille selgitamiseks on võimalik esitada tõendeid, kuid mille sisu pole võimalik klassikalises tähenduses „tõendada“.

Ka Soome näol on tegemist traditsioonilise *iura novit curia* kohaldamise juhtumiga, kus õiguslike asjaolude otsustamine on selgelt jäetud kohtu pädevusse, seda nii siseriikliku kui ka välisriigi õiguse osas. Prantsusmaa seevastu erineb eeltoodud süsteemidest ulatuses, milles kvalifitseerimiskohustusse ning *iura novit curia* põhimõtte kohaldamisele suhtutakse märgatavalt kitsamalt, rõhutades sellest enam kohtumenetluse dispositiivsust. Ka välisriigi õigust loetakse Prantsusmaal faktiliseks asjaoluks. Sarnaselt esinevad teatud rahvuslikud erisused ka Rootsi tsiviilprotsessis, kus pooltel on õigus kohtule siduvalt kindlaks määrata hageja nõude õiguslik kvalifikatsioon.

Mandri-Euroopa riikidest viimasena on käsitlemist leidnud Leedu tsiviilprotsessiõigus, mis on suhteliselt hiljuti läbi teinud suure tsiviilprotsessireformi. Reformi tulemusel on kohtunike õiguseid menetluse juhtimisel oluliselt laiendatud, millega on liigagi suur osa kohtusüsteemi ressurssidest suunatud absoluutse objektiivse tõe otsimisele. Nii aktsepteeritakse hilinenult esitatud tõendeid ning tehakse muid mööndusi eesmärgil võimaldada kohtul jõuda „tõepärase“ lõpplahenduseni õiguse *ex officio* kohaldamisel.

Angloameerika õigussüsteemides on õiguslike asjaolude esitamisse suhtutud ajalooliselt teisiti. Nii on klassikalise angloameerika mudeli kohaselt nii õiguslike kui ka faktiliste asjaolude esitamine menetlusosaliste ülesanne. Kohtunik on menetluses passiivne, kusjuures tema sisuline roll algab alles menetlusosaliste rolli lõppemisel. Selline menetluskord toob aga kaasa tsiviilprotsessi suure sõltuvuse advokaadi professionaalsusest ning seega menetlusosaliste jõukusest. See on põhjustanud USAs hulganiselt kriitikat, tuginedes seejuures just Saksamaa tsiviilprotsessiõiguse positiivsele kogemusele. Teisalt on angloameerika tsiviilprotsessi selliste rünnakute eest ka kaitstud, heites mandri-Euroopa süsteemidele ette nn *prejudgmenti* riski ning suurt sõltuvust justitiisüsteemi tugevast rahastatusest. Siiski tuleb märkida, et viimastel aastatel on angloameerikalik ning mandri-Euroopalik tsiviilprotsess üksteisele lähenenud. Seda väljendab nii Ameerika Ühendriikide üha enam tsiviilõigust meenutav lähenemine välisriigi õigusele kui ka Inglismaa 1999. aasta tsiviilprotsessireform.

Mandri-Euroopa ning angloameerika süsteemide kõrval on käsitlemist leidnud ka *iura novit curia* põhimõtte kohaldamine vahekohtumenetluses, Euroopa Liidu õiguse kohaldamisel ning CISGi kohaldamisel. Neist just Euroopa Liidu õiguse juures on viimastel aastatel märgata *iura novit curia* jõulist pealetungi.

Töö esimene ning viimane peatükk on liigendatud vastavalt neis käsitlemist leidnud küsimuste temaatilisele jaotusele. Selliselt on loodetavasti ka lugejale loodud piisav selgus *iura novit curia* põhimõtte tänaste põhiküsimuste ning nende eristamise suhtes.

Esimeseks magistritöös temaatiliselt käsitlemist leidnud suuremaks valdkonnaks sai *iura novit curia* põhimõtte põhiseaduslikud piirid ning tagatised. Seejuures leiti, et käesolevas töös käsitletavas mahus *iura novit curia* põhimõttest lähtudes ei satu kohtunik vastuollu erapooletuse kohustusega ning tagab menetlusosaliste õiguse ärakuulamisele. Teisalt rõhutati aga ka asjaolu, et kohus ei saa *iura novit curia* põhimõtet kohaldada liigselt laiendavalt, asudes hageja nõuet kvalifitseerides ning pooltele selgitusi jagades sisuliselt menetlusosalis(t)e lepingulise esindaja rolli, ilma rikkumata seejuures kohustust jääda asjas erapooletuks. Sellises olukorras tuleb liigse sekkumise asemel jätta hageja kvalifitseerimatu nõue läbivaatamata, kvalifitseeritav nõue aga vaadata läbi poolte esitatud asjaolude valguses.

Töö neljanda peatüki teises alapunktis käsitleti kohtuliku kvalifitseerimiskohustuse täitmist ning faktiliste ja õiguslike asjaolude eristamist. Kohtuliku kvalifitseerimiskohustuse täitmisega seonduvalt ilmnis ühelt poolt õiguskirjanduse ning kohtupraktika suur tähelepanu antud küsimusele. Teisalt tasub ära märkida aga vähene osakaal, mis sellest tähelepanust on langenud küsimusele, et millisel kujul suhestub kohtulik kvalifitseerimiskohustus eelmenetlusega laiemalt. See omakorda osutab metodoloogilise lähenemise puudumisele tsiviilprotsessi (ning seejuures eelkõige eelmenetluse) läbiviimisel. Võttes aluseks Saksamaal tunnustust leidnud *Relationstechniki* mudeli, tuleb autori hinnangul mõista eelmenetluse ülesandeid senisest laiemalt, viisina määratleda asjas oluline ning juhtida seeläbi kogu edasine menetlus asjas efektiivsematele radadele. Ehkki eelmenetluse rolli kasvuga kaasneb ajutine tõus kohtute töökoormuses, toob fookuseeritud käsitlus edasises menetluses arvestatava säästu menetlusökonoomias. Ilmselt vajab selline eelmenetluse rolli laiendamine aga arvestatavat kasvu kohtunike arvus.

Andmaks kohtule vajalikud tööriistad eelmenetluse laiendatud läbiviimiseks ning *iura novit curia* põhimõtte kohaldamiseks laiemalt, on järgnevalt pööratud tähelepanu küsimusele, et kuidas klassifitseerida Eesti õiguskorras faktilisi ning õiguslikke asjaolusid. Tulenevalt eestikeelse õiguskirjanduse vähesusest põhineb antud käsitlus suuresti välisautorite töödel.

Töös viidatud käsitlusele tuginedes on esitatud teoreetiline käsitlus faktiliste ning õiguslike asjaolude eristamisest. Ehkki probleemi iseloomust tulenevalt on võimatu esitada tõsikindlat käsitlust ilmeksimatute järeldustega, võimaldab viidatud süstemaatiline lähenemine lahendada

peamised probleemid õiguslike ning faktiliste asjaolude eristamisel. Nii näiteks on töös esitatud analüüsi tulemusel järeldatud, et kõik lepingulised kohustused tuleks lugeda õiguslikuks asjaoluks, mistõttu tuleb selliselt ümber klassifitseerida ka hinnakokkulepe kui lepingulise hinna maksmise kohustuse osa, mis on käesoleval ajal Riigikohtu praktikale tuginedes loetud faktiliseks asjaoluks. Üldisema järeldusena on jõutud tõdemusele, et eelkõige tuleks Eesti kohtupraktikas võtta aluseks üldised õigusteoreetilised alused, mille pinnalt on õiguse ning faktilise asjaolu eristamise kriteeriumite määratlemisel ruumi ka õiguspoliitikale. Eelkõige on aga selle juures oluline vastuolude vältimine esitatud tõlgendustes. Siiski ei ole vajalik ega soovitatav antud küsimuse reguleerimine seadusandlikus tasemel.

Täiendavalt on analüüsitud Saksa õiguskirjanduses ning Hollandi ülemkohtupraktikas avaldatud mõtet, mille kohaselt võiks välisriigi õiguse kohaldamisel kasutataval ekspertarvamustel olla kohaldamiseks ruumi ka siseriikliku õiguse harvaesinevate ning keeruliste regulatsioonide juures. Analüüsi tulemusel leidis autor, et ehkki selline lähenemine aitaks kaasa asja õigele lahendamisele, toob see kaasa ka olulisi ohte. Eeltoodud asjaolusid kaaludes jõuti järeldusele, et puhtalt siseriikliku õiguse puhul tuleb sellisest lähenemisest hoiduda, samas kui Euroopa Liidu õiguse harvaesinevate ja keeruliste normide puhul võiks erandjuhul kaaluda ekspertarvamuse kasutamise lubamist õigusliku asjaolu selgitamisel.

Seonduvalt *iura novit curia* põhimõtte piiritlemisprobleemidega on heidetud pilk teistelegi välisriikide õiguskordade eripäradele. Nii võimaldab Rootsi menetlusõigus pooltel kohtu jaoks siduvalt kokku leppida hageja nõude kvalifikatsioonis. Sellise regulatsiooni ülevõtmise järele Eesti õiguskorras aga vajadust ei nähtu. Siiski juhiti seonduvalt kvalifitseerimiskohustusega taaskord tähelepanu Eesti õiguskorras valitsevale süsteemitusele õiguslike ning faktiliste asjaolude piiritlemisel, kus hinnakokkuleppe faktilise asjaoluna määratlemine võib tuua kaasa kohtu võimetuse tehingu tühisuse *ex officio* tuvastamiseks.

Järgnevalt on heidetud pilk üllatuslike otsuste vältimise eesmärgi saavutamiseks vajalikele, kuid tänaseni Eestis vastuseta küsimustele. Analüüsi tulemusel leidis autor, et ühelt poolt on üllatuslike otsuste vältimise eesmärgil tarvilik kohalduva õiguse ning selle sisu varajane selgitamine. Teisalt aga ei saa selline määratlus olla vääramatu, vaid kohtunik peab olema aldis oma seisukohti vajadusel korrigeerima. Juhul, kui selgub, et pooltele antud selgitused on olnud ekslikud, tuleb menetlusosalisi sellest ka teavitada, uuendades vajadusel asja arutamist. Samuti tuleb pooltele tagada võimalus võtta seisukoht muutunud menetluslikus olukorras.

Samuti leidis töö viimase peatüki kolmandas osas käsitlemist küsimus kohtu tegevusest olukorras, kus kohtuotsuse tegemisel ilmneb seni asjas käsitlemata küsimuse olulisus. Nii leidis autor, et sellises olukorras on tarvilik üllatusliku otsuse vältimise eesmärgil asja arutamine uuendada.

Neljanda temaatilise liigitusena on töö neljandas peatükis käsitletud *iura novit curia* põhimõtet õiguse ajalise ja territoriaalse kohaldamisala küsimuste raames. Seejuures on tähelepanu pööratud eelkõige õiguse territoriaalse kohaldamisala määramisele. Nii on analüüsitud tänast Riigikohtu praktikat, mille kohaselt on kohalduva õiguse kokkulepe võimalik sõlmida menetluse kestel kaudsete tahteavalduste teel läbi välisriigi õigusele tuginemata jätmise, argumenteerides selle asemel õigusküsimusi tuginedes Eesti õigusele. Analüüsi tulemusel on jõutud järeldusele, et viidatud kohtupraktikat ei saa kohaldada juhtumeil, mil poolte tähelepanu ei ole juhitud võimalikule kohalduvale välisriigi õigusele. Nii peaks välisriigi õigusele tuginemata jätmisel menetlusosaliste poolt selgitama neile välisriigi õiguse kohaldumist, misjärel on pooltel võimalik kas tugineda välisriigi õigusele, sõlmida kohalduva õiguse kokkulepe või välisriigi õiguse kohaldumist vaidlustades jätkata Eesti siseriiklikule õigusele tuginemist.

Käesoleva magistritöö neljanda osa viimases peatükis käsitleti praktilisi kaalutlusi *iura novit curia* põhimõtte edasise arengu kujundamisel Eesti õiguskorras. Selleks on rõhutatud vajadust tagada õigusele antud tõlgenduste jõudmine kohtusüsteemi kõigis astmeis toimuvatesse menetlustesse ning hoiatatud tsiviilprotsessiõiguse liigselt kiire ja tiheda reformimise eest.

Tuginedes eeltoodule võib kokkuvõtlikult asuda seisukohale, et käesoleva töö lähtepunktina püstitatud hüpoteesid on töö käigus kinnitamist leidnud. Ehkki *iura novit curia* on olnud aastaid Eesti õigusteadlaste vahelduva intensiivsusega tähelepanu all, on tänaseni jäänud laiema käsitluseta mitmed põhimõtte raskuspunktid. Et antud küsimused on suuresti leidnud lahenduse pikema katkematu õigustraditsiooniga õigussüsteemide kohtupraktikas ning õiguskirjanduses, annavad need lähtaluse Eestigi tsiviilprotsessi edasisele arengule.

7. Summary

The application of *iura novit curia* and the limits thereof in action proceedings

In the current Master's thesis, the author researched the application of the principle *iura novit curia* in civil actions. The first part of the thesis delves into the history of the application of *iura novit curia* in Estonia during the first republic (1918-1940) as well as during the Soviet occupation (1940-1991). Secondly, the first chapter summarizes and systemizes the current state of affairs in Estonia, drawing from both case law as well as scholarly writing.

The second part goes on to study the application of *iura novit curia* in an international context. Firstly, a number of civil law countries are considered, foremost of these Germany, which has been the inspiration for many of the regulations found in Estonian (civil) law today. The legal systems of France, Sweden, Finland and Lithuania are also considered. Secondly, the application of law in the civil procedure of common law countries is analysed and summarized. To that extent, the legal systems of the United States of America and England have been studied. Lastly, the application of the *iura novit curia* principle in arbitration proceedings, issues of EU law and the relationship of *iura novit curia* with the application of the CISG has been analysed.

The third part of the thesis is a succinct comparative analysis of the civil procedure rules of the legal systems considered. This part delves both into the differences of civil procedure rules within the civil law system as well as analyses the differences between the civil and common law legal traditions. Further, the critique offered to civil law system by legal scholars from common law countries is analysed so as to incorporate any observations made in the solutions offered in the final chapter.

The final part of the thesis contemplates the further development of the *iura novit curia* principle in the legal system of Estonia, offering both theoretical underpinnings as well as new solutions to problems currently unsolved by case law. To that extent, theoretical work as well as case law analysed in the previous chapters is extensively drawn from. The analysis casts doubt on some of the practical solution adopted by case law to date, offering possible alternative solutions so as to ensure the theoretical consistency of the legal system and of the case law in particular.

Pursuant to the current status of case law and scholarly writing in Estonia, the duty to qualify the action of a claimant is of utmost importance when applying the *iura novit curia* principle, whereas the distinction between questions of law and fact have received relatively small attention. Also highly regarded is efficiency in solving the matter. For that reason, decisions seemingly based on the actual intent of parties can often in effect rather be traced back to procedural efficiency. Somewhat contradictorily, the prevention of surprising decisions has also been deemed of considerable importance. For that purpose, the court's duty to explain issues as well as the parties' right to present legal arguments have been established, somewhat limiting the extent of the *iura novit curia* principle. Also limiting the application of the principle is the right of the parties to agree on the applicable law. Lastly, the principle is limited by procedural rights guaranteed by the Estonian Constitution as well as the ECHR, both setting out a duty of judicial impartiality as well as a right to be heard.

The foreign legal systems considered in the thesis at hand offered a number of different approaches to the application of the *iura novit curia* principle. In the German *Zivilprozessordnung*, a great emphasis is placed on pre-trial proceedings, stressing the duty of the judge to ascertain and explain the applicable law as well as to ensure the full presentation of factual matters. The parties to the proceeding have a right to express their opinion on any legal matters at issue, although they are not and cannot be obliged to do so.

In the application of law, the methodological approach of the German *Relationstechnik* is of considerable importance, enabling the step-by-step weighing of legal and factual matters, eliminating irrelevant norms and facts as their irrelevance becomes apparent, until the subsumation of norms to the appropriate facts becomes possible. For that reason, both the research of law from multiple sources as well as ensuring the presentation of all relevant factual matters are held to be important duties of the judge. Foreign law is held to be a question of law, for the determination of which the use of evidence (i.e. expert opinions) is permitted. The contents of foreign law cannot, however, be "proven" in the traditional sense.

Finland is also an example of a classical application of the maxim *iura novit curia*. France however, can be distinguished from the abovementioned legal systems to the extent that the duty to qualify and the application of *iura novit curia* as a whole is significantly narrower in France. Rather, the dispositivity of the proceedings and the rights of the parties are stressed. Furthermore, foreign law is considered a factual matter. Similarly, certain national differences

are to be found in the Swedish civil procedure, where the parties have a right to bindingly determine the legal qualification of the plaintiff's action.

The last of the civil law countries analysed was Lithuania, where the code of civil procedure has recently undergone a great reform. As a result of the said reform, the rights of the judges in conducting the proceedings have been greatly enhanced. Regrettably, this has resulted in a large part of the resources of the legal system being devoted to a search for the absolute objective truth in the matter. For that reason, malevolently late evidence is accepted and other concessions are made so as to reach a "truthful" final solution when applying the law *ex officio*, regardless of procedural efficiency.

The approach to questions of law has historically been significantly different in common law countries. Pursuant to the classical angloamerican model, the presentation of both fact and law has been the duty of the parties. The judge on the other hand, remains passive until the legal and factual submissions by the parties have concluded. This procedural order brings about a heavy dependence on the legal representatives of the parties as well as their professionalism, making the procedure thereby to a large extent dependant on the affluence of the parties. This has prompted a number of critics to argue for reform, based on the positive example of the German legal systems. On the other hand, the civil law system has been criticized by common law jurists for remaining open to a risk on prejudgments as well as the large dependence of civil law jurisdictions on the fiscal situation of the judiciary system. However, as of late, the differences between the civil and common law systems have narrowed. This can be evidenced by both the increasingly civil law approach adopted in the United States with regard to foreign law as well as the 1999 civil process reform in England.

The last chapter of the current thesis assesses the approaches adopted in Estonia in light of the above as well as presents practical solutions to issues to date unsolved in Estonia. In the first subsection thereof, the constitutional guarantees associated with the *iura novit curia* principle are analysed, thereby possibly limiting its scope. The thesis concludes that insofar as the principle is applied to the extent discussed herein, no violation of the duty of impartiality or the right to be heard arises. On the other hand, the need for restraint in applying the law is stressed, so as to prevent the court from assuming the role of a parties' representative whilst qualifying the claim and issuing explanations. Applying *iura novit curia* to such an extent would surely violate the principle of impartiality.

Moreover, it is concluded that should the plaintiff be unable or unwilling to modify his/her claim to the extent necessary in order to properly qualify the said claim, the claim should be refused to be heard, rather than be rejected wholeheartedly. This approach would guarantee both the plaintiff's right to a judicial hearing through a possibility to reformulate and re-enter the action as well as the defendant's right to defence through hearing only actions which are sufficiently legally intelligible.

The second subsection of the final chapter addresses the duty to qualify and the distinction to be drawn between legal and factual matters. With regards to the aspect considered, the large emphasis of both case law and scholarly writing on the duty to qualify becomes evident. However, issues relating to the position of the qualification duty within the general pre-trial settings and its overall ramifications have been left largely untouched. This in turn points towards a lack of a methodological approach comparable to the German *Relationstechnik*. Taking this method as a model, the pre-trial duties of the Estonian judge ought to be understood more comprehensively and widely than they are today. In essence, pre-trial proceedings should be a way of determining the important legal and factual matters of the case and guiding the whole proceeding towards a more efficient track. Although an increase in the role of pre-trial proceedings will temporarily raise the workload of courts, the added efficiency from a focused proceeding will most probably make up for any time lost. It remains doubtful however, whether even a temporary raise in the workload of courts is possible in Estonia today, taking into account the relatively low number of judges.

In order to provide the court with the appropriate tools to conduct the necessary pre-trial proceedings and apply the *iura novit curia* principle as a whole, the attention of the thesis is next turned towards the classification of questions of law and of fact.

Based on the theoretical findings cited in the thesis, a usable approach to differentiating between legal and factual matters is presented. Although arising from the nature of the problem, a definite final solution is unattainable, the solution presented offers a sufficiently determinate way of solving the main practical problems in differentiating between legal and factual matters. It must be noted however, that any solutions offered to the question at hand will always remain at least partially dependant on policy questions. Using the theoretical approaches cited, the thesis provides an example whereby it is concluded that all contractual obligations ought to be classified as questions of law in Estonia, thereby altering the current Supreme Court case law

with regards to price agreements. The thesis goes on to note that even though necessary in civil procedure, the distinction between fact and law ought not to be regulated by law.

The possibility discussed in German legal literature and Dutch Supreme Court case law of allowing expert opinions for the exceptional purpose of ascertaining questions of law regarding rarely applied and more obscure norms of domestic law (including EU law) is further analysed. As a result of the analyses conducted, the author found both obvious positive effects as well as significant risks associated with the said approach. In effect, the thesis concludes that in matters of purely domestic law, the approach ought not to be applied. However, its application might prove useful and is therefore recommended in cases where the application of more obscure EU law legal norms is called for. Any such change would however need legislative change and cannot be therefore effectuated through case law.

With regards to limitation issues associated with the *iura novit curia* principle, different regulations of foreign legal systems is considered. As an example, the Swedish civil procedure allows for the parties to bindingly agree on the qualification of a plaintiff's action. The author found however, no reason to apply the said regulation domestically. The limits of the current approach to differentiating in between legal and factual matter once more surfaced. The need for a comprehensible solution is therefore further stressed, based on a contradiction created by some of the approaches currently adopted.

In the third subsection of the final chapter, the issue of *iura novit curia* and the temporal and territorial application of law is addressed. Within this scope of study, the main attention was turned towards the territorial application of law. The analysis concludes that the current Supreme Court case law, allowing for a confidential change in the applicable law by the parties through relying on Estonian law in their submission should be limited only to cases, where the parties have been in fact informed of the possible application of foreign law. Should this not be the case, the application of foreign law should be explained, allowing the parties to conclude an agreement regarding the applicable law, base their submissions on foreign law or argue against the application of foreign law.

Fourth, issues to date unanswered in Estonia regarding the prevention of surprising judgments are addressed. The analysis demonstrated that while on the one hand, the prevention of surprising judgments requires the ascertainment of the applicable law and its contents early during the proceedings, on the other hand, the said ruling cannot be irrefutable but rather, the judge must remain open to change his/her position on the matter. Should it appear that

explanations offered to the parties regarding the applicable law or its contents have been erroneous, the parties should be informed thereof. The parties should further be provided a possibility to express their legal arguments in the new procedural situation. If need be, the issue should be reheard (§ 437, Code of Civil Procedure).

The final subsection of the last chapter addresses practical issues associated with the full development of the maxim *iura novit curia* in the Estonian legal order. The subsection draws attention to the necessity to allow for a protracted time for new case law and practices to sink in through the court system. To that effect, the overly enthusiastic changing of accepted practices is to be avoided whenever possible. Otherwise, the fear of an overly enthusiastic judiciary is very real indeed.

Kasutatud kirjanduse loetelu

1. Aarnio, A., Õiguse tõlgendamise teooria, Tallinn 1996, lk 195
2. Abrams, D. E. „Lochner v. New York (1905) and Kennedy v. Louisiana (2008): Judicial Reliance on Adversary Argument“, Hastings Constitutional Law Review, sügis 2011, lk 185-186, 189-191
3. Ambrasaité-Balyniené, G., „Kohtuniku roll Leedu tsiviilkohtumenetluses“, Juridica III/2011, lk 213-218
4. Analysis of the Code of Civil Procedure Governing the Courts of Estonia, The American Bar Association Central and East European Law Initiative (CEELI), Washington 1995, lk 6
5. Brown, R. A., „Fact and Law in Judicial Review“, Harvard Law Review, Vol. 56, No. 6, mai 1943, pp 899-928, lk 901
6. Eerik, M., „Tsiiviilkohtumenetluse areng“, Kohtute sõltumatus ja kohtusüsteemi toimimise efektiivsus Eestis, Tartu 2002, lk 100, 101, 116
7. Eesti kohtuniku eetikakoodeks, vastu võetud kohtunike kolmandal korralisel täiskogul 13.02.2004. Arvutivõrgus kättesaadav <http://www.nc.ee/?id=525>.
8. Erecinski, T., „When must national judges raise European law issues on their own motion?“, ERA Forum (2011), 11:525-529, lk 525
9. Euroopa Komisjoni 15. jaanuari 2013 raport „The functioning of judicial systems and the situation of the economy in the European Union Member States“, lk 139-140, 182-183, 203-204, 547
10. Ferrari, F., „Remarks on the UNCITRAL digest’s comments on article 6 CISG“, Journal of Law and Commerce, sügis 2005, lk 29
11. Final Report, Ascertainning the Contents of the Applicable Law in International Commercial Arbitration, International Law Association, Rio de Janeiro Conference 2008, lk 10, 11, 21
12. Gageler, S., „Fact and Law“, Newcastle Law Review, nr 1 2008-2009, lk 1, 13-14, 17-18
13. Geeroms, S., „Foreign Law in Civil Litigation“, Oxford 2004, lk 31-34
14. Grünthal, T., Tsiiviil- ja kaubandusprotsessi autoriseeritud konspekt. Uppsala 1957, lk 4, 5
15. Haas, U., „The Relationship between the Judge and the Parties Under German Law“, Reforms of Civil Procedure in Germany and Norway, Tübingen 2011, lk 93, 94-97, 99, 100, 104,106

16. Hay, P., „The Use and Determination of Foreign Law in Civil Litigation in the United States“, *American Journal of Comparative Law*, Section II.B: Private International Law, 2014, lk 213-216, 220-224, 228
17. Hazard Jr., G.C., Taruffo, M., *American Civil Procedure. An Introduction*, New Haven, London 1993, lk 71, 72, 86-89, 101-104
18. Ilus, E. *Rooma eraõiguse alused*, Tartu 1960, lk 64-67, 72-74
19. Interim Report on Public Policy as a Bar to Enforcement of International Arbitral Awards, International Law Association, London Conference, 2000, lk 4-5
20. Kaufmann-Kohler, G., „Globalization of Arbitration Procedure“, *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, oktoober 2003, lk 1331-1333
21. Kergandberg, E. jt., *Kohtumenetus*. Tallinn 2008, lk 350
22. Kõve, V., „Tsiviilkohtumenetluse kiirendamise võimalused ja nendega seotud ohud“, *Juridica*, IX 2012, lk 668, 669
23. Kõve, V., „Tsiviilkohtumenetluse põhiprobleemid riigikohtuniku ja õppejõu vaatevinklist“, *Kohtute Aastaraamat 2013*, lk 21, 23
24. Kühn, Z., „The Authoritarian Legal Culture at Work: the Passivity of Parties and the Interpretational Statements of Supreme Courts“, *Croatian Yearbook of European Law and Policy* 2006, lk 20-22, 25-26
25. Langbein, J. H. „The German Advantage in Civil Procedure“, *University of Chicago Law Review*, sügis 1985, lk 5, 14-15
26. Laurence, C.W., „The Arbitrators Mission and the Application of Law in International Commercial Arbitration“, *American Review of Commercial Arbitration* 2010, lk 255
27. Lindell, B., *Civil Procedure in Sweden*, Uppsala 2004, vnr 63, 64, lk 30; vnr 388, lk 117
28. Madise, Ü. jt, *Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn 2012, p 1.3, lk 204, p 2, lk 205, p 2.1.3, lk 209, 210, 213, p 2.1.5, lk 213, p 5, lk 318, p 9, lk 319
29. Maxeiner, J. R., „Imagining Judges that Apply the Law: How they Might Do It“, *Penn State Law Review*, Vol. 114:2 2009, lk 471, 473-474, 476, 478
30. Maxeiner, J. R., „It’s the Law! Applying the Law Is the Missing Measure of Civil Law/Common Law Convergence“, *Supreme Court Law Review*, 2010, 49, lk 472, 475-479, 482, 484, 485
31. van der Merwe, C., „The Origin and Characteristics of the Mixed Legal Systems of South Africa and Scotland and Their Importance in Globalization“, *Fundamina*, Vol. 18, nr 1 2012

32. Morawski, L., „Law, fact and legal language“, Law and Philosophy, Vol. 18, No. 5, Laws, Facts, and Values, september 1999, lk 463-471
33. Narits, R., Õiguse entsüklopeedia, Tallinn 2004, lk 109-112, 145-146
34. Niemi, J., Civil Procedure in Finland, Alphen aan den Rijn 2010, vnr 37-40, lk 22-23; vnr 249, lk 75; vnr 252, lk 76
35. Nigola, K., Kohtukorraldus NSV Liidus, Tartu 1989, lk 25-26, 104-105
36. Nurmela, I. jt, Rahvusvaheline eraõigus. Tallinn 2005, lk 41-42, 48-49, 60
37. O'Hare, J., Hill, R.N., Civil Litigation, London 1996, lk 119, 145, 501
38. Ots, J. jt. „Riigikohtu tsiviilkolleegiumi praktika seadusandja mõjutajana“, Juridica VIII/2009, lk 567-568
39. Parrast, I., „Tsiviilkohtumenetluse ümberkorraldused maakohuniku vaatenurgast“, kohtute aastaraamat 2013, lk 40-41
40. Paulus, C.G. Tsiviilprotsessiõigus, Tallinn 2002, lk 78, 94, 95, 96, 109
41. Pärsimägi, A., Hagimenetlus. Hagi ja taotluste esitamine, Tallinn 2014, lk 17, 72, 74
42. Redfern, A., Hunter, M. jt, Law and Practice of International Commercial Arbitration, London 2004, lk 178, 505, 508
43. van Rhee, C.H. (koost), European Traditions in Civil Procedure, Antwerp 2005, lk 6, 12
44. van Rhee, C.H., Verkerk, R., „Civil Procedure“, Elgar encyclopedia of comparative law, Cheltenham 2012, lk 141-144, 147
45. Sandberg, D., „Jura novit arbiter?“, Göteborg 2011, 17-19, 21-24, 30-34, 38-39
46. Seppik, M., „Riigikohtu lahendid II astme tsiviilkohtuniku kriitilise pilgu läbi“, Kohtute Aastaraamat 2010, lk 70, 71, 72
47. Sillaots, M., Kohtunikuõiguse võimalikkusest ja vajalikkusest kontinentaal-euroopalikus õiguskorras, Tartu 1997, lk 18
48. Soots, I. „Asjaolude ja tõendite esitamine hagimenetluses – kas poolte või kohtu ülesanne“, magistritöö, Tartu 2010, lk 8, 75
49. Sourgens, F. G., „By Equal Contest of Arms: Jurisdictional Proof in Investor-State Arbitrations“, North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation, kevad 2013, lk 919, 922, 923
50. Spagnolo, L., „Exclusion by Conduct of Legal Proceedings: *Iura novit curia* and Opting Out of the CISG“, International Trade and Business Law Review 2014, lk 480-482, 484-487, 489-494, 499-500, 502, 514-516, 524-525
51. Talvik, E. Tsiviil- ja kaubandusprotsessi autoriseeritud konspekt. Koostatud T. Grünthali loengute järgi, Tartu 1939, lk 7-8, 67-70, 120, 126

52. Terlau, M.J., „The German Understanding of the Right To Be Heard in International Arbitration Proceedings“, *American Review of International Arbitration* 1996, lk 295
53. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku eelnõu nr 208 SE I eelnõu seletuskiri, lk 184
54. Torga, M., „Kohalduva õiguse ja selle sisu kindlakstegemine rahvusvahelistes eraõiguslikes vaidlustes“, *Juridica* V/2014, lk 406, 408, 416
55. Varul, P. jt, *Võlaõigusseadus I. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn 2006, p 4.2, § 42
56. Varul, P. jt, *Võlaõigusseadus III. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn 2009, p 3.1.1, § 1042, lk 619; p 3.2, § 1042, lk 620; p 3.1.3b, § 1042, lk 620
57. Vutt, M., „Hagi ese ja alus ning hagi muutmine kohtupraktikas“, *Juridica*, V/2011, lk 336, 338, 340
58. Wilson, W. A., „A Note on Fact and Law“, *The Modern Law Review*, Volume 26, november 1963, nr 6, lk 609, 610-614, 619, 622-624
59. Zander, M., *Cases and Materials on the English Legal System*, London 1999, lk 312, 313, 316, 317, 327
60. Zippelius, R., *Introduction to German Legal Methods*, Durham, North Carolina 2008, lk 121, 122, 123, 124
61. Rauscher, T., Krüger, W. *Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung mit Gerichtverfassungsgesetz und Nebengesetzen*, München 2013, Rn 1, 2, 4-9, 11, 16, § 138; Rn 11, 13, 14, 17, 51, 54, § 139; Rn 322, 323 Einleitung; Rn 6, § 264, MüKO ; Rn 4, 5, 6, 9-11, 14, 22-26, 47, 48, 51, 54, 60, 65, § 293

Kasutatud kohtupraktika loetelu

62. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 5.06.2002 otsus asjas nr 3-2-1-62-02, p 7
63. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 29.09.2003 otsus asjas nr 3-2-1-100-03, p 24
64. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 16.02.2005 otsus asjas nr 3-2-1-165-04, p 17, 19
65. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 28.11.2005 otsus asjas nr 3-2-1-122-05, p 15
66. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 18.01.2006 otsus asjas nr 3-2-1-154-05, p 10
67. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 30.03.2006 otsus asjas nr 3-2-1-4-06, p 46
68. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 8.05.2006 otsus asjas nr 3-2-1-32-06, p 14
69. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 25.10.2006 otsus asjas nr 3-2-1-90-06, p 21
70. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 13.12.2006 otsus asjas nr 3-2-1-124-06, p 10

71. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 5.02.2007 otsus asjas nr 3-2-1-146-06, p 10
72. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 13.04.2007 otsus asjas nr 3-2-1-5-07, p 31-32
73. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 18.04.2007 otsus asjas nr 3-2-1-27-07, p 14
74. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 7.06.2007 otsus asjas nr 3-2-1-50-07, p 15
75. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 20.06.2007 otsus asjas nr 3-2-1-67-07, p 18
76. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 3.10.2007 otsus asjas nr 3-2-1-79-07, p 16
77. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 6.02.2008 otsus asjas nr 3-2-1-137-07, p 15
78. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 11.03.2008 otsus asjas nr 3-2-1-8-08, p 19
79. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 8.05.2008 otsus asjas nr 3-2-1-37-08, p 29
80. Riigikohtu üldkogu 16.05.2008 otsus asjas nr 3-1-1-88-07, p 41
81. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 5.11.2008 otsus asjas nr 3-2-1-89-08, p 10
82. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 9.12.2008 otsus asjas nr 3-2-1-103-08, p 15
83. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 14.01.2009 otsus asjas nr 3-2-1-120-08, p 14
84. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 10.02.2009 otsus asjas nr 3-2-1-147-08, p 11
85. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 25.02.2009 otsus asjas nr 3-2-1-122-08, p 19
86. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 21.04.2009 otsus asjas nr 3-2-1-11-09, p 11
87. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 19.05.2009 otsus asjas nr 3-2-1-46-09, p 12
88. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 7.10.2009 otsus asjas nr 3-2-1-83-09, p 12
89. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 28.10.2009 otsus asjas nr 3-2-1-98-09, p 11
90. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 9.12.2009 otsus asjas nr 3-2-1-119-09, p 12
91. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 14.12.2009 otsus asjas nr 3-2-1-136-09, p 20
92. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 17.12.2009 otsus asjas nr 3-2-1-137-09, p 12
93. Riigikohtu kriminaalkollegiumi 28.01.2010 otsus asjas nr 3-1-1-79-09, p 16
94. Riigikohtu halduskolleegiumi 8. märtsi 2010 otsus asjas nr 3-3-1-98-09, p 10
95. Riigikohtu halduskolleegiumi 13. mai 2010 otsus asjas nr 3-3-1-31-10, p 8
96. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 15.11.2010 otsus asjas nr 3-2-1-100-10, p 11
97. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 5.01.2011 otsus asjas nr 3-2-1-116-10, p 39
98. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 29.03.2011 otsus asjas nr 3-2-1-173-10, p 11
99. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 16.05.2011 otsus asjas nr 3-2-1-34-11, p 10
100. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 15.06.2011 otsus asjas nr 3-2-1-41-11, p 14
101. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 22.11.2011 otsus asjas nr 3-2-1-113-11, p 62
102. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 8.02.2012 otsus asjas nr 3-2-1-156-11, p 36
103. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 9.01.2013 otsus asjas nr 3-2-1-166-12, p 15
104. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 10.04.2013 otsus asjas nr 3-2-1-21-13, p 16

105. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 30.10.2013 otsus asjas nr 3-2-1-106-13, p 24
106. Euroopa Inimõiguste Kohtu 23.06.1981 otsus asjas nr 6867/75 ja 7238/75, Le Compte, van Leuven ja de Meyere v Belgia, p 58
107. Euroopa Inimõiguste Kohtu 19.04.1993 otsus asjas nr 13942/88, Kraska v Šveits
108. Euroopa Inimõiguste Kohtu 23.06.1993 otsus asjas nr 12952/87, Ruiz-Mateos v Hispaania, p 63
109. Euroopa Inimõiguste Kohtu 27.10.1993 otsus asjas nr 14448/88, Dombo Beheer BV v Holland, p 33
110. Euroopa Inimõiguste Kohtu 23.10.1996 otsus asjas nr 17748/91, Ankerl v Šveits, p 38
111. Euroopa Inimõiguste Kohtu 24.11.1997 otsus asjas nr 21835/93, Werner v Austria, p 66
112. Euroopa Inimõiguste Kohtu 9.11.2006 otsus asjas nr 65411/01, Sacilor Lormines v Prantsusmaa, p 63
113. Euroopa Inimõiguste Kohtu 15.10.2009 otsus asjas nr 17056/06, Micallef v Malta, p 93
114. Euroopa Liidu Kohtu 14. detsembri 1995 otsus ühendatud kohtuasjades C-430/93 ja 431/93
115. Euroopa Liidu Kohtu 14. juuni 2012 otsus kohtuasjas C-618/10
116. Euroopa Liidu Kohtu 3. oktoobri 2013 lahend asjas C-32/12
117. Landesgericht Duisburgi 9.04.1997 otsus asjas nr 21 S 125/96, p 19
118. Brandenburgisches OLG 25.07.2007 otsus asjas nr 6 W 42/07, p 24
119. Hamm OLG 9.01.2012 otsus asjas nr I-2 U 104/11, p 155
120. United States Court of Appeals, Second Circuit 23.12.1974 otsus asjas Parsons & Whittemore Overseas Co., Inc V. Societe Generale De L'industrie Du Papier (Rakta), and Bank of America
121. Euroopa Liidu Kohtu 14. detsembri 1995 otsus ühendatud kohtuasjades C-430/93 ja 431/93, p 14, 20-22
122. Supreme Court of South Australia 1.02.2001 otsus asjas nr SASC 15 SCGRG-99-1063, Perry Engineering Pty Ltd v Bernold AG

Kasutatud normatiivmaterjalide loetelu

123. Asjaõigusseadus. 9. juuni 1993. RT I 1993, 39, 590; RT I, 08.07.2014, 7.

124. Civil Procedure Rules 1998. Arvutivõrgus. Kättesaadav <http://www.legislation.gov.uk/ukxi/1998/3132/contents/made>, 23. aprillil 2015
125. Eesti Vabariigi põhiseadus. 28. juuni 1992. RT 1992, 26, 349. RT I, 27.04.2011, 2
126. Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 593/2008, 17. juuni 2008, lepinguliste võlasuhete suhtes kohaldatava õiguse kohta (Rooma I). ELT L 177, 4.7.2008, lk 6—16.
127. Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 861/2007, 11. juuli 2007, millega luuakse Euroopa väiksemate kohtuvaidluste menetlus. ELT L 199, 31.7.2007, lk 1—22.
128. Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 864/2007, 11. juuli 2007, lepinguväliste võlasuhete suhtes kohaldatava õiguse kohta (Rooma II). ELT L 199, 31.7.2007, lk 40—49.
129. *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*. Arvutivõrgus. Kättesaadav <http://www.gesetze-im-internet.de/gg/index.html>, 23. aprillil 2015
130. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. Vastu võetud 4. novembril 1950. RT II 2000, 11, 57.
131. Leedu tsiviilkohtumenetluse seadustik. Arvutivõrgus. Kättesaadav http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=202108, 23. aprillil 2015
132. Prantsusmaa tsiviilkohtumenetluskoodeks. Arvutivõrgus http://www.legifrance.gouv.fr/content/download/1962/13735/version/3/file/Code_39.pdf, 23. aprillil 2015
133. Rahvusvahelise eraõiguse seadus. 27. märts 2002. RT I 2002, 35, 217; RT I 2009, 59, 385.
134. Riikide ja teiste riikide kodanike vaheliste investeringuid puudutavate vaidluste lahendamise konventsioon. 22. aprill 1992. RT II 2000, 26, 156.
135. Rootsi kohtupidamise seadustik. Arvutivõrgus. Kättesaadav <http://www.government.se/sb/d/3926/a/27778>, 23. aprillil 2015
136. Soome kohtumenetluskoodeks. Arvutivõrgus. Kättesaadav <https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1734/en17340004.pdf>, 23. aprillil 2015
137. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. 20. aprill 2005. RT I 2005, 26, 197; RT I, 19.03.2015, 26.
138. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. 22. aprill 1998. RT I 1998, 43, 666; RT I 2004, 56, 403.
139. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. 27. märts 2002. RT I 2002, 35, 216; RT I, 13.03.2014, 103.
140. Võlaõigusseadus. 26. september 2001. RT I 2001, 81, 487; RT I, 11.04.2014, 13.

141. Välisriigi vahekohtu otsuse tunnustamise ja täitmise konventsioon. Vastu võetud 9. juunil 1958. RT II 1993, 21, 51.
142. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsioon kaupade rahvusvahelise ostu-müügi lepingute kohta. Vastu võetud 10. aprillil 1980. RT II 1993, 21, 52.
143. Zivilprozessordnung (Saksamaa). Arvutivõrgus. Kättesaadav <http://www.gesetze-im-internet.de/zpo/index.html>, 23. aprillil 2015

Kasutatud lühendite loetelu

BGB – *Bürgerliches Gesetzbuch* (Saksamaa tsiviilkoodeks)

CISG – Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsioon kaupade rahvusvahelise ostu-müügi lepingute kohta

EIÕK - Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon

EIÕKo – Euroopa Inimõiguste Kohus

ICC – *International Chamber of Commerce*

ICSID - Riikide ja teiste riikide kodanike vaheliste investeringuid puudutavate vaidluste lahendamise konventsiooni alusel loodud vahekohus

LCIA – *London Court of International Arbitration*

MüKO – *Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz und Nebengesetzen*

New Yorki konventsioon – Välisriigi vahekohtu otsuse tunnustamise ja täitmise konventsioon

Rooma I määrus - Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 593/2008, 17. juuni 2008, lepinguliste võlasuhete suhtes kohaldatava õiguse kohta (Rooma I)

Rooma II määrus - Euroopa Parlamendi Ja Nõukogu Määrus (EÜ) nr 864/2007, 11. juuli 2007, lepinguväliste võlasuhete suhtes kohaldatava õiguse kohta (Rooma II)

SCC – *Stockholm Chamber of Commerce*

ZPO – *Zivilprozessordnung* (Saksamaa tsiviilkohtumenetluse seadustik)

ZPO (AU) – *Zivilprozessordnung* (Austria tsiviilkohtumenetluse seadustik)

TKS – Tsiviilkohtupidamise seadus

TsMS (1998) – 1998. aasta tsiviilkohtumenetluse seadustik

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Edgar-Kaj Velbri,

(autori nimi)

(sünnikuupäev: 1. veebruar 1991)

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
Iura novit curia põhimõtte kohaldamine ja selle piirid hagimenetluses,

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on *Dr. Iur. Villu Kõve*,

(juhendaja nimi)

reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni; üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 4. mai 2015 (*kuupäev*)